

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI**

HAVVA KARADEMİR

**AGİT (AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI)'İN
ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI
ÇÖZÜMÜNDEKİ ROLÜ; KOSOVA KRİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Yöneticisi
Prof. Dr. Enver BOZKURT**

Kırıkkale-2008

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Havva KARADEMİR tarafından hazırlanan “AGİT (Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı)’in Uluslar arası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümündeki Rolü ; Kosova Krizi ” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından, Kamu Hukuku Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir./...../200...

Başkan

Prof. Dr. Eny~~er~~ BOZKURT
(Danışman)

Üye

Üye

Doç. Dr. M. Em~~in~~ BILGE

Yrd.Döç.Dr. Yasin POYRAZ

ÖZET

Hazırlanan bu tezde, bölgesel bir teşkilat olarak yapılan Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin, üyeliği bulunan devletler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne ilişkin olarak öngörmüş olduğu sistem ve bir uluslararası uyuşmazlık niteliğinde bulunan Kosova Krizi'nin barışçı yollarla çözümündeki rolü konu edilmiştir.

Uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukuktaki düzenlemelerin hızlı bir şekilde gelişmesinin yanında son yıllarda özellikle soğuk savaş sonrası dönemden itibaren uluslararası sistemde meydana gelen istikrarsızlıklar ve her an çatışmaya dönüşmeye hazır uyuşmazlıkların artması ile uluslararası tarafların ilişkilerinde ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde, kuvvet kullanımı yerine, her iki tarafı anlaşmaya zorlayan barışçı çözüm yollarına başvurulması gündeme gelmiştir. Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne ilişkin olarak uygulamanın sağlanması ve uygulama alanının genişletilmesi açısından en etkili yollardan birisi ise uluslararası örgütlenmelerdir. Bir bölgesel teşkilat olarak karşımıza çıkan ve birçok katılımcı ülkeyle, Avrasya-Atlantik coğrafyasındaki en geniş bölgesel güvenlik örgütü olma özelliğini taşıyan AGİT'in, katılımcı devletler arasında çıkan uyuşmazlıklardaki "önleyici diplomasi" alanındaki araçları olarak, erken uyarı, çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve bunlarda başarısız olduğu takdirde, çatışma sonrası rehabilitasyon olmak üzere çeşitli barışçı çözüm yollarının bulunması barış hukuku açısından oldukça önemlidir. Stratejik öneme sahip bir konumda ve AGİT'e üye bir ülke olarak, uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları ile giderilmesi konusu önümüzdeki yıllarda daha da çok artan önemi ile karşımıza çıkacaktır.

Bölgesel bir uyuşmazlık alanı olmaktan daha çok, sahip olduğu derin ve karmaşık tarihsel, kültürel, etnik yapısı ile bütün dünya ülkeleri ve örgütlerinin ilgi odağı haline gelen Kosova'da meydana gelen uyuşmazlıkların çözümlenmesinde uygulanan barışçı yollar ile yapılan müdahaleler eserimizin üçüncü bölümünde yer almıştır. Kosova krizinin, baş gösterdiği dönem ve içerisinde bulunduğu jeopolitik konum itibarıyla Balkanlarda dünya barışını daha fazla tehdit eder hale gelmesini önlemek amacıyla öncelikle barışçı yollarla çözüm getirilmeye çalışılmış ancak söz konusu uyuşmazlığın şiddete dönüşerek artması sonucu uluslararası teşkilatlar nezdinde askeri müdahale süreci başlatılmıştır. Müdahaleler ile sağlanan barış sürecinin devamlılığı ve rehabilitasyonu amacıyla AGİT, bölgedeki faaliyetlerine halen devam etmektedir.

ABSTRACT

In this paper, the system that the Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE), founded as a regional organisation, has stipulated regarding peaceful means of settlement of disputes arising amongst member states, and its role in the peaceful settlement of the Kosovo Crisis, which stands as an international dispute, are discussed herein.

Despite the fact that there has been a great and rapid development and improvement in international relations and international law, in recent years, particularly since the post Cold War period, with instabilities that have arisen in the international system and the increase of disputes which transpire to become a conflict, rather than resorting to force in the settlement of disputes arising in international relations, peaceful settlement which compels both parties to reach an agreement has become a current issue.

One of the most effective means of both enabling the implementation of peaceful settlement of disputes and broadening its scope is international organisation. The OSCE, the largest regional organisation in the Eurasia-Atlantic area, with a large number of participatory states, has a number of instruments to deal with conflicts emerging amongst its member states, such as “preventive diplomacy”, early warning, impeding conflict, crisis management, and in the event that these fail, finding various peaceful means of settlement, such as post-conflict rehabilitation, are of great importance in terms of peace law. As a country of strategically important location and a member of the OSCE the issue of settling disputes peacefully shall emerge with increasing significance in the coming years.

The uphill struggles made in peaceful means of settlement and implemented in the settlement of the disputes arising from Kosovo, which has become the focus point for countries and organisations globally, with its deep rooted and complex historical, cultural and ethnic structure which it embraces, instead of being a regional disputant area, are in the third part of our work. With the aim of preventing it becoming a case which threatens the world peace, in the Balkans, more on the grounds of its geopolitical location and the time period when the Kosovo crisis broke out, there have been some efforts to sort out the case peacefully, yet the military intervention process commenced before international organisations as a result of the increasing dispute in question, by turning out to be forceful and violent. With the objective of enabling the continuity and rehabilitation of the peace process without interventions, the OSCE in Europe has been continuing to run its activities in the region.

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)’in Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümündeki Rolü ve Kosova Krizi” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

19.06.2008

Havva KARADEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
KİŞİSEL KABUL	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR VE BARIŞÇI ÇÖZÜM YOLLARI

I. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR.....	2
A. KAVRAM OLARAK	2
B. SEBEPLERİ VE ORTAYA ÇIKIŞLARI	3
C. SINIFLANDIRILMASI.....	4
1. UYUŞMAZLIK VE DURUM AYRIMI	4
2. ÖNEM DERECESİNE GÖRE YAPILAN AYRIM.....	5
3. HUKUKİ UYUŞMAZLIK VE SİYASİ UYUŞMAZLIK AYRIMI	6
a. Hukuki Uyuşmazlık	7
b. Siyasi Uyuşmazlık.....	8
II. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI.....	9
A. ZORLAMA YOLLARI İLE ÇÖZÜM YOLLARI	10
B. BARIŞÇI YOLLAR İLE ÇÖZÜM YOLLARI.....	12
1. YARGISAL ÇÖZÜM YOLLARI	14
a. Uluslararası Hakemlik.....	15
b. Uluslararası Mahkemeler	17
2. DİPLOMATİK ÇÖZÜM YOLLARI.....	19
a. Diplomasi Görüşmeleri	19
b. Dostça Girişim	22
c. Arabuluculuk.....	24
d. Araştırma ve Soruşturma Komisyonları.....	26
e. Uzlaştırma Komisyonları	28

3. ULUSLARARASI ÖRGÜTLENMELER ÇERÇEVESİNDE ÇÖZÜM YOLLARI.....	30
a. Milletler Cemiyeti	32
b. Bileşmiş Milletler	35
ba. Güvenlik Konseyi	37
bb. Genel Kurul	40
c. NATO.....	42
d. Avrupa Konseyi	45
e. Batı Avrupa Birliği.....	47
f. Amerikan Devletler Teşkilatı.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL BİR TEŞKİLAT OLARAK AGİT'İN ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARI ÇÖZÜMÜNDEKİ ROLÜ

I. AGİT'İN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ.....	51
A. HELSİNKİ SON SENEDE KADAR OLAN GELİŞMELER.....	52
B. HELSİNKİ SON SENED	54
C. GELİŞİM TOPLANTILARI.....	57
1. BELGRAD KONFERANSI (4 Ekim 1977 – 9 Mart 1978)	57
2. MADRİD KONFERANSI (11 Kasım 1980- 9 Eylül 1983).....	57
3. VİYANA KONFERANSI (4 Kasım 1986–15 Ocak 1989).....	58
4. PARİS ZİRVESİ (19–21 Kasım 1990).....	59
D. AGİT'İN TEŞKİLATLANMA SÜRECİ.....	61
1. HELSİNKİ ZİRVESİ (9–10 Temmuz 1992).....	61
2. BUDAPEŞTE ZİRVESİ (5–6 Aralık 1994)	63
3. LİZBON ZİRVESİ (2–3 Aralık 1996).....	64
4. İSTANBUL ZİRVESİ (19 Kasım 1999)	65
II. AGİT'İN KURUMSAL VE SİYASİ YAPISI.....	68
A. KURUMSAL YAPISI	68
1. KARAR VERME SÜRECİ ORGANLARI.....	68
a. Bakanlar Konseyi	68
b. Daimi Konsey	69

c. Yüksek Konsey	70
d. Güvenlik İşbirliği Formu	70
e. İzleme ve Zirve Toplantıları.....	71
2. İŞLEVSEL ORGANLARI.....	71
a. Başkan	71
b. Genel Sekreter ve Sekreteryaya	71
c. Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu	72
d. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri.....	73
e. Çatışmaları Önleme Merkezi	73
f. AGİT Parlamenterler Asamblesi	75
B. SİYASİ YAPISI.....	76
III. AGİT VE BARIŞÇI ÇÖZÜM MEKANİZMALARI.....	78
A. MEKANİZMALARIN ORTAYA ÇIKIŞI	78
1. İSVİÇRE TASARISI (1973)	80
2. MONTREUX UZMANLAR TOPLANTISI (1978).....	82
3. ATİNA UZMANLAR TOPLANTISI (1984).....	82
4. VALETTA UZMANLAR TOPLANTISI (1991)	83
5. CENEVRE UZMANLAR TOPLANTISI (1992).....	85
B. BARIŞÇI ÇÖZÜM MEKANİZMALARI	86
1. VALETTA MEKANİZMASI.....	86
2. UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK SÖZLEŞMESİ MEKANİZMASI.....	89
3. SEÇİMLİK UZLAŞTIRMA KOMİSYONU MEKANİZMASI	93
4. YÖNLENDİRİLMİŞ UZLAŞTIRMA MEKANİZMASI	94
C. MEKANİZMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR ULUSLARARASI UYUŞMAZLIK ÖRNEĞİ OLAN KOSOVA KRİZİNİN BARIŞÇI ÇÖZÜMÜNDE AGİT'İN ROLÜ

I. KOSOVA'NIN TARİHİ, COĞRAFİ, DEMOGRAFİK YAPISI VE ÖNEMİ.....	99
II. KOSOVA KRİZİ.....	108
A. KOSOVA KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	108
B. KRİZİN TARİHSEL GELİŞİMİ	108
1. YUGOSLAVYA KRALLIĞI'NIN KURULMASI	108

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER.....	109
3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER	112
4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI GELİŞMELER.....	115
C. KOSOVA'NIN STATÜSÜ.....	122
III. KRİZİN SONA ERDİRİLMESİ İÇİN YAPILAN MÜDAHALELER	125
A. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) MÜDAHALESİ	126
B. NATO MÜDAHALESİ	133
IV. AGİT'İN KOSOVA KRİZİNİN BARIŞÇI ÇÖZÜMÜNDEKİ ROLÜ.....	140
A. AGİT KOSOVA MİSYONU	140
B. AGİT KOSOVA MİSYONU'NUN FAALİYETLERİ	143
V. KOSOVA KRİZİNE ULUSLARARASI YAKLAŞIMLAR.....	147
A. AVRUPA BİRLİĞİ.....	147
B. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ.....	152
C. RUSYA	157
D. TÜRKİYE	161
SONUÇ.....	165
BİBLİYOGRAFYA	170
ÖZGEÇMİŞ	177

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
ABH	: Armije Bosne i Hercegovine (Bosna-Hersek Ordusu)
AGİK	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AT	: Avrupa Toplulukları
BAB	: Batı Avrupa Birliği (Western European Union)
BiH	: Bosne i Hercegovine (Bosna-Hersek)
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BSEC	: Black Sea Economic Cooperation (Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı)
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der	: Derleyen
FRY	: Federal Yugoslavya Cumhuriyeti
ICTFY	:International Criminal Tribune for Former Yuoslavia (Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi)
IFOR	: Implementation Force (NATO Barışı Uygulama Gücü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IPTF	: United Nations International Police Task Force (Birleşmiş Milletler Uluslararası Polis Görev Gücü)
JA	: Jugoslovenska Armija (Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Ordusu)

JIAS	: Joint Interim Administrative Structure (Ortak Geçici İdari Yapı Kosova)
KFOR	: Kosovo Force (Birleşmiş Milletler Kararıyla NATO'nun Liderliğinde Kosova'da Görevlendirilmiş Çok Uluslu Görev Gücü)
KPC	: Kosova Protection Corps (Kosova Koruma Birlikleri)
KLA	: Kosovo Liberation Army (Kosova Kurtuluş Ordusu)
KTC	: Kosova Transitional Council (Kosova Dönüşüm Konseyi)
KVM	: Kosovo Verification Mission (Kosova İnceleme Misyonu)
LDK	: Kosova Demokratik Birliği
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı)
NGO	: Non-Governmental Organisations (Hükümetler Dışı Kuruluşlar)
OECD	: Organisation of Europe Cooperation and Developmnet (Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SFOR	: Stabilization Force (Birleşmiş Milletler Kararıyla Bosna-Hersek'te Görevlendirilmiş İstikrar Gücü)
SFRY	: Socialist Federal Republic of Yugoslavia (Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNMIK	: United Nations Mission in Kosova (Birleşmiş Milletler Kosova Görev Gücü)
UNPROFOR	: United Nations Protection Force (Birleşmiş Milletler Koruma Gücü)
UNHCR	: United NationsHigh Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
SECİ	: Southeastern Europe Cooperation Initiative (Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi)
SEECF	: South East Europe Cooperation Pact (Güneydoğu Avrupa İşbirliği Paktı)

GİRİŞ

Son yıllarda, özellikle soğuk savaş sonrası dönemden itibaren, uluslararası sistemde meydana gelen istikrarsızlıklar ve her an çatışmaya dönüşmeye hazır uyuşmazlıkların artması ile uluslararası tarafların ilişkilerinde ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde kuvvet kullanımı yerine, her iki tarafı anlaşmaya zorlayan barışçı çözüm yollarına başvurulması gündeme gelmiştir. Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne ilişkin olarak uygulamanın sağlanması ve uygulama alanının genişletilmesi açısından en etkili yollardan birisi ise uluslararası örgütlenmelerdir. Bir bölgesel teşkilat olarak karşımıza çıkan ve birçok katılımcı ülkeyle, Avrasya-Atlantik coğrafyasındaki en geniş bölgesel güvenlik örgütü olma özelliğini taşıyan AGİT'in, katılımcı devletler arasında çıkan uyuşmazlıklardaki "önleyici diplomasi" alanındaki araçları olarak, erken uyarı, çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve bunlarda başarısız olduğu takdirde, çatışma sonrası rehabilitasyon olmak üzere çeşitli barışçı çözüm yollarının bulunması barış hukuku açısından oldukça önemlidir. Stratejik öneme sahip bir konumda ve AGİT'e üye bir ülke olarak, uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları ile giderilmesi konusu önümüzdeki yıllarda daha da çok artan önemi ile karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ve bir bölgesel örgüt olarak AGİT'in barışçı yollarla çözüm noktasında Kosova Krizi'nin çözümünde oynadığı rolün ele alındığı bu çalışmada, ilk olarak uluslararası alanda kabul edilen barışçı çözüm yolları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise AGİT'in bir konferanslar sürecinden kurumsallaşmasına giden süreç ile AGİT'in bir teşkilat olarak sahip olduğu işlevsel organları ve kurumsal yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Kosova Krizinin tarihi anlatılarak bölgesel bir örgüt olan AGİT'in Kosova Krizi'nin barışçı yollarla çözümlenmesi için bölgede yapmış olduğu çalışmalar ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR VE BARIŞÇI ÇÖZÜM YOLLARI

I. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR

Toplumda birlikte yaşayan bireyler arasında olduğu gibi, uluslararası bağımsız bir niteliğe sahip devletler de dâhil olmak üzere, uluslararası anlamda özel hukuk kişileri ve uluslararası örgütler arasında da uyuşmazlıklar çıkabilmektedir. Uyuşmazlığın uluslararası alanda kabul gören tanımından yola çıkarak; öncelikle uyuşmazlığın tespiti, bu tespiti yapacak merciiler, uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümü noktasında ortaya konulan argümanlar ve çözümü sağlayacak mekanizmalar sırasıyla ele alınacaktır.

A. KAVRAM OLARAK

Öncelikle, söz konusu bu uyuşmazlık kavramı üzerinde herkes tarafından kabul edilir bir tanım bulunmadığını söylemek doğru olacaktır. Ancak söz konusu ifade, yaygın olarak devletler arasındaki uyuşmazlıkları ifade etmek için kullanılmaktadır. En genel anlamıyla uyuşmazlık, “uyuşmama durumu” nu ifade etmektedir.¹ Uyuşmazlık kavramı, toplumda bulunan fertler arasındaki bir uyuşmama halini ifade ettiği gibi; taraflar arasında hak ya da çıkarlara ilişkin olarak karşıt görüş ve isteklerin bulunması şeklinde de ifade edilmektedir.² Bu anlamda uyuşmazlığın, “taraflardan birinin hukukun ihlal edilmiş olması gerekçe göstererek ileri sürdüğü iddianın, diğer tarafça reddedilmesi” olarak tanımlanması mümkündür.

¹ “*uyuşmazlık*” kavramı için bkz; www.tdk.org.tr.

² PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 443.

Uyuşmazlık kavramı ile çatışma kavramının düzenlenen uluslararası metinlerde, belgelerde birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Oysa iki kavram ifade ettikleri durum bakımından birbirinden oldukça farklıdır.³ Uyuşmazlık kavramı dilimizde; “münakaşa, dava, ihtilaf”⁴ şeklinde ifadelendirilmekte olup bu kavramın İngilizce karşılığı “dispute” şeklindedir. Dispute kelimesinin Türkçe karşılığı ise “birisi ile münakaşa etmek veya o kişi ile aynı fikirde olmamak, uyuşmazlık durumu, iki ülke veya grup arasında ciddi uyuşmazlık” tercüme edilmektedir.⁵ İngilizcesi “conflict” olan çatışma terimi ise; “savaş, çatışma, çarpışma, farklı olmak, bağdaşmamak” şeklinde tercüme edilmiştir.⁶

Uluslararası hukukta uyuşmazlık kavramı ilk defa Uluslararası Sürekli Adalet Divanı tarafından Mavrommatis Filistin İmtiyazlar Davası’na ilişkin olarak 30.08.1924 tarihli kararda, “hukuksal bir konu ya da maddi bir noktaya ilişkin olarak taraflar arasında anlaşmazlık, tarafların hukuksal görüş ya da çıkarlarının çelişmesi” şeklinde tanımlanmıştır. Divan, 1927 yılında Bozkurt-Lotus davasında vermiş olduğu kararda ise uyuşmazlığı, “iki devlet arasında hukuki veya maddi bir nokta ya da konu üzerindeki zıtlık ve çatışma” şeklinde tanımlamıştır. Ancak, yapılan bu tanım ile uluslararası hukukun sujesi olarak sadece devletlerin kabul edildiği ve uluslararası hukuk kurallarının, devletlerden başka hukuk kişisi olarak kabul edilen uluslararası örgütler, devlet sayılmayan topluluklar, devlet birlikleri ve bireyler gibi uluslararası hukuk kişilerine de uygulandığı gerçeğinin göz ardı edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu tanım yetersiz kalmaktadır. Bu karardaki iki devlet ifadesini, “uluslararası hukuk kişileri” olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.⁷

B. SEBEPLERİ VE ORTAYA ÇIKIŞLARI

Uluslararası hukukun süjeleri olan devletler, devlet sayılmayan birlikler, uluslararası örgütler ve bireyler farklı çıkarları doğrultusunda karşı karşıya

³ ODMAN, M. Tevfik, *Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözülmesi ve Barışı Destekleme Operasyonları*, Çağ Üniversitesi Yayınları No:6, Mersin, 2002, s. 5.

⁴ Bkz. *Türk Hukuk Lügati*, 3. Baskı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, s. 501.

⁵ Bkz. *Metro Collins Cobuild Essential Dictionary*, Metro Kitap Yayın Pazarlama, İstanbul, 1994, s. 237.

⁶ *Metro Collins Cobuild Essential Dictionary*, s. 202.

⁷ MERAY, Seha L; *Devletler Hukukuna Giriş*, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, C. II, Ankara, 1975, s. 136.

gelebilmektedir. Bu karşı karşıya gelme durumu, bu hukuk kişilerinin herhangi bir konuda karşılıklı görüşlerinin çatışması ya da birinin mevcut yerleşik hukuku çiğneyerek zor kullanması sonucu iradesini diğeri/diğerlerine kabul ettirmek istediğinde ortaya çıkabilmektedir.

Uluslararası alanda uyuşmazlığa sebep olan davranış biçimleri genel olarak “emperyalizm”, “milliyetçi akımlar”, “revizyonizm” ve “statüko politikaları”dır. Askeri emperyalizm fetihler sağlarken, ekonomik emperyalizm sömürü düzeni oluşturur. Kültürel emperyalizm ise, kendine bağımlı insanlar yetiştirecek askeri ve ekonomik emperyalizmin uygulanmasını kolaylaştırır. Milliyetçilik, ulusal devletlerin oluşmasına yardım ederken, aşırı milliyetçilik ve ulus bilincine varmamış olan toplulukların istismarı çatışmaların kaynağını oluşturur. Revizyonizmde hareket, adalet ve değişkenlikten yana politika izlenirken, statüko ile biçim, düzen ve istikrar isteyen politikalar anlatılır. Emperyalizmin başkalarını hegemonya altına alma amacı, aşırı milliyetçiliğin çatışmalara sebep olma, revizyonizmle statükoculuğun kendi içinde çatışma süreci uluslararası ilişkilerde anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların kaynağını oluşturur.

C. SINIFLANDIRILMASI

1. UYUŞMAZLIK VE DURUM AYRIMI

Uluslararası kişiler arasında ortaya çıkan somut uyuşmazlıkların yanı sıra, tam olarak uyuşmazlık niteliğini kazanmayan bir takım anlaşmazlıklar da ortaya çıkabilmektedir. Bu ayrım, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözüme kavuşturulması konusunda “durum” ve “uyuşmazlık” kavramlarını ayrı bir şekilde ifade etmesiyle kendini göstermiştir. Antlaşma’nın 1. maddesinde örgütün amaçları sıralanırken; “...uluslararası mahiyetteki uyuşmazlıkların veya durumların düzeltilmesini ve çözülmesini...barış yolları ile gerçekleştirmek...” ifadesi yer almıştır.⁸ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, “durum” da uyuşmazlık gibi çözümü ve düzeltilmesi gereken bir anlaşmazlık halini ifade etmektedir.

⁸ Antlaşma metni için bkz. BOZKURT, Enver, *Türkiye’nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*, İkinci Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999.

Yine Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 34. maddesinde; "...herhangi bir uyumsuzluk veya milletler arasında bir uyumsuzlukla neticelenebilecek veya uyumsuzluk doğurabilecek durum..." ifadesi kullanılmıştır. Bununla, "durum"un, uyumsuzluktan farklı olarak, mevcut bir anlaşmazlığı değil, uyumsuzlığa neden olabilecek veya anlaşmazlıkla sonuçlanabilecek uyumsuzluk öncesi bir aşamayı ifade ettiği görülmektedir.⁹

Bu ayırım ile herhangi bir anlaşmazlığın henüz ortaya çıkmadan engellenebilmesi amaçlanmıştır. Birleşmiş Milletler uygulamasında "durum", örgütün tüm üyelerini ve dolayısıyla bütün uluslararası toplumu ilgilendiren sorunlar için kullanıldığı ve bu tür sorunların barışçı çözümü için yapılan girişimlerin bütün uluslararası toplum için yapılmış olacağı kabul edilmiştir.¹⁰ Bütün bunların yanında durum kavramı, uyumsuzluk kavramının içerdiği karşıt iddia ve tutumların belirgin olmadığı anlaşmazlıkları içerdiği de söylenebilmektedir.¹¹

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda, açıkça ortaya çıkan "uyumsuzluk" ve daha öncesinde uyumsuzlığa sebep olabilecek "durum" hususunda bir ayırma gidilerek bu şekilde bir düzenleme yapılması, barışın ve güvenliğin korunması ve tesisine verdiği önemi vurgulaması açısından önem taşımaktadır.

2. ÖNEM DERECESİNE GÖRE YAPILAN AYRIM

Uyumsuzlukların önem derecesine göre sınıflandırılması da söz konusu olabilmektedir. Uyumsuzluğun, önemli veya önemsiz olarak bir ayırma tabi tutulmasında çeşitli kriterler göz önüne alınmaktadır. Zira bu ayırımı belirlemek için kesin bir ölçüt koymak mümkün değildir.

Bugüne kadar yapılan uluslararası anlaşmalarda önemsiz kabul edilen uyumsuzluklar için uygulanması diğerlerine göre daha kolay olan diplomasi gibi barışçı çözüm yolları kabul edilmişken, daha önemli kabul edilen uyumsuzluklar için

⁹ PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, Birinci Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 70.

¹⁰ MERAY, s.343; GÖNLÜBOL, Mehmet, *Uluslararası Politika*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1978, s.350.

¹¹ MENGİLER, Özgür, *Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyumsuzlukların Barışçı Çözümü*, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s. 24.

uygulanması daha zor barışçı çözüm yolları öngörülmüştür.¹² Örneğin, *Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözülmesine Yönelik 1907 tarihli La Haya Sözleşmesi*'nin 2. maddesindeki dostça girişim ve arabuluculuk yolları daha önemli kabul edilen uyuşmazlıklar için öngörülmektedir.¹³

3. HUKUKİ UYUŞMAZLIK - SİYASİ UYUŞMAZLIK AYRIMI

Uluslararası uyuşmazlıklar hususunda yapılan en önemli ayırım hukuki ve siyasi uyuşmazlık ayrımı olup, doktrin ve uygulamada genellikle bu ayırım benimsenmektedir.

Söz konusu uyuşmazlığın hukuki ve siyasi olarak nitelendirilmesindeki en önemli kıstas, uyuşmazlığın bir hukuk kuralının uygulanması suretiyle çözümlenebileceğidir. Eğer uyuşmazlık bir hukuk kuralı uygulanarak çözülebiliyorsa hukuki uyuşmazlık olarak kabul edilir. Söz konusu uyuşmazlığı bir hukuk kuralı uygulayarak çözmek mümkün değilse uyuşmazlık siyasi bir uyuşmazlıktır. Ancak, bu ayırımın yapılabilmesi, her uyuşmazlığın özel şartlarına ve uyuşmazlık taraflarının görüşlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Yani, objektif ve kesin bir ayırımı bulunmak mümkün değildir.

Eğer, uluslararası hukuk kişileri arasında ortaya çıkan bir uyuşmazlık, bir hukuk kuralının uygulanması ya da yorumlanması noktasında çıkıyorsa ve bir hukuk kuralının uygulanması ile çözülebiliyorsa bu uyuşmazlık hukuki uyuşmazlık olarak kabul edilir. Burada, bir uluslararası hukuk kişiliği ile diğerinin çıkarları, pozitif hukukun uygulanmasından veya yorumlanmasından dolayı çatışmaktadır. Siyasi uyuşmazlıkta ise, bir uluslararası hukuk kişisinin çıkarları doğrultusunda bir hukuk kuralının varlığını reddetmesi veya değiştirilmesini istemesi ya da uyuşmazlığın uluslararası hukukun düzenlemediği bir alanda ortaya çıkması söz konusudur.¹⁴

Hukuki ve siyasi uyuşmazlık ayırımının dayandığı kıstas doktrininde tartışmalıdır. Bazı yazarlara göre, bu ayırımı benimseyebilmek için öncelikle, bir toplumda hukukun düzenlemediği alanların bulunduğunu, yani hukuksal bir boşluğun bulunduğunu kabul etmek gerekecektir. Ancak, hukukta boşluk olmadığını savunan görüşe göre, bir hukuk

¹² BELİK, Mahmut R; *Harp Salahiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yolu İle Halli Usulleri*, C.I, İstanbul Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1956, s. 78.

¹³ BELİK, s. 193.

¹⁴ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 2.

kuralının uygulanmasıyla çözülmeyecek bir uyuşmazlık yoktur. Zira siyasi olarak nitelendirilen uyuşmazlıklar da, yetkili makamlar tarafından yaratılacak hukuk kurallarıyla çözüleceğinden, bütün uyuşmazlıkların hukuki nitelikte olduğu kabul edilir.¹⁵ Örneğin; Kelsen de bütün uyuşmazlıkların hukuki olduğu görüşündedir. Hukuki denilen uyuşmazlıklarla siyasi denilen uyuşmazlıklar arasında, hukuki uyuşmazlığın iki yönüdür. Hukuki uyuşmazlık önceden var olan hukuk kurallarıyla çözülecek uyuşmazlıktır. Siyasi uyuşmazlık ise uyuşmazlığı çözmeye yetkili bir makamca yaratılacak kurallarla çözülecek uyuşmazlıktır.¹⁶

a. Hukuki Uyuşmazlık

Hukuki uyuşmazlık; tarafların iddia ve taleplerini Devletler Hukuku tarafından kabul edilmiş kanıtlara dayandırarak, uygulanması gereken devletler hukuku kuralının hangisi olduğu konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıklardır. Bu uyuşmazlıklar Devletler Hukukunun düzenlediği alanda doğmaktadır ve varolan kuralların uygulanması ve yorumuyla ilgilidir.¹⁷ Hukuki uyuşmazlıkta, tarafların uyuşmazlığa konu olan kuralın varlığı ya da yokluğu hakkında herhangi bir iddiaları yoktur. Tarafların iddiası, yürürlükteki söz konusu kuralına uygun davranılıp davranılmadığı veya hukuk kuralının uyuşmazlığa nasıl uygulanacağı hususundadır. Uluslararası uyuşmazlıkların hukuksal ya da siyasal olarak ayrılmasında nesnel olarak ilk ve tek ölçüt, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı ve daha sonra Uluslararası Adalet Statüsü'nün md. 36/2 hükmünde yer alan düzenlemeyle gerçekleştirilmiştir. Buna göre; “bir anlaşmanın yorumu; uluslararası hukuka ilişkin herhangi bir sorun; sabit görüldüğü takdirde bir uluslararası yükümlülüğün ihlalini teşkil edebilecek herhangi bir olayın varlığı; uluslararası bir yükümlülüğün gerektirdiği tazminatın niteliği ve ölçüsü” kapsamındaki uyuşmazlıklar hukuksal olarak nitelendirilmiştir.

Hukuki uyuşmazlığa örnek olarak, Federal Almanya, Hollanda ve Danimarka arasında meydana gelen ve Uluslararası Adalar Divanı'nın 1969 tarihli kararına konu olan “*Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği*” uyuşmazlığını gösterebiliriz. Olayda taraflar arasındaki uyuşmazlık, uyuşmazlığa uygulanacak hukuk kuralının tespit edilmesinden

¹⁵ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 2.

¹⁶ MERAY, s. 322.

¹⁷ ALPAR, Erol, “Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözülmesi”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Ocak, 1990, Sayı: 324, s. 133.

ibarettir. Federal Almanya'nın iddiası, 1958 tarihli Cenevre Kıta Sahanlığı Konvansiyonu'nda, kıyıları karşılıklı veya yan yana olan devletlere ait kıta sahanlığı sınırlarının saptanmasını düzenleyen 6. maddenin varlığına karşın, sınırlandırmanın hakkaniyet ilkesi uyarınca yapılmasına dayanırken; uyuşmazlığın diğer tarafı olan Hollanda ve Danimarka'nın iddiaları, sınırlandırmanın 6. maddeye göre yapılması şeklindedir. Taraflardan Federal Almanya söz konusu konvansiyonu onaylamadığından 6. maddeyi uygulama konusunda bir yükümlülüğü yoktur. Dolayısıyla söz konusu uyuşmazlık, aralarındaki kıta sahanlığı alanlarının nasıl ve hangi kurallar dâhilinde belirleneceği konusunda uygulanacak hukuk kuralının tespitine ilişkindir. Sonuçta, uyuşmazlığı çözecek olan Uluslararası Adalet Divanı; 6. maddenin konvansiyona taraf olan devletler arasında uygulanması hukuken zorunlu olan bir hüküm olduğu, taraf olmayan devletler bakımından bağlayıcı olmadığı kararını vermiştir.

Diğer bir hukuki uyuşmazlık ise, Türkiye ile Fransa arasında çıkan “*Bozkurt-Lotus*” uyuşmazlığıdır.¹⁸ Bu uyuşmazlıkta, Bozkurt adlı Türk gemisi ile Lotus adlı Fransız gemisi 1926 tarihinde Midilli Adası açıklarında çarpışmış ve Bozkurt gemisinden 8 mürettebat boğulmuştur. Türkiye'nin adi makamları tarafından yapılan yargılamada, kaptanlar tutuklanmış ve her ikisine de ceza verilmiştir. Ancak, Türkiye'nin yargı yetkisinin bulunup bulunmadığı konusunda uyuşmazlık çıkmıştır. Bu uyuşmazlığın uluslararası hukuk kuralına dayanmak suretiyle çözümü için Türkiye ile Fransa arasında imzalanan tahkimname Uluslararası Adalet Divanı'na sunulmuştur.¹⁹

b. Siyasi Uyuşmazlık

Siyasi uyuşmazlık, uluslararası hukuk sujelerinin sahip oldukları çıkarları ile ilgili ortaya çıkan uyuşmazlıklardır. Uyuşmazlıkların temelinde çıkar çatışması bulunduğundan bu uyuşmazlığa çıkar uyuşmazlıkları da denilmektedir.²⁰ Bu uyuşmazlıklar, Devletler Hukuku kurallarında düzenlenmemiş bir alanda çıkan uyuşmazlıklardır. Uluslararası hukuk tarafından herhangi bir düzenleme yapılmadığı ve herhangi bir pozitif hukuk kuralı da bulunmadığından ortaya çıkan çıkar çatışmalarında hukuk kurallarının tespiti ve uygulanması söz konusu değildir. Bu

¹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz; BOZKURT, Enver- KÜTÜKÇÜ, M.Akif- POYRAZ, Yasin, *Bozkurt-Lotus Davası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

¹⁹ MERAY, s. 585.

²⁰ ODMAN, s. 2.

nedenle uyuşmazlık tarafları menfaatlerini dengeleyerek uzlaşma sağlamak zorundadırlar. Zira uyuşmazlığı çözecek herhangi bir uluslararası hukuk kuralı bulunmamaktadır. Uluslararası boyutta ortaya çıkan hukuki uyuşmazlıklar, hakemlik ya da yargı yolları ile çözümlenirken; siyasi uyuşmazlıkların çözümünde, tarafların çıkarları bağdaştıracak biçimde diplomatik yollar tercih edilmektedir.²¹

Devletlerin karşılıklı ilişkilerinin hukuksal boyutunun yanında siyasi niteliği de her zaman bulunduğundan, uluslararası uyuşmazlıkların siyasi yönünün de bulunması mümkün olacaktır. Aynı uyuşmazlık bir yandan hukuksal olarak değerlendirilebilecek; diğer yandan, ilgili devletler tarafından kendi çıkarlarının korunması amacıyla siyasi olarak nitelendirilebilecektir. Ortaya çıkan bir uyuşmazlığın niteliğini tespit noktasında genel kabul görmüş olan ayrımı gözardı etmeden, uyuşmazlığın siyasi ve hukuki olarak değerlendirilmesinde her koşulda birbirlerine karşıt olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla, bu iki uyuşmazlığın ayrımı noktasında kesin ölçütler bulunmamaktadır.²²

Siyasi uyuşmazlık, uluslararası hukukun düzenlemediği bir alanda çıkabileceği gibi, uluslararası hukukun düzenlemiş olduğu bir alanda da çıkabilir. Bu durumda, taraflardan birinin bir ilişkiyi düzenleyen ve yürürlükte bulunan kuralı reddetmesi ve bu kuralın değiştirilmesini talep etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür uyuşmazlıklar mevcut hukuki durumun değiştirilmesini talep etmesi sebebiyle tehlikeli uyuşmazlık olarak görülmektedir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs uyuşmazlığı da bu tür uyuşmazlıkların önemli bir örneği olmuştur. Bu uyuşmazlığın temelinde, taraflardan birinin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsünü tespit eden düzenlemeleri reddetmesi ve bu düzenlemelerin değiştirilmesini istemesi yatmaktadır.

II. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI

Uluslararası hukuk sùjeleri arasında zaman içerisinde ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü için, uluslararası toplum ve örgütler genel olarak barışçı çözüm yolları ile uyuşmazlığı sona erdirmeye ilişkin düzenlemelerde bulunmuşlardır. Uluslararası hukuk sùjeleri çıkan uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları yanında

²¹ ALPAR, "Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözülmesi", s.133.

²² MENGİLER, s. 24.

zorlama yolları ile de bir çözüme bulma yolunu seçmeleri de mümkün olmuştur. Ancak, uluslararası örgütlerin uyuşmazlıkların barışçı çözümü çerçevesinde koymuş olduğu kurallar ile uluslararası uyuşmazlıkların barışçı çözümü hukuksal açıdan uyulması zorunlu bir kural olmasını sağlamıştır.²³

A. ZORLAMA YOLLARI İLE ÇÖZÜM YOLLARI

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü ilkesi Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler tarafından gündeme getirilmesine kadar taraf devletler uyuşmazlıkların çözümünde barışçı yollardan daha çok zorlama yolları ile çözümü tercih etmişlerdir. Zira o dönemde devletlerin zorlama yollarına ve özellikle de savaşa başvurmalarını yasaklayan açık bir kural bulunmamaktaydı. Ancak her ne kadar, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü amacıyla bağlayıcı hukuk düzenlemeleri getirilmiş olsa da, uyuşmazlıkların tarafsız ve devlet-üstü bir mekanizma ile çözümlenmesi hususunda zorunluluk bulunmadığından, günümüzde devletler halen zorlama yollarına başvurulmaya devam etmektedirler.

Uluslararası hukuk sükreleri arasında meydana gelen hukuka aykırı bir fiilin neticesinde, bu fiile muhatap olan taraf ya da taraf olmayan uluslararası örgütler, fiilin etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla, misilleme, zararlı karşılık, karışma (müdahale), diplomasi ilişkilerin kesilmesi, savaş gözdağı ve savaş ya da savaşa varmayan bazı zorlayıcı önlemlere başvurmaktadır.²⁴ Barışçı olmayan bu yöntemlerin hepsi zorlamayı gerektirmektedir. Zorlama yolunu seçen taraf, hukuki yollarla ya da anlaşmayla elde edemediği bir takım taleplerini kendi gücünü kullanarak elde etmek istemektedir. Ancak bu şekilde uygulanmak istenen zorlama tedbirlerinin uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde kalarak, iç işlere karışmama ilkesine aykırı düşmeden uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde ülkelerin iç işlerine yasal olmayan bir şekilde müdahale edilmiş olacaktır.²⁵ Kaldı ki, zorlama yollarına başvurma konusunda uluslararası örgütlere vermiş olduğu yetki bakımından uluslararası hukuk kurallarına bakıldığında

²³ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 4.

²⁴ ALPAR, Erol, "Uluslararası Uyuşmazlıklarda Zorlama Yollarına Başvurma", *Stratejik Etüdler Bülteni*, Sayı:85, Yıl:24, Ağustos 1990, s. 145.

²⁵ KARAOSMANOĞLU, Ali L; *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler, İçişlere Karışmama İlkesi Açısından Yetki Sorununun İncelenmesi*, Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul, 1981, s. 142.

sadece “ortak yasal savunma” ve “uluslararası barış ve güvenliğin korunması” durumlarında açıkça yetki verildiği görülmektedir.²⁶

Zorlama yollarının başında geleneksel olarak sadece ülkeler tarafından başvurulmuş misilleme ve zararlar-karşılık önlemleridir. Misilleme, bir devletin başka bir devletin hukuka aykırı olmayan ancak çıkarlarını zedeleyen bir davranışına karşılık, yine hukuka aykırı olmayan bir davranışla karşılık vermesidir.²⁷ Zararla-karşılık önleminde ise, bir devletin başka bir devletin zarar görmesine neden olacak şekilde uluslararası hukuka aykırı davranışını hukuka uygun hale getirme amacı ile zarar gören devlet tarafından uluslararası hukuka aykırı yollarla karşılık vermesi şeklinde gerçekleşmektedir.²⁸ Bu zorlamalar savaş koşullarının tam olarak oluşmadığı durumlarda uygulanan savaşa varmayan zorlamalar olarak bilinmektedir. Bunların yanında, ambargo, barış içinde abluka, barış içinde işgal,²⁹ boykot, bombardıman ve askeri işgal diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve iç işlerine karışma³⁰ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması, üyelerine uluslararası nitelikteki uyumsuzluklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek şekilde barış yolları ile çözmeyi bir görev olarak yüklemektedir. Diğer taraftan da, “üye devletlerin uluslararası ilişkilerinde diğer devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına saygı göstermelerini ve herhangi bir surette tehdide ve kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınmaları gerektiği” bildirilmektedir. Bugün, uluslararası hukukta Birleşmiş Milletler Anlamasında öngörülen kuvvet kullanmanın yasaklanmasına ilişkin düzenleme, uluslararası teamül hukuk kural haline gelmiştir.

Ancak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın “Barışın tehdidi, bozulması ve saldırı fiili durumunda yapılacak hareket” başlığını taşıyan 39. maddesinde yer alan hükme göre; barışın tehdidi, bozulması ya da herhangi bir saldırı durumunda Güvenlik Konseyi bunu saptama ve gerekli tavsiyelerde bulunma ya da Antlaşmanın 41. ve 42. maddeleri gereğince alınacak önlemleri kararlaştırma yetkisine sahiptir. Bu yetki kapsamında kararlaştırılabilen zorlama yolları ise 41. maddeye uygun olarak kuvvete başvurulmasını

²⁶ KARAOSMANOĞLU, *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler, İçişlere Karışmama İlkesi Açısından Yetki Sorununun İncelenmesi*, s. 142.

²⁷ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 430.

²⁸ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 431.

²⁹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 434.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıklarda Zorlama Yollarına Başvurma”, s. 145.

gerektirmeyen zorlama yolları; 42. maddeye uygun olarak kuvvet kullanımını da içeren ve silahlı kuvvetler aracılığı ile gerçekleştirilen zorlama yolları olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹ Bu kurallara ve uygulamalara göre zorlama yollarından olan kuvvet kullanımını Birleşmiş Milletler Örgütü'nün denetimi altında ve sınırlı durumların varlığı halinde gerçekleştirilebilir.

Savaş ise kuvvet kullanımını içinde barındıran zorlama yollarının başında gelmektedir. Genel itibarıyla, devletlerin savaşmak niyetiyle karşılıklı biçimde silahlı çatışmaları olarak görülen savaşın tanımı, bugüne kadar net bir şekilde yapılamamıştır. Yapılan bir tanıma göre; “savaş, iki ya da daha çok devlet arasında, tarafların birbirlerine iradelerini kabul ettirmek amacıyla ve devletler hukukunca düzenlenmiş kurallar uyarınca yapılan silahlı bir çatışmadır.”³² Savaş, fetih, meşru müdafaa, ulusal çıkarların korunması, hukukun değiştirilmesi, hukukun uygulanması ve uluslararası düzenin sağlanması gibi sebeplerden çıkmaktadır. Savaşlar şiddet derecelerine göre, savaş benzeri, sınırlı çatışma, topyekûn savaş şeklinde ortaya çıkabilir.

B. BARIŞÇI YOLLAR İLE ÇÖZÜM YOLLARI

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünde, uyuşmazlık zorlama yollarına başvurulmaksızın giderilmek istenmektedir. Bu çözüm yolunda taraflar, anlamak suretiyle aralarında uyuşmazlığa sebep olan faktörleri ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yaparlar. Bu çözüm yolu ile uluslararası barışın, güvenliğin ve adaletin devamı büyük oranda sağlanmış olur. Birçok devletin taraf olduğu Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerin bildirimlerinde barışçı çözüm ilkesi düzenlemiş ve uluslararası hukuk süjelerine mutlak manada uyulması gereken bir kural olarak değilse bile tavsiye niteliğinde başvurulması gereken bir yol olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, uyuşmazlıkların çözümünde barışçı çözüm ilkesi, uyuşmazlığın çözümünde insan hakları ve uluslararası hukuk ihlallerinin en aza indirgenmesi, iyiniyet çerçevesindeki görüşmelerin dostça devam ettirilmesi ve zorlama yollarına oranla daha az maliyetli olması bakımlarından da son zamanlarda en çok başvuru olan yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

³¹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 436.

³² MERAY, s. 408; PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 441.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın “*Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi*” başlıklı VI. Bölümünde, Antlaşmaya taraf devletler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kurulu ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramaları gerektiği belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler Antlaşması, barışçı çözüm mekanizmalarının uygulanmasını sağlamak, genişletmek ve güçlendirmek amacıyla öncelikle tarafların aralarında çıkan uyuşmazlıkların çözümü için kuvvet kullanmaları konusunda yasaklanması ve bu yola başvuranlara yaptırım uygulanması konusunda düzenlemeler öngörmüştür. Birleşmiş Milletler Antlaşması uyuşmazlıkların barışçı çözümü ile ilgili ilk yükümlülüğü taraflara vermektedir. Taraflar uyuşmazlığı barışçı çözmek yolunda öncelikli olarak çaba sarfedecektir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu konuda yetki kullanması, tarafların barışçı yolların dışına çıkarak, zorlayıcı yöntemlere başvurmaması ya da söz konusu uyuşmazlığın uluslararası barış ve güvenliği tehlike oluşturması halinde söz konusu olacaktır.³³ Güvenlik Konseyi'nin bu yetki çerçevesinde uygulamalarına bakıldığında ise, tarafların aralarında bir çatışma varsa buna son vermeleri ve uyuşmazlığı barışçı yollarla çözmeleri konusunda çağrıda bulunduğu görülmektedir.³⁴

AGİT'in temelini oluşturan ve 1975 yılında 35 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nin “Katılan Devletlerin Karşılıklı İlişkilerine Yol Gösterecek İlkeler Bildirisi” bölümünde, “Tehdide Veya Kuvvet Kullanmaya Başvurmama” başlığı altında, uyuşmazlıkların çözümünde hiçbir tehdit ve kuvvet kullanımının çözüm yolu olarak benimsenemeyeceği ifade edilmiştir.³⁵ Aynı bildiri “Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü” başlığı altında ise; katılan Devletlerin, aralarındaki uyuşmazlıkları, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti

³³ MENGİLER, s. 41.

³⁴ Antlaşma metni için bkz. BOZKURT, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*.

³⁵ “Katılan - Devletler, genel olarak uluslararası ilişkilerinde olduğu gibi, karşılıklı ilişkilerinde de başka bir Devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı ya da Birleşmiş Milletler amaçlarıyla ve işbu Bildiri ile hiçbir biçimde bağdaşmayan bir biçimde, tehdit veya kuvvet kullanmaya başvurmadan kaçınacaklardır. Bu ilkeye aykırı düşecek hiçbir düşünce, tehdide veya kuvvete başvurmayı haklı göstermek üzere ileri sürülemez. Buna göre, Katılan - Devletler, diğer bir Katılan - Devlete karşı kuvvet tehdidi veya doğrudan veya dolaylı kuvvet kullanma sayılabilecek davranışlardan kaçınırlar. Bunun gibi bir başka Katılan - Devletin, egemenlik haklarını bütünüyle kullanmadan vazgeçmeye götürücü herhangi bir kuvvet gösterisinden kaçınırlar. Bunun gibi, karşılıklı ilişkilerinde kuvvete dayanan herhangi bir zararlı karşılık (représailles) hareketinden kaçınırlar. Böyle hiçbir tehdit ve kuvvet kullanma anlaşmazlıkların çözüm yolu olarak veya aralarındaki anlaşmazlıkların doğurabileceği sorunların çözümü yolu olarak kullanılmayacaktır.” 1975 Tarihli Helsinki Nihai Senedi.

tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözeceklerini, iyi niyetle ve işbirliği anlayışı ile Devletler Hukukuna dayanan, çabuk ve hakkaniyete uygun bir çözüm bulmaya çaba göstereceklerini, bu amaçla, taraf buldukları uyuşmazlıklara, daha önceden, kabul ettikleri herhangi bir çözüm yöntemini de kapsamak üzere, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, hakemlik, yargısal çözüm veya seçecekleri başka barışçı yollara başvuracakları belirtilmiştir. Bahsi geçen, barışçı yollardan herhangi biri ile çözüme varılamaması durumunda, bir uyuşmazlığa taraf olanların, uyuşmazlığı barışçı yolla çözmek için karşılıklı olarak saptayacakları bir yol bulmak çabalarını sürdüreceklerini vurgulayarak barışçı çözümün önemi vurgulanarak, bunun için tarafların gerekli çabayı göstermeleri istenmiştir.³⁶

Uluslararası örgütlerin bağlayıcı metinlerinde ve bildirilerinde salt bir yükümlülük olarak yer verilmiş ve uyuşmazlık taraflarına belirli bir çözüm yönteminin uygulanması şeklinde öngörülmemiştir. Doktrin, uyuşmazlığın yargı yoluna götürülüp götürülememesi, çeşitli diplomatik yollar ile çözümü ve uluslararası örgütlenmeler çerçevesinde barışçı çözümü gibi başlıklar altında görüş bildirmişlerdir.

1. YARGISAL ÇÖZÜM YOLLARI

Uluslararası uyuşmazlıkların yargı yolu ile çözümünde, taraflar yargı makamlarının, diğer diplomatik çözüm yollarından ayrı olarak hukuka dayalı vermiş oldukları kararlar neticesinde anlaşmaya varırlar. Diğer barışçı çözüm yollarında, tarafların objektif ve subjektif durumlarını göz önüne alarak, genellikle de hukuka dayalı çözümler getirmektedir. Diğer yargı-dışı çözüm yollarına başvurma hususunda olduğu gibi yargısal yollara başvurmada da tarafların iradesi asıl olup bu konuda zorlamaya dayalı bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, yargısal çözüm çerçevesinde alınan kararların tarafları bağlayıcı bir nitelik taşıması ile diğer çözüm yollarından ayrılmaktadır.³⁷

Yargısal yollarla uluslararası uyuşmazlıkların çözümlenmesi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar uluslararası hakemlik ve uluslararası mahkemelerdir.

³⁶ Antlaşma metni için bkz. GÜNDÜZ, Aslan, *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

³⁷ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 16.

a. Uluslararası Hakemlik

Genel anlamıyla hakemlik, uyuşmazlığın taraflarca seçilen kişi veya kurumlar tarafından nihai olarak çözümlenmesidir. Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne ilişkin olarak düzenlenen 1907 La Haye Sözleşmesi'nin 37. maddesinde uluslararası hakemlik (arbitration) devletlerin kendi aralarındaki uyuşmazlıkları, yine devletlerin seçecekleri yargıçlarla ve hukuka uygun olarak çözülmesi şeklinde tanımlanmıştır.³⁸ İlk çağlardan bu yana uygulana gelen devletlerarası hakemlik sistemi, ilk olarak Milletler Cemiyeti döneminde 1928 Cenevre Hakemlik Genel Sözleşmesi ile ilk defa zorunlu hale getirilmiştir. Bu dönemde Türkiye de 1928–1933 yılları arasında 16 ikili uzlaştırma ve hakemlik andlaşması imzaladığı görülmektedir.³⁹ Birleşmiş Milletlerin uluslararası hakemlik konusunda yapmış olduğu düzenlemeler yanında bölgesel düzeyde de hakemlik sistemine başvurulmasını içeren andlaşmalar kabul edilmiştir. Bunların en önemlileri, *29.10.1957 tarihli Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Konusunda Avrupa Sözleşmesi*, *21.07.1964 tarihli Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Hakemlik Komisyonu Kuran Afrika Birliği Protokolü* ve en son olarak *1992 AGİK çerçevesinde kabul edilen Uzlaştırma ve Hakemlik Sözleşmesidir*.⁴⁰

Hakemlik yoluna başvurma hususunda emredici kurallar bulunmayıp, taraflarına arzusuna bağlıdır. Her ne kadar, 1907 La Haye Sözleşmesi'nin 38. maddesinde hakemliğin, hukuksal sorunlarda ve özellikle uluslararası andlaşmaların yorum ve uygulanmasına ilişkin sorunlarda, taraf devletlerce diplomasi yoluyla çözüme kavuşturulamayan uyuşmazlıkların çözümünde en etkili ve en adil araç olarak belirtilmiş ve taraf devletlerin koşullar mümkün kıldığı sürece hakemliğe başvurmaları temenni edilmiş olsa da, bu hüküm emredici bir hüküm niteliğinde olmadığından taraflar kendi istekleri ile hakemlik yoluna başvuracaklardır.⁴¹ Hakemlik yoluna gidilebilmesi için asgari olarak, tahkim sözleşmesi, hakemlerin atanması, yargılama usulü, uygulanacak hukuk, tahkim yeri ve tahkim dili konularında taraflar arasında bir uzlaşma sağlanması gerekmektedir.

³⁸ ALPAR, Erol, "Uluslararası Hakemlik", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl: 110 (1991), Sayı: 327, s. 177; MERAY, s. 350.

³⁹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 18.

⁴⁰ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 18.

⁴¹ TARAKÇI, Nejat, *Uluslararası Güvenlik Sorunları Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi*, Çantay Yayınları, İstanbul, 2005, s. 55.

Uyuşmazlık taraflarının uyuşmazlık çıkmadan önce hakemliğe başvurulmasını öngören mekanizmaların varlığı yanında, uyuşmazlık hususunda taraflarca hazırlanan sözleşme ile hakemlik yoluna başvurabilirler. Tarafların hakem yoluna başvurmaları için sözleşme yapma mecburiyeti bulunmamaktadır. Ancak, sözleşme yapılması, tarafların uyuşmazlığın çözümünün hakem yolu ile gerçekleşmesi istek ve iradesini göstermek ve uyuşmazlığın çözümünde ortaya çıkabilecek usul açısından birçok sorunu gidermek bakımlarından önemli bir işlev kazanacaktır.⁴²

Hakemlik sistemi, örgütlenme biçimi esas alınarak iki grupta incelenebilir. Tarafların bizzat belirledikleri veya atıfta buldukları belirli kurallara bağlı olarak, taraflarına veya söz konusu kuralların verdiği yetkiye dayanarak hakemlerin kontrolünde gerçekleştirilen sisteme *ad hoc hakemlik sistemi* denilmektedir.⁴³ Kurumsal tahkimde ise, tahkime ilişkin hususlar ilgili kurum tarafından kurallara bağlanmaktadır. Bu nedenle taraflar, her hususu ayrı ayrı tartışmak durumunda kalmamaktadır. Kurumsal tahkimde hakemlik müesseseleri kural olarak tahkimi idare etmekle, hakemler arasında ve usul konusunda koordinasyonu sağlamakla, usule uyulup uyulmadığını denetlemekle, tarafların ileri sürdükleri iddiaları ila bağlı kalınmasını ve iddianın genişletilmemesini sağlamakla görevlidir. Bu tür tahkimde hakemlik müessesesi kendilerine getirilen olaylarda bizzat hüküm verememekte, kararlar, kurumsal tahkim merkezlerini denetiminde fakat bağımsız ve tarafsız hakemler tarafından alınmaktadır.

Hakemlerin uyuşmazlığın çözümünde uygulayacakları kurallar konusunda ilke olarak tarafların iradeleri esas alınmaktadır. Taraflar uyulacak kuralları genel olarak tahkim sözleşmesinde ya da ayrı bir sözleşme düzenleyerek belirlemektedir. Ancak, bu konuda tarafların her hangi bir iradesi bulunmadığı takdirde hakemler hangi kurallar çerçevesinde uyuşmazlığı çözeceklerini kendileri belirlemektedir. Hakemlerin uyuşmazlığın çözümüne dair uygulayacakları kurallar uluslararası hukuk kuralları, öteki hukuk kuralları ve hakkaniyet ve nısfet kuralları olabilmektedir.⁴⁴ Bu kuralların yanında taraflar, hakemlerin uyuşmazlığa dostça çözüm getirmelerini de talep edebilirler. Dostça-çözücülükte hakemlik organı uyuşmazlığı yalnızca hukuk kurallarına göre değil,

⁴² PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 20; ALPAR, “Uluslararası Hakemlik”, s. 178.

⁴³ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 16.

⁴⁴ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 32.

tarihsel, siyasal, ekonomik ve her türlü öteki ögeyi de göz önünde bulundurarak çözmekle görevlendirilmektedir.⁴⁵

Hakemlik kararları tarafları bağlayıcı niteliktedir. Bu özelliği ile diğer diplomatik yollarla çözümden ayrılmaktadır. Hakemlik makamının vermiş olduğu kararlara karşı başvurulacak üst bir makam yoktur. Kesin bir nitelik arz etmesi bakımından bir teamül kuralı gereği olarak uyulması zorunlu kararlardır.⁴⁶

b. Uluslararası Mahkemeler

Uluslararası uyuşmazlıkların yargı yolu ile çözümlenmesi, uluslararası hukukun sùjeleri arasında ortaya çıkan herhangi bir uyuşmazlığın, bağımsız, uzman ve sürekli bir organca, teknik manada bir mahkeme tarafından hukuki bir sonuca bağlanmasını ifade etmektedir.⁴⁷

Yargı, hukuki bir durumun yasalara uygunluğunun denetimidir. Bu açıdan baktığımızda, iç hukuk düzenindeki yargı işlevi ile uluslararası hukuk düzenindeki yargı işlevi arasında bir fark bulunmamaktadır. Bunlar arasındaki belirgin fark ise, yargı organlarının kuruluşları ve bu organların yargı yetkilerinin hukuki dayanağında ortaya çıkmaktadır. İç hukuk düzenlerinde yargı organları Anayasa ve kanun uyarınca kurulurken, uluslararası toplumda mahkemeleri kuran devletlerin Antlaşmalarıdır. Ayrıca iç hukuk düzenlerinde toplumda zorunlu adalet ilkesinin geçerli olmasına karşılık, uluslararası toplumda bir devleti kendi iradesi olmaksızın taraf olduğu bir uyuşmazlığı yargı önüne götürmeye zorlayan bir hukuk kuralı yoktur. Bu sebeple uluslararası hukuk alanında, uyuşmazlığın tarafı olan bir devlet için herhangi bir uluslararası yargı organının yetkisinin zorunlu olması söz konusu değildir.

Uluslararası hakemlik mahkemesinin de yargısal bir yöntem olduğu kabul edilmektedir. Ancak, uluslararası mahkemeler ile aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle ulusal hakemlik mahkemeleri belirli bir uyuşmazlığı çözmesi amacıyla belirli süreler için geçici olarak kurulmaktadır. Ulusal mahkemeler ise genel itibarıyla sürekli mahkemeler olup, uyuşmazlığın çözümü ile ortadan kalkmazlar. Yine,

⁴⁵ L. Delbez, *Les Principes Generaux du Contentieux International*, Paris, 1962, s.100–104. (PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s.33'ten alıntı yapılmıştır.)

⁴⁶ MERAY, s. 372.

⁴⁷ MERAY, s. 376.

hakemlikte uyuşmazlık taraflarının seçmiş olduğu hakemler görev yaparken, mahkemelerde daha önceden usulüne uygun şekilde seçilmiş üyeler görev yapmaktadır. Başka bir ayırt edici bir özellik ise, uluslararası hakemlik mahkemelerinin işleyiş biçimi ve usul kurallarını tarafların belirlemesi ve istedikleri zaman anlaşarak bu kuralları değiştirebilmeleridir. Uluslararası mahkemelerde ise usul kuralları mahkeme tarafından tek taraflı olarak belirlendiği için taraflara bu şekilde bir imkân verilmemektedir.⁴⁸

Uluslararası nitelikte gerçek bir yargı organını kurulması konusunda ilk girişim, ABD temsilcileri tarafından 1907 La Haye Konferanslarında yapılmış fakat bir sonuç alınamamıştır. Bu konuda ilk başarılı örnek, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan *Uluslararası Sürekli Adalet Divanı*'dır. Divan, Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın 14. maddesi gereğince 15 Şubat 1922'de kurulan Uluslararası Adalet Divanı'nın faaliyete başlamasıyla birlikte görevini sona erdirmiştir.⁴⁹

Uluslararası Adalet Divanı, bağımsız yargıçlardan oluşmakta ve devletlerarası davalarda bağlayıcı karar verme ve BM organlarının ve bazı örgütlerin başvurusu üzerine danışma görüşü verme yetkisine sahiptir.⁵⁰ Divan, sadece Divan Statüsüne taraf devletler arasında çıkan uyuşmazlıkları çözümüne bakmaktadır. Divan Statüsünün otomatik tarafı olan BM üyesi devletler Divan önünde taraf olabilmektedirler. Uyuşmazlığın çözümü için, taraf devletlerin bu yönde bir iradesi bulunmaksızın Divan tarafından kendiliğinden bir yetki alması söz konusu değildir. Taraflar açıkça bu yönde iradelerini açıklamış olmaları ya da bu hususla ilgili önceden imzaladıkları bir antlaşma hükmü bulunması gerekmektedir.⁵¹

Uluslararası Adalet Divanı kendisine sunulan uyuşmazlıkları çözerken uygulayacağı hukuk kurallarında asıl kaynak; antlaşmalar, uluslararası yapıla geliş kuralları, hukuk genel ilkeleri; mahkeme kararları olarak kabul edilmekte, yazarların görüşü ise yardımcı kaynak olarak görülmektedir.⁵²

⁴⁸ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 467.

⁴⁹ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü için bkz. BOZKURT, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*.

⁵⁰ BOZKURT, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*, s. 473; MENGİLER, s. 66.

⁵¹ MENGİLER, s. 67.

⁵² PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 476.

2. DİPLOMATİK ÇÖZÜM YOLLARI

Aralarında uyuşmazlık çıkan taraflar, söz konusu uyuşmazlığı çözmek amacıyla kendileri yahut uluslararası örgütler aracılığı ile girişimde bulunurlar. Bu girişimler zorlama yolları ile barışçı yollarına başvurma şekilde gerçekleşir. Barışçı yollardan çözüm yolları ise, diplomatik görüşmeler, dostça girişim, arabuluculuk, uzlaştırma, araştırma ve soruşturma komisyonları şeklindedir.⁵³ Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 33. maddesinde de aynı hususlar belirtilerek, uzaması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit edebilecek nitelikte bir uyuşmazlıkta taraf olanlar, bu uyuşmazlığın çözülmesini her şeyden önce barışçı yollarla çözümlenmek üzere gerekli yollara başvurmaları gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴

Uluslararası uyuşmazlıkların çözümlenmesinde etkili olan barışçı yolların ortak iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, görüşme dışındaki diplomatik yollarda uyuşmazlık tarafı olmayan bir kişi, kurum veya örgütün değişik unvan ve yetkilerle uyuşmazlığın çözümüne katılmasıdır. Diğeri ise diplomatik çözüm yollarının mecburi olmayışıdır. Zira tarafların uyuşmazlığı çözme konusunda bir araya gelmeleri amacıyla uyuşmazlık dışı şahıslar, kurumlar ya da örgütler çeşitli öneriler getirirler bile taraflar bu öneriler doğrultusunda hareket edip etmeme iradesi gösterebilmektedir.⁵⁵

a. Diplomasi Görüşmeleri

Aralarında uyuşmazlık çıkan uluslararası hukuk kişilerinin, söz konusu uyuşmazlığı ortadan kaldırmak ve bir çözüme kavuşturmak için başvuracakları ilk ve en doğal yol diplomasi görüşmeleridir.⁵⁶ Belirtmek gerekir ki, uluslararası ilişkilerde sadece uyuşmazlıklar değil, bütün ilişkiler görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulmaya ve düzenlenmeye çalışılmaktadır.

Diplomasi görüşmeleri, uluslararası uyuşmazlığın taraflarının herhangi bir üçüncü kişi ya da devlet dâhil olmaksızın karşılıklı olarak yürüttükleri barışçı çözüm

⁵³ BİLGE, Suat, "Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar ile Çözülmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:XVII, Haziran 1962, No:2, s. 197.

⁵⁴ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi", s. 134.

⁵⁵ BİLGE, s. 197.

⁵⁶ BİLGE, s. 198.

yoludur.⁵⁷ Bireylerin kendi aralarında çıkan uyuşmazlıkları öncelikle aralarında konuşup çözüme kavuşturmaları gibi, uluslararası hukuk kişileri de taraf oldukları uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmak için öncelikle diplomasi görüşmeleri yolunu kullanırlar. Bu görüşmelerde karşılıklı konuşma, nota teatisi, konferans veya kongre gibi yollarla bir araya gelinerek uyuşmazlıklar çözümlenmeye çalışılır. Uluslararası hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıkların çoğu, bu şekilde taraflar arasındaki doğrudan görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulmaktadır. Zira bu yöntemde tarafların egemenlik yetkilerini ellerinde bulundurmakta, çözüm için istedikleri şekilde davranabilmekte ve ulaşılabilecek sonucu doğrudan denetim altında tutma imkânı sağlamaktadırlar.⁵⁸

Uluslararası uyuşmazlıkların ilk önce görüşme yoluyla çözülmesi hususunda, 1907 La Haye Barış Konferansı'nda kabul edilen *Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü Konusunda Sözleşme*'nin 38. maddesinde, uyuşmazlıkların öncelik olarak görüşme şeklinde çözümlenmesi yoluna gidilmesi, bu şekilde çözümlenmediği takdirde hakemlik yoluna başvurulacağı belirtilmiştir. Aynı şekilde Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın 13/1. maddesinde, uyuşmazlığın diplomasi yoluyla doyurucu bir şekilde çözümlenemezse sorunun hakemliğe ya da yargı yoluna götürülmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁹ “*İran Meselesi*” olarak bilinen 1946'da İran tarafından Güvenlik Konseyi'ne sunulan ve İran-Sovyet uyuşmazlığının görüşmeleri sırasında, Sovyet tarafı 13/1. maddeye dayanarak uyuşmazlığın öncelikle diplomasi görüşmeleri ile çözümlenmesi gerektiği iddiası dikkate alınmış ve sorun diplomasi görüşmeleri ile çözümlenmiştir.⁶⁰

Uluslararası Adalet Divanı da *Mavrommatis Davasında* uyuşmazlıkların uluslararası mahkemeler önüne getirilmesinden önce diplomatik görüşmeler ile çözümleme yoluna gitmeleri, bu yola giderek çözümleyemedikleri takdirde, uyuşmazlık nedenini açıkça belirterek uyuşmazlığın bu şekilde Divan önüne getirilmesini açıklayarak, uyuşmazlıkların çözümünde öncelik olarak diplomasi görüşmeleri yoluna başvurulması gerektiği vurgulanmıştır.⁶¹

⁵⁷ ODMAN, s. 9; MENGİLER, s. 46;

⁵⁸ MENGİLER, s. 46-47; ODMAN, s. 11.

⁵⁹ Antlaşma metni için bkz. GÜNDÜZ, s. 90.

⁶⁰ BELİK, s. 85.

⁶¹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 448; ODMAN, s. 10; MENGİLER, s. 48; ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi”, s. 135.

Ancak bu düzenlemelere rağmen, antlaşma hükümleri dışında tarafların uyuşmazlıkları her şeyden önce görüşme yolu ile çözmelerini zorunlu kılan bir uluslararası teamül kuralından bahsetmek mümkün değildir.⁶²

Diplomasi görüşmelerinin başlıca iki yöntem vardır. Bu görüşmelerde ilk olarak uyuşmazlığın konusu tayin ve tespit edilir. İkinci yöntem ise, tayin ve tespit edilen uyuşmazlığın çözümüne çalışmak, bu amaçla tarafların görüşlerini yaklaştırmak ve tarafları uzlaştırmaktır.⁶³ Bu görüşmelerin başarıya ulaşabilmesi için, uyuşmazlık taraflarının çıkarlarını gözeterek çözüm önerilerine ulaşmayı sağlayacak, iyi niyetli bir yaklaşım gerekmektedir.

Taraflar diplomasi görüşmeleriyle çatışan çıkarlarını belli bir noktada uzlaştırmayı amaçlamaktadırlar. Taraflar genellikle söz konusu uyuşmazlıktan zarar görmeye başladıkları ve uyuşmazlığın devamı ile maliyetin artacağı zamanlarda bu yönteme başvururlar.⁶⁴

Diplomasi görüşmeleri, tarafların Dışişleri Bakanlığının yetkili görevlileri arasında yapılabileceği gibi, Devlet Başkanları, Başbakanlar, Dışişleri Bakanları arasında iki taraflı veya çok taraflı görüşmeler şeklinde de yapılabilir. Devletler bu görüşmeler için özel temsilci de atayabilir.⁶⁵ Yapılan bu görüşmeler genellikle gizli bir şekilde yapılır ve görüşmelerin sonuçları bir bildiri şeklinde veya anlaşma metni olarak açıklanır. Görüşmelere özgü olan bu gizlilik, uyuşmazlığın soğukkanlılıkla ve gerçekçi olarak ele alınmasını ve görüşmelerin kamuoyunun etkisinden uzak bir şekilde devamını sağlamak içindir. Çünkü özellikle uzun süren görüşmeler sırasında dışarıya sızan haberlere karşı kamuoyunun verdiği tepkiler, uyuşmazlığın tarafları üzerinde etkili olmaktadır.⁶⁶

Diplomasi görüşmelerinde uygulanması zorunlu olan kurallar söz konusu değildir. Görüşmelerde bulunan taraflar, istekleri doğrultusunda yer, süre ve biçim konusunda iradelerini açıklayabilirler.⁶⁷ Görüşme sözlü olabileceği gibi, yazılı olarak da (mektup, nota gibi) yapılabilir. Bu konuda geniş bir esneklik söz konusudur.

⁶² ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi”, s. 87; MERAY, s. 325.

⁶³ ODMAN, s. 10.

⁶⁴ TARAKÇI, s. 54.

⁶⁵ ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi”, s. 135; MERAY, s. 324.

⁶⁶ BİLGE, s. 198.

⁶⁷ BİLGE, s. 198.

Diplomasi görüşmelerinin sonuçları değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Görüşmelerden sonra uyuşmazlık çözülebilir, askıda kalabilir veya çıkmaza girebilir. Taraflar iddialarının birinden veya birkaçından vazgeçebilirler veya karşı taraf bu iddiaları tamamen kabul edebilir ya da taraflar iddialarından karşılıklı ödünlerde bulunmak suretiyle bir anlaşmaya varabilirler. Taraflar arasında varılacak bir uzlaşma, resmi şekilde yapılacak bir anlaşma ile belgelenebilir. Görüşmeler sonunda, uyuşmazlığın diğer barışçı çözüm yollarına götürülmesi de kabul edilebilir.⁶⁸

b. Dostça Girişim

Dostça girişim, aralarında bir uyuşmazlık çıkan tarafları, bu uyuşmazlığı çözmek için başbaşa görüşmeye veya bu görüşmeler çeşitli sebeplerle kesilmişse tekrar başlamaya teşvik yolunda, üçüncü bir tarafın ihtiyatlı,⁶⁹ çok ileri gitmeyen bir girişimidir.⁷⁰ Uyuşmazlığa düşen taraflar bu girişimde bulunmaları için taraf olmayan bir üçüncü devlet, şahıs ya da örgütlere teklifte bulunmaları söz konusu olabilirken, taraf olmayan bir üçüncü devlet, şahıs ya da örgütlerin de bu teklifle taraflara başvurmaları söz konusu olabilmektedir.⁷¹ Bu şekilde dostça girişimde bulunmayı teklif eden taraflar ve uyuşmazlık tarafı olmayan hukuk subjeleri bu teklif ile dostluğa aykırı davranmış olmadıkları gibi, uluslararası bir antlaşma ile yükümlülük altına girmemiş iseler teklifi kabul ya da reddetme hakkına sahiptirler.⁷²

Dostça girişim teklifinde bulunan taraf, uyuşmazlığa taraf olanlar arasında ya hiç başlamamış olan diplomasi görüşmelerini başlatmaya ya da çeşitli sebeplerle kesilmiş olan bu görüşmeleri yeniden başlatmak için uygun bir ortam oluşturmaya çalışır.⁷³ Dostça girişim teklifinde bulunan taraf, bu girişiminde başarılı olur ve taraflar arasında görüşmeler başlarsa görevini tamamlamış olur.

Uyuşmazlık içinde bulunan tarafları sadece görüşmelere başlatmak önemsiz kabul edilebilir. Ancak dostça girişim bazı hallerde ve özellikle taraflar arasındaki

⁶⁸ ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi”, s. 137-135; MERAY, s. 323.

⁶⁹ MENGİLER, s. 56.

⁷⁰ BELİK, s. 88; ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi”, s. 135.

⁷¹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 448; ODMAN, s. 13; ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi”, s. 136.

⁷² PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 449; ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi”, s. 137; BİLGE, s. 200; BELİK, s. 90.

⁷³ ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi”, s. 136.

görüşmelerin değişik sebeplerle kesildiği hallerde, taraflardan hiçbiri ilk adımı istemeyeceğinden görüşmelerin başlaması üçüncü bir devlet veya uluslararası örgütün dostça girişimi sayesinde olabilir. Örneğin, 1908 yılının son aylarında Türkiye ile Suriye arasında, Suriye'nin Türk topraklarında faaliyet gösteren yasadışı PKK terör örgütüne destek vermesi nedeniyle başlayan uyuşmazlık İran ve Mısır'ın dostça girişimi üzerine yumuşamış ve taraflar arasında diplomatik görüşmeler başlamıştır.

Dostça girişimde üçüncü kişi, haklıyı veya haksızı belirlemesi, uyuşmazlığın taraflarından birisini desteklemesi veya uyuşmazlığın özüne karışmaması, çözüm önerileri sunması söz konusu değildir. Dostça girişim görevi, uyuşmazlığı barışçı bir şekilde çözmek üzere tarafların görüşmelerini sağlaması ve kolaylaştırmasıyla birlikte sona ermektedir.⁷⁴

Dostça girişim barış veya savaş zamanlarında yapılabilir. Savaş zamanında yapılan dostça girişimle savaşa son vermek ve uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümünü sağlamak amacı güdülür. Barış zamanında dostça girişimde bulunmak için, söz konusu uyuşmazlığın ağır ve zorlu bir uyuşmazlık olması gerekir. Aksi takdirde devletler birbirlerinin iç işlerine diledikleri zaman karışmak imkânını bulmuş olacaktırlar.⁷⁵

1899 ve 1907 tarihli La Haye Sözleşmesi ve 1949 tarihli Cenevre İnsancıl Hukuk Sözleşmeleri'nde dostça girişim konusunda düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemelere göre, sözleşmeye taraf devletler bir savaş sırasında, bu hakkın kullanılması uyuşmazlığa taraf devletler tarafından talep edilmese dahi, dostça girişimde bulunma hakkına sahiptirler.⁷⁶ BM Antlaşması'nın 33. maddesinde uyuşmazlık taraflarının barışçı çözüm yolları arasında dostça girişim açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen, bu madde hükümleri gereğince BM Genel Sekreteri de zaman zaman dostça girişim yoluyla uyuşmazlıkların çözümüne katkıda bulunmaktadır.⁷⁷ Bir başka dostça girişim düzenlemesi ise NATO Bakanlar Konseyi'nin 1956 tarihli bir kararı ile NATO üyesi devletler arasındaki hukuksal ve ekonomik uyuşmazlıklar

⁷⁴ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 449.

⁷⁵ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi", s. 136.

⁷⁶ ODMAN, s. 14; BİLGE, s. 201.

⁷⁷ ODMAN, s. 14.

dışındaki uyuşmazlıkların, NATO Genel Sekreteri tarafından dostça girişim yöntemiyle çözümlenmesi kabul edilmesidir.⁷⁸

c. Arabuluculuk

Arabuluculuk, aralarında uyuşmazlık çıkan tarafların uyuşmazlığın barışçı çözümünü amacıyla bir araraya gelmelerini sağlayarak bu çözüm sürecine katılarak çözümde yardımcı olmak için çözüm önerileri sunulmasıdır.⁷⁹ Dostça girişimde olduğu gibi arabuluculukta da, üçüncü bir kişinin arabuluculuk yapmasını uyuşmazlığın tarafları talep edebileceği gibi, üçüncü kişi de taraflara bu teklifi götürebilmektedir.⁸⁰ Arabuluculuk teklifi götürülen üçüncü kişi özel bir antlaşma yoksa bu teklifi kabul etmek zorunda değildir. Aynı şekilde uyuşmazlık tarafları da arabulucunun arabuluculuk yapma teklifini kabul etmek zorunda değildir.⁸¹

Arabuluculukta dostça girişimde olduğu gibi, üçüncü bir tarafın müdahalesi söz konusudur. Ancak arabuluculukta uyuşmazlığın çözümü için dostça girişimden daha fazla müdahaleyi gerektirmektedir. Arabulucu durumundaki devlet veya uluslararası örgüt, uyuşmazlık taraflarının biraraya gelmeleri ve görüşmeleri için uygun bir ortam hazırlamakta ve aynı zamanda, taraflar arasındaki görüşmelere bizzat kendisi de katılmaktadır. Böylece arabulucunun görevi, hem görüşmelerin başlamasını sağlayarak taraflar arasındaki uyuşmazlığı ortadan kaldıracak ve taraflarca kabul edilebilecek bir çözüm yolunu teklif ve tavsiye etmektir. Ancak arabulucu bu görevini yerine getirirken tarafsız olmak zorundadır. Arabulucunun çözüm önerisi şeklinde getirmiş olduğu teklifler, bağlayıcı bir güce sahip değildir.⁸²

Arabuluculukla ilgili ilk düzenleme 1889 ve 1907 tarihli *La Haye Sözleşmesi* ile *Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Sözleşme'nin* 2 ila 8. maddelerinde yapılmıştır.⁸³ Sözleşmenin 2. maddesine göre, zorlu bir uyuşmazlık ya da uyuşmazlık doğması durumunda, sözleşmeye taraf devletler silaha başvurmadan önce, durumun elverdiği ölçüde, bir ya da birkaç dost devletin dostça girişimine ya da arabuluculuğuna

⁷⁸ ODMAN, s. 14.

⁷⁹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 450; ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi”, s. 137; BELİK, s. 88.

⁸⁰ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 450; BİLGE, s. 201.

⁸¹ BİLGE, s. 201.

⁸² MENGİLER, s. 53; PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 451.

⁸³ ODMAN, s. 16.

başvurmaya karar verebilirler. Aynı sözleşmenin 3. maddesinde de uyuşmazlığa taraf olmayan devletlerin arabuluculuk yapmaya hakları vardır ve böyle bir teklifin yapılması dostluğa aykırı sayılamaz. Belirtmek gerekir ki, arabuluculuk önerisinde bulunmak, üçüncü devletler için bir haktır, yükümlülük değildir. Ancak arabuluculuğun başarılı olabilmesi için arabulucu olmayı teklif eden devletin, teklifini yaparken gizliliğe riayet etmesi ve tarafların rızalarını almadan bu girişimini açıklamaması daha faydalı olur. Sözleşmenin 4. maddesinde de arabulucunun görevi, tarafların karşılıklı iddialarını uzlaştırmak ve aralarındaki düşmanlık hislerini yatıştırmak olarak tarif edilmektedir.⁸⁴ Sözleşmenin 5. maddesinde ise arabulucunun görevinin teklif edilen uzlaştırma yolunun kabul edilmediğinin saptanması halinde sona ereceği belirtilmektedir. Arabulucunun görevi, temaslarından olumlu bir sonuç alınması ile de sona erebilir. Bu durum, uyuşmazlığa taraf olanlar arasında yapılacak bir anlaşma ile tespit olunur. Arabulucu taraf anlaşmanın tarafları arasında yer almaz. 6. madde de arabuluculuğun bir öneriden, tavsiyeden başka bir şey olmadığı ve asla bağlayıcı bir güce sahip bulunmadığı ifade edilmektedir.

Birleşmiş Milletler'in uluslararası bir örgüt olarak arabuluculuk yaptığı birçok uyuşmazlık bulunmaktadır. Örenğin, Filistin uyuşmazlığında BM önce Kont Bemadotte'u arabulucu olarak görevlendirmiş ancak, Kont Bernadotte'nin öldürülmesi üzerine yerine Ralph Bunche' yi arabulucu olarak görevlendirmiştir. Ralph Bunche, BM arabulucusu olarak, taraflar arasında anlaşma sağlamış ve uyuşmazlık çözülmüştür.⁸⁵

Kıbrıs uyuşmazlığının çözümü ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihli kararına dayanarak Finlandiyalı diplomat Sakan Tuomioja'yı arabulucu olarak atamıştır. Ancak Tuomioja'nın ölümü üzerine Ekvator eski Devlet Başkanı Galo Plaza'yı arabulucu olarak atamıştır.⁸⁶ NATO da Kıbrıs uyuşmazlığında, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında 1958 yılında iki defa arabuluculuk teşebbüsünde bulunmuştur.

⁸⁴ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi", s. 137.

⁸⁵ MERAY, s. 329.

⁸⁶ MERAY, s. 329; BİLGE, s. 201; ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi", s. 138.

d. Araştırma ve Soruşturma Komisyonları

Uluslararası düzeyde ortaya çıkan uyuşmazlıklara konu maddi vakıaların çoğu zaman tarafsız ve gerçeklere uygun bir şekilde net bir biçimde saptanamaması yüzünden barışçı yollarla çözüme kavuşturulabilecekleri halde, çözüm zorlaşmaktadır. Soruşturma komisyonları, uyuşmazlığın konusunu oluşturan olayın, gerçeklere uygun ve taraflarca kabul edilebilecek bir şekilde belirlenmesi ile, uyuşmazlık nedenlerinin ortadan kalkacağı düşüncesiyle ortaya çıkmıştır.⁸⁷ Buna göre soruşturma komisyonlarının görevi uluslararası uyuşmazlıklarda, üzerinde görüş ayrılığı bulunan fiili noktaları aydınlatmaktır.⁸⁸

Soruşturma komisyonlarının kurulmasındaki amaçlar, uluslararası örgütlerde karar alabilmek için gerekli bilgilerin sağlanması, bir antlaşmanın uygulanmasında yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğinin saptanması ve bir uyuşmazlıkta çözüm bulunması için maddi verilerin ortaya konulması şeklinde sıralanabilmektedir.⁸⁹ Soruşturma komisyonlarının rolü doğrudan doğruya uyuşmazlığı sona erdirmek değildir. Soruşturma komisyonlarının görevi, taraflar arasında belirlenmiş somut olayın maddi öğeleriyle ilgili olarak, tarafsız bir soruşturma yapmak, soruşturmanın sonuçlarını herhangi bir çözüm yolu önermeksizin bir raporda saptamaktır. Komisyon bunun için olayın meydana geldiği yerde incelemeler yapar, gerektiğinde tanıklar dinler. Yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan soruşturma komisyonu raporu, sadece olayların tespitine yönelik olacak ve kesinlikle bağlayıcı bir niteliğe sahip olmayacaktır. Bu rapor üzerine taraflar söz konusu uyuşmazlıklarda istedikleri çözüm yolunu seçmekte serbest olacaklardır.

Soruşturma komisyonları yolu 1913–1940 arasında ABD tarafından otuz kadar devletle yapılan Bryan Antlaşmaları ile geliştirilmiştir. Yapılan bu antlaşmalarda, diplomasi görüşmeleri yolu ile çözümlenemeyen uyuşmazlıklar hakkında soruşturma yapmak ve rapor vermekle zorunlu olarak görevli sürekli soruşturma komisyonları kurulması öngörülmüştür. Buna göre; uyuşmazlığa taraf olan devletler, diplomatik görüşmelerle çözemedikleri bütün uyuşmazlıklarını soruşturma yapmak ve bir rapor hazırlamak üzere daimi niteliğe sahip bir uluslararası soruşturma komisyonuna sunmayı

⁸⁷ ODMAN, s. 19; BİLGE, s. 203; ALPAR, s. 139.

⁸⁸ BELİK, s. 104; MERAY, s. 330.

⁸⁹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 453.

ve komisyon raporunu tamamlamadan zor kullanmamayı kabul etmişlerdir.⁹⁰ Bu antlaşmalar zorunlu olmaları, bütün sorunlara bakılabilmeleri sürekli olmaları özellikleri ile La Haye Sözleşmelerinde bulunan düzenlemelerden ayrılmaktadırlar.⁹¹

Soruşturma komisyonlarının uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde kullanılacak bir yol olarak önerilmesi ve düzenlenmesi 1899 tarihli Birinci La Haye Barış Konferansı'nda söz konusu olmuş ve Konferans sonunda imzalanan Sözleşmenin 9 ila 14. maddeleri arasında düzenlenmiştir. 1907 tarihli La Haye Sözleşmesi ile bu usul geliştirilmiştir. Soruşturma komisyonlarının görevleri, kuruluşları, takip edecekleri yollar, tanıkların dinlenmesi ve hazırlayacakları raporlar bu sözleşmenin 9 ila 35. maddeleri arasında ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.⁹² Bu düzenlemelere göre komisyonlar, uyuşmazlık taraflarının aralarında yapacakları özel sözleşmeler ile kurulurlar. Bu sözleşme ile taraflar komisyonun çalışma şartlarını, yetkilerini, süresini, yer ve zamanını tespit edebilmektedirler. Çalışmaları sonunda komisyon, sadece olayları saptamakla yetindiği bir rapor hazırlamakta ve taraflara sunmaktadır. Bu rapor komisyon üyeleri tarafından çoğunlukla kabul edilmiş ve imzalanmış olacaktır. İmzadan çekinen üye varsa bu raporda belirtilecektir. Hazırlanan rapor, uyuşmazlık taraflarının huzurunda okunur ve taraflara birer sureti verilir. Bu rapor, bir hakem kararı niteliğinde değildir. Taraflar, bu rapor ile ortaya konulan saptama üzerine yapılacak işlemler konusunda serbest bir iradeye sahiptirler.⁹³

Taraflar aksine bir karara varmadıkları sürece La Haye Sözleşmeleri'ne göre komisyon beş üyeden oluşur. Komisyonun ikişer üyesi taraflarca seçilir, beşinci üyede diğer dört üye tarafından seçilir. Bu seçimde oyların eşit çıkması halinde, beşinci üyenin seçimi üçüncü bir devlete bırakılır. Komisyon belirlenen görevlerini yaptıktan sonra görevi sona erer ve dağılır.⁹⁴

Uluslararası bir uyuşmazlık olan 1904 yılında Rusya ile İngiltere arasında meydana gelen Dogger Bank olayı soruşturma komisyonu yolunun başarılı bir şekilde kullanılmasına örnek olarak gösterilebilir. Bu uyuşmazlıkta Fransa'nın arabuluculuğuyla, İngiltere ve Rusya arasında 12 Kasım 1904'de imzalanan bildiri ile

⁹⁰ BELİK, s. 104; MENGİLER, s. 21; PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 14.

⁹¹ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi", s. 140.

⁹² PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 453.

⁹³ BİLGE, s. 203; ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi", s. 139.

⁹⁴ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi", s. 139.

İngiliz, Amerikalı, Fransız ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu uyuşundan bir kişiden oluşan beş üyeli bir soruşturma komisyonu kurulmuştur. Kurulan komisyonun yetkisi, meydana gelen olayı araştırmak ve iddialar ile ilgili suçlama ve sorumlulukları inceleyerek ortaya koymaktır.⁹⁵ Kurulan komisyon olayı incelemiş ve olayın araştırılmasının yanında hakemliğe özgü yargılama işlevi görerek, zararın derecesini belirleyerek taraflardan birini tazminat ödemeye mahkûm etmiştir.⁹⁶

Uyuşmazlık tarafları, uyuşmazlığın çözümü için kurulacak soruşturma komisyonlarını ortak iradeleri ile oluşturdukları görülmektedir. Bunun en güzel örneği ise İngiltere ve Danimarka arasında uyuşmazlık konusu olan *Red Crusader* olayıdır. Bu uyuşmazlığın çözümünde taraflar, Danimarka yetkililerinin kastı aşan şekilde kuvvet kullanıp kullanmadığının tespiti amacıyla uluslararası hakemliğe başvurmak yerine, üç kişilik soruşturma komisyonunun oluşturulmasına karar vermişlerdir.⁹⁷

e. Uzlaştırma Komisyonları

Uzlaştırma, genel anlamında, bütün diplomatik ya da siyasi barışçı çözüm yollarını anlatmaktadır.⁹⁸ Uzlaştırmada, uyuşmazlık tarafları uyuşmazlık konusu maddi vakıaları bir komisyona sunarak, komisyonun uyuşmazlığın incelenmesi ve çözüme ilişkin öneriler getirmesini talep ederler.⁹⁹

Soruşturma komisyonları, uyuşmazlığın maddi öğelerini saptamakla yetinirken; uzlaştırma komisyonları, uyuşmazlığın çözüme kavuşturulabilmesi için önerilerde bulunabilmektedir. Bu özelliği ile soruşturma komisyonlarının görevinin bir adım ilerisinde bulunmaktadır. İlgili taraflar, yapılan bu önerileri kabul etmek zorunluluğunda olmadıkları için uzlaştırma yolu, soruşturma komisyonu ile kararlarına uyulma zorunluluğu bulunan hakemlik arasında yer almakta ve uzlaştırma

⁹⁵ ODMAN, s. 20; MENGİLER, s. 52; ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi”, s. 140.

⁹⁶ MENGİLER, s. 52.

⁹⁷ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 15; MENGİLER, s. 53; ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi”, s. 141.

⁹⁸ ALPAR, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi”, s. 142.

⁹⁹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 10; BİLGE, s. 207; BELİK, s. 113.

komisyonları, arabuluculuk ile soruşturma komisyonlarının bir karışımı olarak görülmektedir.¹⁰⁰

Uzlaştırma komisyonlarının kurulması, yetkileri, uygulanacak usul ve esaslar uyuşmazlık taraflarının iradelerini ortaya koydukları uzlaştırma sözleşmeleri ile belirlenmektedir.¹⁰¹ Oluşturulacak komisyonlar yapılan sözleşmeye göre değişiklik gösterebilmektedir. Komisyonlar genellikle sürekli komisyonlar olup, üç veya beş üyeden oluşmaktadır. Taraflar kendi vatandaşlarından birer üye atadıkları gibi, ayrıca tarafsız devlet vatandaşlarından da bir ya da üç üye atanır. Komisyon üyeleri bu konularda uzmanlığa sahip kişiler arasından seçilir.¹⁰² Konularında uzman kişilerden oluşan uzlaştırma komisyonu tarafından hazırlanan raporlar sadece önerilerden oluşur ve bağlayıcı bir niteliğe sahip değildir.

Uyuşmazlık tarafları, devamlı olarak görev yapacak nitelikte uzlaştırma komisyonu kurabilecekleri gibi, sadece bir uyuşmazlık için de uzlaştırma komisyonu kurabilirler. Buna göre; uyuşmazlık çıkmadan önce belli bir süre için kurulan komisyonlara *Genel Uzlaştırma Komisyonu*, uyuşmazlık çıktıktan sonra yalnız o uyuşmazlık için kurulan komisyonlara *Özel Uzlaştırma Komisyonları* denilmektedir.¹⁰³

Uzlaştırma komisyonlarının görevleri anlaşmalara göre değişmekle birlikte, genel olarak uyuşmazlığı incelemek, olayları saptamak ve taraflara bir çözüm önermektir. Komisyon öncelikle uyuşmazlığın çıktığı maddi olayları tespit eder. Yapılan bu tespitle uyuşmazlık konusu objektif bir şekilde ortaya çıkacağından, tarafların anlaşmaları kolaylaşmış olur. Komisyon bu aşamadan sonra uyuşmazlığa çözüm önerileri arar ve bulduğu çözüm önerilerini hazırlayacağı raporunda belirtir.¹⁰⁴

Uzlaştırma konusunun açıkça düzenlendiği ilk uluslararası çok-taraflı antlaşma *1928 Cenevre Devletlerarasında Çıkabilecek Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne İlişkin Genel Hakemlik Sözleşmesi*'dir. Bu sözleşmeyi *1929 Uzlaştırma Amerikan Genel*

¹⁰⁰ MERAY, s. 335.

¹⁰¹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 10; ODMAN, s. 22; ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi", s. 143.

¹⁰² PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 11.

¹⁰³ BİLGE, s. 209.

¹⁰⁴ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi", s. 144; BİLGE, s. 209.

Sözleşmesi izlemiştir.¹⁰⁵ Türkiye 1928–1933 yılları arasında 16 devletle uzlaştırma antlaşmaları imzalamıştır.¹⁰⁶

3. ULUSLARARASI ÖRGÜTLENMELER ÇERÇEVESİNDE ÇÖZÜM YOLLARI

Uluslararası faaliyetleri ve etkileri bakımından devletlerden sonra ikinci öneme sahip devletler kadar etkin bir temel öğelerinden biri olan uluslararası örgütlerin, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde üstlendikleri rol, I. Dünya Savaşı'ndan sonra barışın korunması ve sağlanmasında uluslararası örgütlerin öneminin artmasıyla birlikte artış göstermiştir.

Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına kadar olan süreçte uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollar ile çözümlenmesinde uygulanan usuller; diplomatik görüşme, dostça girişim, arabuluculuk ve soruşturma komisyonlarından oluşmakta uluslararası yargı yolu ise henüz yeni yeni gelişme göstermekte idi. Kaldı ki uluslararası uygulamada bu çözüm yolları istenilen sonuçları vermemiştir.¹⁰⁷ Zira uyuşmazlığı çözmeye görevlendirilmiş üçüncü kişiler ya da devletler, uyuşmazlığın yalnızca tarafları ilgilendirdiğini düşünerek, dostça girişim ve arabuluculukla ihtiyatlı davranarak çözüm için yeteri kadar etkili olamamışlardır. Diğer taraftan uyuşmazlık tarafları, aralarında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde barışçı yollara başvurma konusunda kabul ettikleri bağlayıcı antlaşmalar bulunmadığından bu yollara başvurma zorunlulukları da bulunmamaktaydı.¹⁰⁸

¹⁰⁵ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 10.

¹⁰⁶ Bkz. ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi", s. 143; "Almanya ile 16 Mayıs 1929 tarihli, "Hakemlik ve Uzlaşma" Antlaşması, Belçika ile 8 Nisan 1931 tarihli "Uzlaşma, Hakemlik ve Yargı Yolu" Antlaşması; Bulgaristan ile 6 Mart 1929 tarihli "Tarafsızlık, Uzlaşma, Yargı Yolu ve Hakemlik" Antlaşması; Çekoslovakya ile 17 Mart 1931 tarihli "Yargı Yolu Hakemlik ve Uzlaşma" Sözleşmesi; Danimarka ile 8 Mart 1932 tarihli "Uzlaşma, Yargı Yolu ve Hakemlik" Antlaşması; Fransa ile 3 Şubat 1930 tarihli "Dostluk, Uzlaşma, ve Hakemlik" Antlaşması; Hollanda ile 16 Nisan 1932 tarihli "Uzlaşma, Yargı Yolu ve Hakemlik" Antlaşması; İran ile 23 Ocak 1932 tarihli "Uzlaşma, Yargı Yolu ve Hakemlik" Antlaşması; İspanya ile 28 Haziran 1930 tarihli "Uzlaşma, Yargı Yolu ve Hakemlik" Antlaşması; İsveç ile 19 Şubat 1932 tarihli "Uzlaşma, Yargı Yolu ve Hakemlik" Antlaşması; İsviçre ile 9 Aralık 1928 tarihli "Uzlaşma, Yargı Yolu ve Hakemlik" Antlaşması; İtalya ile 30 Mayıs 1928 tarihli "Tarafsızlık, Uzlaşma ve Yargı Yolu" Antlaşması ve Norveç ile 16 Ocak 1933 tarihli "Uzlaşma, Yargı Yolu ve Hakemlik" Antlaşması.

¹⁰⁷ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi", s. 144; ODMAN, s. 24.

¹⁰⁸ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi", s. 145.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası barışın ve istikrarın korunması ve sürekliliğinin sağlanması için uluslararası örgütler kurulması çabaları artmış, uluslararası nitelikte çeşitli barış ve güvenlik örgütleri kurulmuştur. Kurulan bu örgütler görev ve yetkilerle güçlü bir yapıya sahip olmuşlardır.

Uluslararası örgütlerin giderek artan öneminin sebebi, uluslararası ilişkilerde iki dünya savaşı sonrası yaşanan teknolojik, ekonomik ve siyasi gelişmelerin oluşturduğu yapısal değişikliklerdir. Bu yapısal değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkan sorunlar ve bunların ulusal devletlere yönelik olumsuz etkileri ve ilişkilerin yoğunlaşması, devletleri uluslararası alanda işbirliğine zorlamıştır. Kurulan uluslararası örgütlerin kurucu anlaşmalarında düzenlediği konular, başka bir ifadeyle örgütlerinin görev ve yetki alanları biçimsel de olsa sürekli genişlemiştir. Uluslararası örgütler bölgesel veya evrensel görevleri ve bu görevlerini yerine getirebilmek için kendisine tanınan yetkilerle uluslararası hukukun önemli bir kişisi haline gelmişlerdir.

Önce Milletler Cemiyeti'nin ve daha sonra Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla birlikte uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesine yönelik olarak yeni açılımlar sağlanmıştır. Bu örgütler, uluslararası uyuşmazlıkların sadece uyuşmazlık taraflarının değil, aynı zamanda uluslararası toplumu da ilgilendirdiği ilkesinden hareket etmektedirler.

Başta olmak üzere Avrupa üzere çeşitli dünya ülkeleri ortaya çıkan uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenebilmesi için uygulanabilecek mekanizmalar oluşturulmuş ve uluslararası bildirge ve antlaşmalar imzalanmıştır. Güvenliğin sağlanması ve korunması için önemli bir güvence oluşturan bu mekanizmalar içinde hem bölgesel ve hem de uluslararası güvenlik kuruluşları yer almaktadır. Bütün bu oluşumlar içinde sadece Avrupa ülkelerini kapsayan Avrupa Birliği (AB), Batı Avrupa Birliği (BAB), Avrupa Konseyi gibi bölgesel kuruluşlar ile Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi gibi alt bölgesel kuruluşlar ve Amerikan ve Asya ülkelerini içeren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT) ve Avrupa ve Atlantik ötesi ülkeleri kapsayan Kuzey Atlantik Konseyi (NATO) yer almaktadır. Ayrıca diğer kıtalar ve bölgelerde de çeşitli bölgesel anlaşmalar imzalanarak, örgütler oluşturularak uyuşmazlıkların ve çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözümlenebilmesi için çözümler aranmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁹ ODMAN, s. 25.

a. Milletler Cemiyeti

Uluslararası nitelikte ilk teşkilat olan Milletler Cemiyeti 1919'da kurulmuştur.¹¹⁰ Milletler Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri tarafından kurulmuş uluslararası barışın sağlanması yolunda hareket eden merkezi bir teşkilat niteliğindedir. Çünkü Cemiyetin amacı, devletler arasındaki savaşları önlemek ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü sağlamaktır.¹¹¹ Cemiyet bu amaçla, zorlama yollarına başvurarak haksız olarak kuvvet kullanımını sınırlandırmış, haksız olarak savaşa teşebbüs eden devletlere karşı çeşitli yaptırımlar öngörmüş, uygulanacak barışçı yolları tespit ederek, üye devletlere birtakım görevler yüklemiştir.

Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın 12–13 ve 15. maddelerinde uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin hükümler yer almıştır.¹¹² Antlaşma'nın 10–11 ve 16. maddelerinde ise savaş ve savaş tehdidine karşı müşterek korunma sistemini düzenlemiştir. Bütün bu maddeler, Cemiyet'e barışı korumak ve sağlamak üzere müdahale imkânı tanırken; üye devletlere de mevcut olan veya olabilecek olan uyuşmazlıklarını barışçı yollarla çözme zorunluluğunu yüklemektedir.

Antlaşma'nın 10. maddesi üye devletlerin toprak bütünlüklerinin ve siyasi bağımsızlıklarının herhangi bir saldırıya karşı müşterek ve karşılıklı olarak teminat altına alındığını ifade etmekte, Antlaşma'nın 11. maddesi ise herhangi bir savaş veya savaş tehdidinin bütün üye devletleri ilgilendirmesi sebebiyle Milletler Cemiyeti'nin barışı devam ettirmek ve korumak için gerekli tedbirleri alacağını açıklamaktadır. Böyle bir durumda Genel Sekreter, Konseyi toplantıya çağıracaktır. Antlaşma'nın 12. maddesi ise uyuşmazlık içinde bulunan devletleri, uyuşmazlıklarını çözüme kavuşturmak için diplomatik veya hukuki çözüm yollarından birini seçmek zorunluluğu altında bırakmaktadır. Buna göre diplomatik yollar seçilirse, 15. maddeye göre uyuşmazlık konusu Milletler Cemiyeti Konseyi'ne, hukuki yol seçilirse 13. maddeye göre tahkime veya Uluslararası Adalet Divanı'na sunulacaktır. Madde savaşı yasaklamamış, sadece barışçı çözüm yollarını göstermiştir.¹¹³

¹¹⁰ ÇALIŞ, Şaban H.- KAN, Kürşat, "Birleşmiş Milletler", *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Editörler: ÇALIŞ, Şaban H; AKGÜN Birol, KUTLU Önder, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 36.

¹¹¹ GÜNDÜZ, s. 68.

¹¹² Antlaşma metni için bkz. GÜNDÜZ, s. 70.

¹¹³ ÇALIŞ- KAN, "Birleşmiş Milletler", s. 39.

Milletler Cemiyeti uygulamasında uyuşmazlıkların siyasi yollarla çözümü konusunda uyuşmazlığı Milletler Cemiyeti Konseyi önüne sunmak her zaman ve her durumda başvurulabilecek bir yoldur. İkinci yol ise olağanüstü durumlarda uygulanagelen Genel Kurul'a başvurularak müdahalesinin istenilmesidir. Konsey'in harekete geçirilmesi için uyuşmazlık taraflarından birisinin başvurusu yeterlidir. Başvuru üzerine konsey, Antlaşma'nın 15/3. maddesine göre, tarafların üzerinde uzlaşabilecekleri bir çözüm bulmaya ve bu çözümü kabul ettirmeye çalışır. Konsey bu uzlaştırma çabasında başarılı olamamışsa uyuşmazlığın niteliklerini dikkate alarak çözüm yollarını önermek için oy çokluğu veya oy birliği ile kabul ettiği bir rapor düzenler ve bu raporu yayımlar. Konsey'in düzenleyerek yayınladığı bu rapor bağlayıcı bir güce sahip bulunmamaktadır. Rapor tavsiye niteliğindedir ve taraflar bu raporu kabul etmek zorunda değildirler.¹¹⁴ Ancak Cemiyet üyeleri, bu raporu kabul eden taraflara karşı savaşa girmeme yükümü altına girmektedirler.¹¹⁵

Antlaşma'nın 12. maddesiyle, üye devletlerin taraf oldukları bir uyuşmazlığı çözmek için başvurmak zorunda olduğu yollardan birisi de uluslararası hakemlikdir. Antlaşma'nın 13/2. maddesinde; "Bir Antlaşma'nın yorumu herhangi bir uluslararası hukuk sorunu, saptandığında bir uluslararası yükümlülüğün ihlalini tevkii edecek herhangi bir olayın varlığı veya böyle bir ihlalin tamir tedbirinin kapsam ve niteliği ile ihtilafların genellikle tahkime veya yargısal çözüm yoluna müsait olan ihtilaflar arasında olduğu beyan edilir." denilmek suretiyle hangi tür uyuşmazlıklarda hakeme başvurabileceğine ilişkin açıklamada bulunulmuştur. Uyuşmazlığa taraf üye devletler verilecek kararlara uymak ve karara uyan devlete karşı savaşa girişmemek yükümü altındadırlar. Taraflar uyuşmazlığın çözümü için hakemlik yoluna başvurmak zorunda değildirler; ancak bu yola başvurulduğunda hakem tarafından verilecek kararlara uymak zorundadırlar.

Uluslararası alanda ortaya çıkan hukuki uyuşmazlıkların çözümü için, uluslararası ve daimi nitelik taşıyan bir mahkeme kurulması fikri Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından önce olmasına rağmen, bu fikir Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla gerçekleştirilmiş ve Antlaşma'nın 14. maddesi ile Daimi Adalet Divanı'nın kurulması kararlaştırılmıştır. 1924'de kurulan ve merkezi Lahey'de bulunan Divan, II. Dünya Savaşı'na kadar görevini

¹¹⁴ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 68.

¹¹⁵ ODMAN, s. 26.

sürdürmüştür. Bu mahkemenin kurulması, Milletler Cemiyeti'nin, uluslararası uyuşmazlıkların çözümüne yönelik en önemli teşebbüsü olmuştur.

Milletler Cemiyeti savaşı kazanan devletler tarafından kurulmuş, savaştan yenilgi ile ayrılan devletler ise Cemiyetin kuruluşu aşamasında dışlanmış ve savaş sonrasında yapılan Barış Antlaşmalarını da kabullenemeyen bu devletler hiçbir zaman Milletler Cemiyeti'ni de benimsememişlerdir. Evrensel nitelikte bir teşkilat olmasına rağmen, birçok devlet Cemiyet'e üye olmamıştır.¹¹⁶ Bundan dolayı Milletler Cemiyeti uluslararası güvenlik ve barış sağlayacak bir kuruluş statüsü kazanamamıştır.

Milletler Cemiyeti'nin esas amacının uluslararası barış ve güvenliği korumak olduğundan ortaya çıkan bütün uyuşmazlıkların barışçı çözüm yollarıyla çözüme kavuşturulması prensibini kabul etmiştir. Bu yolların kullanımı amacıyla gerekli makamlar oluşturulmuş ve bu yollar kullanılmadan savaşa başvurulmasını yasaklamıştır. Bu makamlardan gerek Konsey gerek Adalet Divanı ve gerekse hakem kararlarına uymayanlar hakkında uygulanacak yaptırımlar açıkça belirlenmemiştir. Dolayısıyla, yaptırım mekanizması amaçlanan şekilde yeterli olmamıştır.¹¹⁷ Aynı şekilde Cemiyete üye devletlerden İngiltere ve Fransa'nın samimi olmamaları, emperyalist politikaları doğrultusunda Cemiyeti kendi çıkarları için kullanmaları da Cemiyetten beklenen başarıyı gösterememesinde etkili olmuştur.¹¹⁸ Ancak yine de bu deneyim ile Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna kadar olan süreçte uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü hususunda önemli aşamalar katedilmiştir.¹¹⁹

Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından sonra, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı çözümünün zorunlu kılınmasına yönelik çok taraflı antlaşmaların yapıldığı bir döneme girilmiştir. 1924 yılında imzalanan Cenevre Protokolü; uzlaştırma yöntemi çerçevesindeki önerilere taraflar için bağlayıcılık sağlaması, diğer barışçı yollarla çözülemeyen herhangi bir uyuşmazlığın uluslararası hakemliğe götürülmesini zorunlu kılması ve hukuksal nitelikli tüm uyuşmazlıklar için Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın zorunlu yetkisini kabul etmesi bakımından önemli unsurlar içermiş, ancak

¹¹⁶ ÇALIŞ- KAN, "Birleşmiş Milletler", s. 37.

¹¹⁷ MENGİLER, s. 35.

¹¹⁸ ÇAKMAK, Haydar, *Avrupa Güvenliği*, Akçağ Yayınları/496., Ekonomik Sosyal Araştırmalar/8, Ankara, 2003, s. 59.

¹¹⁹ ÇAKMAK, s. 59.

yürürlüğe girememiştir. Onu izleyen 1925 Locarno Antlaşmaları¹²⁰ ve 1928 Cenevre Genel Senedi de benzer bir doğrultuda, zorunlu uzlaştırmanın uyuşmazlık taraflarınca kabulü veya uluslararası hakemliğin zorunlu kılınması şeklinde düzenleme getirmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan bütün bu antlaşmalarda uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü esas olarak kabul edilmiş ise de kuvvet kullanımını yasaklayan açıkça bir hüküm bulunmamıştır. 1928 Briand-Kellogg Paktı ise,¹²¹ antlaşma taraflarının savaşı ulusal politikalarının bir aracı olarak reddettikleri hükmünü barındırmasına karşılık, savaşa başvurulmasına karşı harekete geçecek bir uluslararası yaptırım mekanizması oluşturmamıştır.¹²² Milletler Cemiyeti amaçladığı hedeflere ulaşamamış ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra uyuşmazlıklar ve çatışmaları önleyememiş, 1946 yılında Genel Kurul'un almış olduğu bir karar ile hukuki varlığı son bularak, malvarlığı hakları, arşivleri ve siyasal olmayan işlevleri Birleşmiş Milletler'e devredilmiştir.¹²³

b. Bileşmiş Milletler

Milletler Cemiyeti'nin dünya barış ve güvenliğini korumadaki beklenen başarıyı sağlayamaması ve II. Dünya Savaşı'nın çıkmasını önleyememesi uluslararası kuruluşlar yoluyla barış ve güvenliğin sağlanması yolunda yeni girişimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve yeni bir örgütün kurulması çalışmalarına başlanmıştır.

Savaştan sonra evrensel bir örgütün kurulması için imzalanan bildirimler ve yapılan çalışmalardan sonra¹²⁴, uluslararası barış ve güvenliği sağlayacak bütün milletlere açık bir uluslararası örgütün kurulması amacıyla 25 Nisan 1945 tarihinde San Fransisco'da toplanılmıştır. Bu görüşmelerin sonucunda 111. maddelik Birleşmiş Milletler Antlaşması ve daha sonra Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün eklendiği Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması 24 Ekim 1945'de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 46 kurucu devlet tarafından imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir.¹²⁵

¹²⁰ ÇAKMAK, s. 53.

¹²¹ Antlaşma metinleri için bkz. GÜNDÜZ, s. 83.

¹²² MENGİLER, s. 37.

¹²³ TUNÇ, Çiğdem, "Değişen Dünya Düzeni, Değişen Barış Gücü Misyolları ve Türkiye'nin Katkısı", *Avrasya Dosyası BM Özel*, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt:8, S: 1, Ankara, İlkbahar 2002, s. 259.

¹²⁴ ÇALIŞ- KAN, "Birleşmiş Milletler", s. 42.

¹²⁵ Antlaşma metni için bkz. BOZKURT, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*.

BM Teşkilatı'nın temel amacı, öncelikle uluslararası barışı korumak ve devam ettirmektir. Buna bağlı olarak uluslararası alanda dostça ilişkiler geliştirmek, uluslararası ilişkilerin her alanında devletlerarasında işbirliğini sağlamak, devletlerin dış politikalarını uyumlaştıran bir merkez haline gelmek gibi amaçlara da sahip olan Birleşmiş Milletler'in başlıca ilkeleri; üye devletlerin eşit ve egemen oluşu, Antlaşmalardan doğan hakların iyi niyetle yerine getirilmesi, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi, devletlerin ülke bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanılmaması ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmamasıdır.¹²⁶

BM Teşkilatı'nın en önemli görevi uluslararası siyasi nitelikte bir kuruluş olarak, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıdır.¹²⁷ Kurulduğu 1945 yılından bugüne kadar BM, bölgesel uyuşmazlıkların çözümünü sağlayan 172 barış müzakeresini yürütmüş ve 80'i aşkın muhtemel savaşı diplomatik yollarla önlemiştir.

BM Teşkilatı üyeleri, ortaya çıkan uluslararası uyuşmazlıkların, uluslararası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek şekilde barış yolu ile çözmeyi bir görev olarak yüklenmişlerdir.¹²⁸ BM Antlaşması uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumların ortadan kaldırılması için iki ayrı yol öngörmektedir, Bunlardan birincisi; BM Antlaşması'nın VI. Bölümünde düzenleme alanı bulan uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi, diğeri ise Antlaşma'nın VII. Bölümünde yer alan zorlama tedbirleridir.¹²⁹

BM Antlaşması'nın VI. Bölümü uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi ile ilgili hükümleri kapsamaktadır. Bununla beraber Antlaşma'nın başka maddelerinde de bu konu ile ilgili bazı hükümler bulunmaktadır. Bu hükümler ile uyuşmazlık tarafı devletlere uyuşmazlıkların çözümünde hareket serbestisi tanırken, kuvvete başvurmayacakları belirtilmiş, kendi seçecekleri yollarla uyuşmazlığı barışçı yollardan sonuçlandırmak için onları teşvik etmek istemiştir.¹³⁰

BM Antlaşması'nın 33/1. maddeye göre devletler sadece “uzaması uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdit edebilecek mahiyetteki” uyuşmazlıklarını barışçı yollarla çözmeyi bir görev olarak kabul etmektedirler. Devletlerin başvurabilecekleri

¹²⁶ GÜNDÜZ, s. 81.

¹²⁷ ODMAN, s. 27.

¹²⁸ ODMAN, s. 27; KARLUK, Rıdvan, *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasi Kuruluşlar*, 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, s. 111.

¹²⁹ ÇALIŞ- KAN, “Birleşmiş Milletler”, s. 51.

¹³⁰ MENGİLER, s. 38.

barışçı yöntemleri de açıklamıştır. Buna göre, sürmesi uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürebilecek herhangi bir uyuşmazlığın tarafları, ilk önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, hakemlik, yargı gibi geleneksel yöntemlerin yanısıra bölgesel örgütler çerçevesindeki düzenlemelere başvurabilecektir. Ayrıca ilgili tarafların, bunlar dışında kendi seçecekleri diğer barışçı çözüm yollarına başvurma olanağı da bulunmaktadır.¹³¹

ba. Güvenlik Konseyi

BM Antlaşması'nın 39. maddesi uyarınca; "Barışın tehdit edildiğini, barışın bozulduğunu veya bir saldırı fiilinin gerçekleştiğini tespit etmek ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi için tavsiyelerde bulunmak veya tedbirleri kararlaştırma yetkisi Güvenlik Konseyi'ne aittir. Yine Antlaşma'nın 24. maddesi uyarınca, üye devletler uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda başlıca sorumluluğu yüklenen Güvenlik Konseyi'nin, görevini yaparken "kendi adlarına hareket ettiğini" kabul etmişler ve ayrıca 25. madde ile de, Güvenlik Konseyi'nin Antlaşmaya uygun olarak alacağı kararları "kabul etmek ve uygulamak" yükümlülüğünü üstlenmişlerdir.¹³²

BM Antlaşması 35. madde uyuşmazlıkların Güvenlik Konseyi'ne arz edilebilmesi imkânını, 37. madde ise uyuşmazlıkların Güvenlik Konseyi'ne arz yükümlülüğünü getirmektedir.¹³³

35/1. maddeye göre, BM Teşkilatı'na üye herhangi bir devlet, uyuşmazlığa taraf olsun veya olmasın bir uyuşmazlık veya uluslararası bir uyuşmazlıkla sonuçlanabilecek veya uyuşmazlık doğurabilecek bir durumun varlığı halinde, Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilecektir. Bu hüküm uyuşmazlığa taraf olan üye devletlere, uyuşmazlıklarını Güvenlik Konseyi'ne getirmeden önce, uyuşmazlığı barışçı yollarla çözmek için çaba sarfetmeleri gerekmektedir.¹³⁴ 35/2. maddeye göre, üye olmayan devletler de henüz uyuşmazlık niteliğini almamış durumlar¹³⁵ ve taraf olmadıkları uyuşmazlıklar dışında Güvenlik Konseyi'ne müracaat yetkisine sahiptirler.

¹³¹ MENGİLER, s. 38.

¹³² Antlaşma hükümleri için bkz. BOZKURT, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*.

¹³³ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 72-76.

¹³⁴ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 72; MENGİLER, s. 136; BELİK, s. 168.

¹³⁵ MENGİLER, s. 174.

Teşkilat üyesi olmayan bir devlet, taraf olduğu herhangi bir uyuşmazlık için, "antlaşmada öngörülen barış yoluyla çözüme yükümünü, bu uyuşmazlık için önceden kabul etmek şartıyla" Güvenlik Konseyi'nin veya Genel Kurul'un dikkatini çekebilir. Genel Kurul da 10. maddeye dayanarak, herhangi bir uyuşmazlık veya durum hakkında, Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunabilir. 11/3. maddeye göre de, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürecek gibi görünen durumlarda Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir.¹³⁶

Güvenlik Konseyi BM Antlaşması'nın 34. maddesine göre, herhangi bir uyuşmazlık veya devletler arasında bir uyuşmazlıkla sonuçlanabilecek veya uyuşmazlık doğurabilecek bir durum karşısında, bu uyuşmazlık veya durumun uzamasının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit etme niteliğinde olup olmadığını tespit etmek için soruşturma yapabilir.¹³⁷

Güvenlik Konseyi'nin soruşturma yapma yetkisi 34. maddede açıkça belirtilmiştir ancak bu yetki sadece 34. madde ile sınırlı değildir. Güvenlik Konseyi, tarafları aralarındaki uyuşmazlığı barış yollarıyla çözmeye çağırırken veya çağırılmadan önce, uyuşmazlığın veya durumun herhangi bir evresinde uygun düşen düzeltme yöntem ve yollarını veya başka önlemleri tavsiye ederken de soruşturma yapabilir.¹³⁸

Güvenlik Konseyi, kendisine tali organ kurma etkisi veren 29. maddeye dayanarak bu soruşturmayı yapması için soruşturma komisyonu kurabilir. Bu maddeye göre, Güvenlik Konseyi'nin tali organ kurması usul meselesidir. Tali organ kurmak bir usul meselesi olarak kabul edilmesine karşılık, soruşturma komisyonu kurmak bir usul meselesi olarak kabul edilmemektedir.¹³⁹ Güvenlik Konseyi soruşturma komisyonunun ortaya koyacağı bilgilere dayanarak, tarafları uyuşmazlıklarını kendi seçecekleri barışçı yollarla çözmeye davet edebilir veya taraflara uygun düşen çözüm yollarını tavsiye edebilir.¹⁴⁰

Güvenlik Konseyi'nin uzlaştırma ve arabuluculuk çalışmalarında bulunabileceği konusunda BM Antlaşması'nda açık bir hüküm yoktur. Ancak, Güvenlik Konseyi'nin bu görevleri yapmak üzere komisyonlar veya kişiler atama yetkisi olduğu kabul

¹³⁶ ODMAN, s. 32.

¹³⁷ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 72; MENGİLER, s. 138; ODMAN, s. 32.

¹³⁸ MENGİLER, s. 138-140.

¹³⁹ ALPAR, *Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi*, s. 148.

¹⁴⁰ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 77.

edilmektedir.¹⁴¹ Güvenlik Konseyi ise uygulamada dostça girişim, uzlaştırma ve arabuluculuk komisyonları atamıştır.¹⁴²

BM Antlaşması'nın 33/2. maddesi Güvenlik Konseyi'ne, aynı maddenin ilk fıkrasında gösterilen uzaması uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olan devletlere, uyuşmazlığı aynı fıkroda belirtilen barışçı yollarla çözümlenmeye davet etme yetkisi tanımaktadır. Söz konusu barışçı yollar ise, tarafların kendi seçecekleri yollardır. Güvenlik Konseyi'nin 33/2. maddeye dayanarak yaptığı tavsiye bir sonuç vermezse, Konsey 36/1. maddeye dayanarak taraflara uygun düşen düzeltme usul veya yollarını tavsiye edebilmektedir.¹⁴³ Konsey burada taraflara belirli ve somut bir "usul veya yol" tavsiye edecektir.

Güvenlik Konseyi 36/2. madde hükmünü dikkate alarak, uyuşmazlığın çözülmesi için taraflarca önceden kabul edilmiş bütün usulleri göz önünde tutacaktır. Ayrıca 36. maddenin son fıkrasında, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyelerde bulunurken, hukuki nitelik taşıyan uyuşmazlıkları, genellikle, taraflarca Uluslararası Adalet Divanı hükümlerine göre Divan'a sunulması gerektiğinin göz önünde tutulmasını belirtmektedir. BM Antlaşması'nın 96. maddesine göre, Güvenlik Konseyi hukuki niteliğe sahip herhangi bir sorun hakkında Uluslararası Adalet Divanı'ndan Danışma Görüşü isteyebilir.¹⁴⁴ Divan kararlarına uyma zorunluluğu olmasına karşılık, Danışma Görüşünün hukuki açıdan herhangi bir bağlayıcılığı yoktur.

Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşması'nın VI. Bölümünde belirtilen yetkilerini kullanırken yapacağı işlemlerin bir kısmı "karar" niteliği taşımaktadır. Örneğin bir uyuşmazlığa el konulmasına ilişkin karar; bir uyuşmazlığın veya durumun uzamasının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit etme niteliğinde olup olmadığını tespit etmek için yapılan soruşturma sonucunda alınan karar; bir uyuşmazlığa sebep olan olayların incelettilmesi için bir Soruşturma Komisyonu kurulmasını öngören karar gibi. Bu gibi işlemler doğrudan doğruya uyuşmazlığa taraf olan Devletlere yönelik olmayan işlemlerdir. Alınan bu kararlar etkilerini hemen gösterir.¹⁴⁵

¹⁴¹ MERAY, s. 346; ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi", s. 149.

¹⁴² ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi", s. 149; ODMAN, s. 33.

¹⁴³ ODMAN, s. 34; PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 76.

¹⁴⁴ ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi", s. 149.

¹⁴⁵ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 78.

Buna karşılık Güvenlik Konseyi'nin uyuşmazlığın çözümüne ilişkin olan ve taraflara yönelik bulunan işlemleri "tavsiye" niteliğindedir. Hukuki açıdan tavsiye, bağlayıcı gücü olmayan, tarafların uyup uymamakta serbest buldukları bir işlemdir.¹⁴⁶ Üye devletlere uygulama zorunluluğu getirmeyen bu tavsiyeler uygulamada büyük önem taşımakta ve devletler tavsiyeleri genellikle uygulamaktadırlar.

bb. Genel Kurul

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda, uyuşmazlıkları çözüme konusunda görevli başlıca organın Güvenlik Konseyi olduğunu görmüş bulunmaktayız. Ancak uyuşmazlıkların çözümü konusunda Genel Kurul'un da bazı yetkileri bulunmaktadır.

BM Antlaşması'nın 10. maddesi Genel Kurul'a geniş yetkiler vermektedir.¹⁴⁷ Genel Kurul, Antlaşma'da belirtilen organların yetki ve görev alanlarına giren her konu veya işi görüşmek ve bu konular veya işler hakkında Güvenlik Konseyi'ne, teşkilat üyelerine veya her ikisine birden tavsiyelerde bulunmak yetkisine sahiptir. Ancak Genel Kurul'a tanınmış olan bu geniş yetkiler 12. madde ile sınırlanmıştır. 12. maddeye göre, bir uyuşmazlık veya durum karşısında, Güvenlik Konseyi Antlaşma'nın kendisine yüklediği görevleri yerine getirdiği sürece, Genel Kurul bu durum veya uyuşmazlık hakkında, Güvenlik Konseyi'nin talepte bulunması durumu hariç herhangi bir tavsiyede bulunamaz.¹⁴⁸

Genel Kurul 11/2. maddeye göre, teşkilat üyelerinden biri, Güvenlik Konseyi veya teşkilat üyesi olmayan bir devlet tarafından kendisine sunulan ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını ilgilendiren her türlü konuyu görüşebilir. Bu konu ile ilgili olarak, ilgili devlet veya devletlere veya Güvenlik Konseyi'ne veya her ikisine birden tavsiyelerde bulunabilir. Fakat burada da 12.madde hükümleri saklı tutulmuştur. Genel Kurul 14. maddeye göre, kökeni ne olursa olsun, herhangi bir konunun barışçı yollarla çözümü için tavsiyelerde bulunabilir. Ancak bu konuların, uluslararası topluma zarar verecek veya uluslararasıdaki dostça ilişkileri tehlikeye düşürecek nitelikte olması şarttır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ MENGİLER, s. 181.

¹⁴⁷ MENGİLER, s. 244.

¹⁴⁸ MENGİLER, s. 265; PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 79.

¹⁴⁹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 79.

22. madde Genel Kurul'a görevlerini gereği gibi yapabilmesi için tali organlar kurabilme yetkisi vermektedir. Buna göre, Genel Kurul gerekli gördüğü takdirde, soruşturma, uzlaştırma ve arabulma komisyonları kurabilir.¹⁵⁰ Örneğin Filistin-İsrail sorununda Genel Kurul, 15 Mayıs 1947 tarihli kararıyla bir Soruşturma Komisyonu kurulmasını kararlaştırmıştır. Yine Filistin sorunuyla ilgili olarak 11 Aralık 1948'de bir Uzlaştırma Komisyonu kurmuştur. Ayrıca Genel Kurul, 14 Mayıs 1948'de Filistin için bir Birleşmiş Milletler arabulucusu atanmasını kararlaştırmıştır.¹⁵¹

Bütün bu maddeler Genel Kurul'a müzakere ve tavsiye yetkisi vermektedir.¹⁵² Fakat Antlaşmada 34. maddeye benzer, Genel Kurul'a soruşturma yapma yetkisi tanıyan özel bir hüküm yoktur. Çünkü soruşturma yapma yetkisi müzakere ve tavsiyelerde bulunma yetkisi içinde kendiliğinden vardır. Bunun için özel bir hükme gerek yoktur.¹⁵³ Genel Kurul'un almış olduğu kararlar tavsiye niteliğindedir. Genel Kurul'un bu tavsiyeleri üye devletleri hukuken bağlamaz.¹⁵⁴ Üye devletlerin, Genel Kurul'un tavsiyelerine uymak konusunda bir zorunlulukları olmamasına rağmen, bu tavsiyelerin siyasi etkisinin büyük olduğu görülmektedir.

Genel Kurul Antlaşma'nın 10. maddesine göre, Antlaşma çerçevesi içine giren her türlü konuyu görüşebilir ve bu konular hakkında üyelere veya Güvenlik Konseyi'ne veya her ikisine tavsiyelerde bulunabilir. Fakat Antlaşma'nın 12. maddesine göre bir uyuşmazlık veya durum karşısında, Güvenlik Konseyi Antlaşma'nın kendisine yüklediği görevleri yerine getirdiği sürece, Genel Kurul Güvenlik Konseyi'nin isteği olmaksızın bu uyuşmazlık veya durum hakkında hiçbir tavsiyede bulunamaz. Buna karşılık Güvenlik Konseyi'nin veto nedeniyle işleyemez bir hale gelmesi üzerine, güvenlik sisteminde meydana gelen boşluğu doldurmak için Genel Kurul'un barış ve güvenliğin korunması konusundaki yetkilerinin genişletilmesi söz konusu olmuştur. BM Antlaşması'nın geniş yorumu yoluna gidilerek, Genel Kurul'un yetkileri genişletilmiştir.¹⁵⁵ Genel Kurul bu amaçla 3 Kasım 1950'de *Barış İçin Birleşme Kararı*'ni kabul etmiştir. Alınan karara göre Genel Kurul, olağanüstü bir toplantı

¹⁵⁰ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 79; ALPAR, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi", s. 150.

¹⁵¹ MERAY, s. 141.

¹⁵² MENGİLER, s. 247.

¹⁵³ BELİK, s. 181.

¹⁵⁴ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 79.

¹⁵⁵ MENGİLER, s. 248.

yaparak veto sebebiyle görevini yerine getiremeyen Güvenlik Konseyi'nde görüülen bir konuyu ele almak yetkisine sahip bulunmaktadır.

Genel Kurul'un aldığı 377 (V) sayılı ve 3 Kasım 1950 tarihli karar ya da "Barış İçin Birlik" kararının¹⁵⁶ ilgili kısmı şu şekildedir: "Barışın tehdidi, bozulması veya saldırı fiili halinde Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında oy birliği sağlanamadığı takdirde. Güvenlik Konseyi barışın ve uluslararası güvenliğin sağlanması konusundaki temel sorumluluğunu yerine getirememiş olmaktadır; Genel Kurul, üyelerin ortaklaşa tedbir alabilmeleri için eğer barışın bozulması veya bir saldırı fiili halinde kuvvet kullanılması da dahil olmak üzere barış ve uluslararası güvenliğin yeniden tesisi için gereken tavsiyeleri almak üzere derhal sorunu incelemeye koyulacaktır".¹⁵⁷

Barış İçin Birleşme Kararı'nın, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda, Güvenlik Konseyi'ndeki bir vetoya rağmen, Genel Kurul'a söz konusu olayda girişimde bulunma ve tavsiye kararı alma yetkisi vermesi BM sistemine bir yenilik getirmiştir. Böylece Genel Kurul, üye devletlerin 2/3 oy çoğunluğunun isteği üzerine toplanabilecek ve işleyemez hale getirilen Güvenlik Konseyi'nin yerine geçerek uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya tesisi için gerekli çalışmaları yapabilecektir.¹⁵⁸

c. NATO

NATO'nun temelini oluşturan Kuzey Atlantik Antlaşması, 4 Nisan 1949'da Washington'da, ABD, Kanada, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz tarafından imzalanmıştır. Türkiye'de 18 Şubat 1952'de Antlaşmaya taraf olmuştur.¹⁵⁹ Kuzey Atlantik Antlaşması, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesine dayanılarak kurulmuş ve Antlaşma'da, BM Antlaşma hükümlerine riayet edileceği her fırsatta belirtilmiştir.

Taraflar Antlaşma'da, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine olan inançlarını ve bütün milletler ve hükümetlerle barış içinde yaşama arzularını yeniden teyid etmekte, halklarının demokrasi ilkelerine, ferdi hürriyet ve hukukun üstünlüğü

¹⁵⁶ Kararın tam metni için bkz. GÜNDÜZ, s. 114.

¹⁵⁷ MENGİLER, s. 249.

¹⁵⁸ ARIBOĞAN, Deniz Ülke, "Uluslararası Barış Ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler Ve Temel Sorunları", *Avrasya Dosyası BM Özel*, Cilt 8, S: 1, İlkbahar 2002, s. 130.

¹⁵⁹ ÇAKMAK, s. 197.

kuralına, müşterek miras ve medeniyetlerini korumaya kararlı olduklarını belirlemekte; Kuzey Atlantik alanında istikrar ve refahı geliştirmeye çalışacaklarını ve savunma ve barış ve güvenliği korumaları için müşterek çabalarını birleştireceklerini bu hususta kararlı olduklarını açıklamaktadırlar.¹⁶⁰

Antlaşma'ya göre, taraflar kendilerinin karşıabilecekleri milletlerarası uyuşmazlıkları BM Antlaşması'nda belirtildiği gibi barışçı usullerle çözümlenmeye ve milletlerarası ilişkilerinde kuvvet kullanmamayı veya kullanmak tehdidinde bulunmamayı taahhüt etmektedirler. Antlaşma'nın 4. maddesine göre, taraflar, herhangi birisinin görüşüne göre taraflardan herhangi birisinin ülke bütünlüğü, siyasî bağımsızlığı veya güvenliği tehdit edildiği zaman birlikte görüşme ve diyalog yapılması gündeme gelecektir.¹⁶¹

Antlaşma'nın 5. maddesine göre, taraflar, Avrupa veya Amerika'da üyelerinden herhangi birisinin silâhlı bir saldırıya maruz kalması halinde bu saldırıyı bütün üyelere karşı yapılmış bir saldırı kabul edecekler. Her birisi, BM Antlaşması'nda tanınmış olan ferdi veya kolektif meşru müdafaa hakkını kullanarak silâhlı kuvvet kullanılması da dâhil olmak üzere, uygun gördüğü şekilde saldırıya uğrayan üyeye yardım edecektir. Bu gibi silâhlı hareketler ve alınan tedbirler derhal BM Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, milletlerarası barış ve güvenliği iade edecek gerekli tedbirleri aldıktan sonra, bu gibi hareket ve tedbirlere son verilecektir.¹⁶²

NATO'nun başlıca kuruluş amacı; II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin önderliği ve Doğu Avrupa Devletleri'nin (Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan) da fiili katılımı ile güçlenen muazzam komünizm cephesine karşı Batıyı korumaktır.¹⁶³ Kuzey Atlantik Antlaşması, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na bağlanan ümitlerin II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşmemesi ve dünyanın batı ile doğu arasında ikiye ayrılması yüzünden, müşterek bir savunma teşkilatı kurmak amacıyla kurulmuştur.¹⁶⁴ NATO'nun kurulmasında etkili olan sebepler arasında, uluslararası müşterek güvenliğin kurulamamış olması başta gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyi'nde Veto hakkını aşırı derecede kullanması,

¹⁶⁰ GÜNDÜZ, s. 656.

¹⁶¹ GÖZEN, Ramazan, "NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü", *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Editörler: ÇALIŞ, Şaban H; AKGÜN Birol, KUTLU Önder, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 180.

¹⁶² GÜNDÜZ, s. 656.

¹⁶³ GÜNDÜZ, s. 656.

¹⁶⁴ ÇAKMAK, s. 196-197.

uluslararası konferanslarda sürekli olarak fikir ayrılıklarının ortaya çıkması, Sovyetlerin diğer ülkelerden toprak taleplerinde bulunması gibi sebepler, Batı Devletleri'ni kendi güvenliklerini kendi imkânlarıyla ve müşterek olarak savunmak zorunda bırakmıştır. Ancak Batı'nın bu savunma amaçlı girişimini, kendisi için bir tehlike olarak değerlendiren Doğu Bloku Devletleri, NATO'ya karşı Varşova Pakti'ni kurmuşlardır.¹⁶⁵

Komünizmin yıkılması ile biten soğuk savaş dönemi sonrası Varşova Pakti ortadan kalmış ve iki düşman blok dost olmuştur. Böylece NATO'nun esas kuruluş gayesi ortadan kalkmıştır. Ancak NATO, soğuk savaş sonrası duruma kendini uydurmak suretiyle varlığını devam ettirmektedir. NATO, ayrıca eski Varşova Pakti'nin üyeleri ile AGİT'in üyelerini içine alan global bir güvenlik konsepti benimseyerek tüm bölge devletleri için bir çeşit güvenlik şemsiyesi oluşturmaya çalışmaktadır.

NATO, bu amaç doğrultusunda eski düşmanları ile dostane ilişkiler içerisine girerek, Eski Varşova Pakti üyeleri ile Sovyetler Birliği'nin yerine kurulan devletler, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi çerçevesinde NATO ile güvenlik alanında işbirliği yapar duruma getirilmiştir. Daha sonra ise, hem eski Varşova Pakti üyelerinin hem de AGİT'in NATO üyesi olmayan üyelerinin NATO ile Barış İçin Ortaklık adı verilen bir program çerçevesinde daha yakın askeri ilişkiler kurması imkânı sağlanmıştır.¹⁶⁶ NATO ile bu program çerçevesinde anlaşmaya giden devletler, barış gücü görevleri, insani yardım gibi amaçlar bakımından birlikte askeri eğitim ve ortak etkinlik geliştirme, askeri doktrin, silah sistemleri alanında uyum program gerçekleştirme imkânlarına sahip olacaklar.¹⁶⁷

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası başka bir atılımı ise, BM ve AGİT ile bölge barışını korumak için işbirliği yapmayı kabul etmesidir. Buna göre, bu teşkilatların istemesi halinde NATO barışı korumak için kendi kaynaklarını seferber edebileceği gibi barışı yeniden tesis için de silahlı güç kullanabilecektir.

¹⁶⁵ GÜRKAYNAK, Muharrem, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Birinci Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 57.

¹⁶⁶ ODMAN, s. 41.

¹⁶⁷ ODMAN, s. 43.

d. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi, 1949 yılında Londra’da imzalanan ve 1949’da yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Statüsü¹⁶⁸ ile kurulmuştur.¹⁶⁹ Konsey, II. Dünya Savaşı’ndan sonra maddi ve manevi büyük yıkımlar yaşayan Avrupa halkının sıkıntılarını ve aralarındaki uyuşmazlıkları gidermek, işbirliği ve kalıcı barışı sağlamak amacıyla kurulmuştur.¹⁷⁰ Uluslararası bir kuruluş olan Konseyin hedefleri, insan haklarını, çoğulcu demokrasiyi ve hukuk devletini korumak, ortak değerlere dayanan ve farklı kültürleri kapsayan Avrupa kültür kimliği bilincini geliştirmek, Avrupa toplumlarının aralarında çıkan uyuşmazlıklara çözüm aramak, siyasal ve hukuki alanlarda reformları destekleyerek demokratik istikrarın pekişmesine yardımcı olmaktır.¹⁷¹

Konsey, üye devletlerin dışişleri bakanları tarafından oluşan ve Avrupa toplumunun karşılaştığı sorunların çözümü için Avrupa nezdinde ortak politikaların oluşturulmaya çalışıldığı bir forum olan Bakanlar Komitesi, üye devletlerdeki siyasi eğilimleri temsil eden Parlamenterler Meclisi ve Konsey’in iş programının ve bütçesinin stratejik yönetiminden sorumlu olan Genel Sekreterlik olmak üzere üç temel organı bulunmaktadır.¹⁷²

Avrupa Konseyi'nin çalışma alanlarından en önemlisi, sözleşme ve protokoller hazırlayıp bunları sonuçlandırmaktır. Bu şekilde hazırlayıp sonuçlandığı örneğin, *Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi (1950)*, *Avrupa Sosyal Şartı (1961)* gibi, çok sayıda sözleşme ve protokol bulunmaktadır.¹⁷³ Bunlardan biri de, *Uyuşmazlıkların Barışçıl Yöntemler İle Çözümlemesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi*'dir.¹⁷⁴

Uyuşmazlıkların Barışçıl Yöntemler İle Çözümlemesine ilişkin Avrupa Sözleşmesi 29 Nisan 1957 Tarihinde Avrupa Konseyi üyeleri tarafından kabul edilerek imzaya açılmış ve 30 Nisan 1958 Tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin Başlangıç Bölümü'nde, Avrupa Konseyi üyesi olan hükümetlerin aralarında ortaya

¹⁶⁸ Statü metni için bkz. ASLAN, s. 646.

¹⁶⁹ ASLAN, s. 645.

¹⁷⁰ AKGÜN, Birol, “Avrupa Konseyi”, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Editörler: ÇALIŞ, Şaban H; AKGÜN Birol, KUTLU Önder, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 259.

¹⁷¹ AKGÜN, “Avrupa Konseyi”, s. 260.

¹⁷² AKGÜN, “Avrupa Konseyi”, s. 266; KARLUK, 388.

¹⁷³ KARLUK, s. 389.

¹⁷⁴ ODMAN, s. 71.

çıkabilecek uyuşmazlıkları, barışçıl yöntemler ile çözme konusunda anlaşmaları açıklanmaktadır. Sözleşme'nin birinci bölümünde yargısal yollarla çözüm, ikinci bölümünde uzlaştırma ve üçüncü bölümünde ise hakemlik ilgili hükümleri düzenlenmektedir.

Sözleşme'nin 4. maddesine belirtilen hükme göre, Sözleşme'ye taraf ülkelerin aralarında bir uyuşmazlık ortaya çıkması halinde bunu uzlaştırma yöntemi ile çözmeleri öngörülmektedir. Uyuşmazlık tarafları bu uyuşmazlığı öncelikle bu konuda yetkili Sürekli Uzlaştırma Komisyonu'na götürmeleri gerekmektedir. Ancak taraflar, uyuşmazlığı bu komisyona götürme konusunda anlaşmaya varamazlar ise, taraflardan birinin diğer taraftan talep ettiği tarihten sonraki üç ay içinde oluşturacakları özel bir komisyona, uyuşmazlığı götürmek zorunlulukları bulunmaktadır.¹⁷⁵

Sözleşme'nin 6. maddesinde belirtilen hükme göre, söz konusu Komisyonun, ilgili tarafların kendi vatandaşlarından seçkin kişiler arasından atayacakları birer ve Komisyon Başkanı da dahil olmak üzere, üçüncü ülke vatandaşları arasından seçecekleri üç üye olmak üzere, beş kişiden oluşmaktadır. Ancak uyuşmazlığa taraf olan ülkeler, müştereken Komisyon üyelerinin atanmasında bir anlaşmaya varamazlarsa, Sözleşme'nin 7. maddesine göre, üyelerin seçim işini aralarında anlaşarak belirledikleri bir üçüncü ülkeye tevdi ederler.¹⁷⁶

Sözleşmenin 11. maddesine göre Özel Uzlaştırma Komisyonu'nun çalışmaları, tarafların rızası olmaksızın kamuya açıklanamamaktadır. Soruşturma usulünün ne şekilde olacağına Komisyon oybirliği karar vermektedir. Bu şekilde bir anlaşma sağlanamadığı takdirde Sözleşmenin ruhuna uygun olması koşuluyla, 1907 Tarihli *Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Yöntemler İle Çözümlemesine İlişkin La Haye Sözleşmesi'nin* III. Bölümündeki hükümlerine uygun olarak yapılması hükme bağlanmıştır.

¹⁷⁵ ODMAN, s. 72.

¹⁷⁶ ODMAN, s. 72.

e. Batı Avrupa Birliği

Batı Avrupa Birliği (BAB) siyasal ve askeri nitelikli bölgesel bir örgütlenmedir.¹⁷⁷ BAB, Brüksel’de Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan antlaşma ile kurulmuştur. Bu antlaşmanın tam ismi, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel işbirliği ve Ortak Savunma Antlaşması* olup, Brüksel’de imzalandığından *Brüksel Antlaşması Teşkilatı* olarak da bilinmektedir.¹⁷⁸

Brüksel Antlaşması’nın 4. maddesi ile üye ülkelerden birisinin Avrupa’da silahlı bir saldırıya uğraması halinde diğer üye ülkelerin sahip oldukları askeri ve diğer bütün imkânları ile saldırıya uğrayan ülkeye yardım edeceklerdir.¹⁷⁹ BAB’ın başlıca görevi ise üye ülkelerin ekonomik, sosyal, kültür ve savunma konularında işbirliğini sağlamaktır.¹⁸⁰ Elli yıl süre ile imzalanan Antlaşmada; BAB’ın en üst organı olarak beş dişşleri bakanından oluşan Danışma Konseyi ve bu konseye bağlı olarak savunma bakanlarından oluşan bir Batı Savunma Komitesi bulunmaktadır.¹⁸¹

NATO’nun kuruluşunu takiben Avrupa’nın güvenlik ve BAB bir savunma örgütü olarak aynı hedeflerle hareket eden NATO’nun Avrupa’daki işlevlerini yerine getiren bir mekanizma olarak değerlendirilmiştir. 1991 Maastricht Antlaşması ile yeni bir sürece girilmiş ve BAB’ın Avrupa Savunması sistemi olarak yeniden yapılandırılması kararlaştırılmıştır. BAB üyelerinin hem AB hem de NATO üyesi olmak zorunluluğu bulunmaktadır.¹⁸²

Batı Avrupa Birliği Konseyi, Petersburg toplantısı sırasında barışın devamını sağlama faaliyetleri ve silâhlı çatışmaların önlenmesi alanında AGİT ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararları destekleme kararı almıştır. Bu karar ile uluslararası teşkilâtlar arasında operasyonlarla ilgili olarak işbirliği sağlanması konusunda usul ve esasları düzenlenmiştir.¹⁸³

¹⁷⁷ AKGÜN, Birol, “Batı Avrupa Birliği”, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Editörler: ÇALIŞ, Şaban H; AKGÜN Birol, KUTLU Önder, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 260.

¹⁷⁸ KARLUK, s. 413.

¹⁷⁹ GÜRKAYNAK, s. 51.

¹⁸⁰ KARLUK, s. 414.

¹⁸¹ GÜRKAYNAK, s. 51.

¹⁸² AKGÜN, “Batı Avrupa Birliği”, s. 263.

¹⁸³ ODMAN, s. 74.

Bu işbirliği misyonu çerçevesinde AGİK'in Temmuz 1992'de Helsinki'de yapılan zirve toplantısında; Avrupa Topluluğu'nun, NATO ve Batı Avrupa Birliği'nin barışı devamını sağlayıcı faaliyetlerine güvenildiği belirtilerek bu durum teyit edilmiştir. Ancak BAB'ın, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin oluşturduğu politikalar doğrultusunda, barışın korunması ile ilgili operasyonlarda silâhli çatışmalarının önlenmesi konusunda katkılarının sınırlı olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁴ BAB'ın bu operasyonlara katılımı için öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nin veya AGİT'in Üst Düzey Görevliler Komitesi'nin çağrıda bulunması zorunludur. İkinci olarak ise, bu çağrının Maastricht Antlaşması'nın¹⁸⁵ J.4 Maddesi ile oluşturulan iki kurum arasındaki siyasi irtibat nedeniyle, Avrupa Topluluğu Konseyi tarafından onaylanması gerekmektedir. Bunların yanında NATO'nun operasyonel görevlere katılması ile ilgili olarak bir Antlaşma yapılmasına da gerek vardır.¹⁸⁶

BAB, Fransa ve Almanya ortaya çıkan uluslararası nitelikli Saar uyuşmazlığının barışçı yollarla çözümünde rol oynamıştır. Uyuşmazlık konusu Saar bölgesinin son statüsünün belirlenmesi amacıyla halk arasında referandum yapılması ve BAB'ın bu topraklarla ilgili yetkisine dayanarak bir anlaşma yapılması öngörülmüş ve Batı Avrupa Birliği bu referandumu 23 Ekim 1955 tarihinde gerçekleştirmiştir. Referandum sonucuna göre Saar Bölgesi'nde oturan 423.000 kişiden 200.000 kişi Avrupalı Statüsü'nü reddetmiş ve sonucunda Batı Avrupa Birliği, Saar'ın Landtag Bölgesi ile ilgili seçimleri düzenlemiştir. Seçimler sonunda da, bu bölge, Federal Alman Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur. Saar Sorunu dışında, BAB uyuşmazlıkların ve çatışmaların barışçı yollarla önlenmesi ve çözümlenmesi konusunda rol almamıştır. Bugüne kadar yapılan uygulamalara göre, Batı Avrupa Birliği sadece Birliğe üye olan devletler arasındaki uyuşmazlık ve çatışmalarda etkili olmuştur.¹⁸⁷

¹⁸⁴ ODMAN, s. 74.

¹⁸⁵ GÜRKAJNAK, s. 171.

¹⁸⁶ GÜRKAJNAK, s. 75.

¹⁸⁷ GÜRKAJNAK, s. 76.

f. Amerikan Devletler Teşkilatı

1948’de kurulan Amerikan Devletleri Teşkilatı,¹⁸⁸ BM Antlaşması’nın 52. maddesine uygun olarak kurulmuş bir bölgesel teşkilattır. Kuruluşu ile aynı anda kabul edilen *Amerikan Barışçı Çözüm Antlaşması* ya da diğer adıyla *Bogota Paktı*, taraf devletlerin aralarındaki uyuşmazlıkları öncelikle bölgesel düzenlemelere başvurarak çözmelerini öngörmüştür.¹⁸⁹ Buna göre, Amerikan Devletleri arasında çıkacak uluslararası nitelikteki bütün uyuşmazlıklar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne bildirilmeden önce, diplomatik görüşme, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma, uzlaştırma, adli usul, tahkim ve tarafların herhangi bir zamanda üzerinde anlaştıkları başka barış usulleri ile çözümlenecektir.¹⁹⁰ Fakat tarafların bu yollara başvurmak için, irade birliklerinin olması gerekmektedir. Eğer uyuşmazlığa taraf olanlardan birisine göre, uyuşmazlık normal diplomatik yollarla çözülemeyecek bir uyuşmazlık ise, çözüme ulaşmayı mümkün kılacak başka bir barış usulü üzerinde çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Antlaşma’nın 19. maddesinde belirtildiği üzere uzlaştırma için sürekli bir panel kurulması öngörülmüştür. Ayrıca Antlaşma’nın 40. maddesi hükmü doğrultusunda Teşkilat içerisinde, La Haye Sürekli Hakemlik Mahkemesi’nin üyeleri arasından seçilecek hakemlerin oluşturacağı hakemlik mahkemelerine başvurma olanağı da bulunmaktadır.¹⁹¹ Uzlaştırma ya da hakemlik yollarından herhangi bir sonuç alınamaması halinde, aralarındaki tüm hukuksal uyuşmazlıklara ilişkin olarak, üye devletlerin Uluslararası Adalet Divanı’nın zorunlu yargı yetkisini karşılıklı olarak tanımaları öngörülmüştür.¹⁹²

Bu şekilde uyuşmazlıkların barışçı çözümünün zorunlu kılınmasına yönelik önemli düzenlemeler getirmiş olan 1948 Bogota Paktı; münhasıran ulusal yetki alanına giren, paket yürürlüğe girmeden önce çözüme kavuşturulmuş olan ve önceden yapılmış olan uluslararası anlaşmalara konu olan uyuşmazlıkları kapsam dışında bırakmıştır. Buna karşın, pakta taraf devletlerin sayısı sınırlı kalmıştır.

¹⁸⁸ ÇALIŞ, Şaban H.- KAN, Kürşat, “Amerika Devletleri Teşkilatı”, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Editörler: ÇALIŞ, Şaban H; AKGÜN Birol, KUTLU Önder, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 43.

¹⁸⁹ ODMAN, s. 82.

¹⁹⁰ ODMAN, s. 82.

¹⁹¹ MENGİLER, s.78.

¹⁹² MENGİLER, s.78.

Amerika kıtası kapsamında, Bogota Paktı öncesinde de, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı çözümüne ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar; 3 Mayıs 1923 tarihli *Amerika Devletleri Arasında Çatışmaların Önlenmesi Antlaşması*; 5 Ocak 1929 tarihli *Uzlaştırma Sözleşmesi* ile onun tamamlayıcısı niteliğindeki 26 Aralık 1933 tarihli ek protokol; 5 Ocak 1929 tarihli *Hakemlik Antlaşması* ve Ek Protokol; 10 Ekim 1933 tarihli *Savaşa Karşı Saldırmazlık ve Uzlaştırma Antlaşması* (Soavrada Lamas Antlaşması); 23 Aralık 1936 tarihli *Amerika Devletleri Arasındaki Mevcut Antlaşmaların Eşgüdümü, Uzatılması ve Uygulanmasının Güvenceye Alınmasına İlişkin Sözleşme*; aynı tarihli *İyi Niyet Girişimi ve Arabuluculuk Antlaşması* ile *Uyuşmazlıkların Önlenmesi Antlaşması*'dır. Ancak, bütün bu düzenlemelerin öngörmüş olduğu barışçı çözüm mekanizmalarının işleyişi büyük ölçüde uyuşmazlık taraflarının takdirine bırakılmıştır.¹⁹³

Ancak, bu Anlaşma başarılı olamamış ve Amerikan Devletleri Örgütü, uygulamada uyuşmazlıkların barışçıl yollar ile çözümlenmesi amacıyla 1940 yılında oluşturulan Amerikan Devletleri Arası Barış Komitesi'nden yararlanmıştır. Daha sonra, 1970 yılında bu Komite'nin yerine, Amerikan Devletleri Örgütüne bağlı olarak *Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollar İle Çözümlemesi İle İlgili Amerikan Devletleri Arası Komite* kurulmuştur.¹⁹⁴

¹⁹³ MENGİLER, s. 80.

¹⁹⁴ ODMAN, s. 82.

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL BİR TEŞKİLAT OLARAK AGİT'İN ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARI ÇÖZÜMÜNDEKİ ROLÜ

I. AGİT'İN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) 54 üye ülke ile Kanada'dan Orta Asya'ya çok geniş bir coğrafyayı içine alan kapsamlı bir güvenlik kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. AGİT, bir konferanslar süreci olarak başlayan oluşumun geniş katımlı bir bölgesel güvenlik örgütüne dönüşmesidir.¹⁹⁵ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sistemi; güvenlik, ekonomi ve insanî boyut olmak üzere üç temel boyuta dayandırılmıştır.¹⁹⁶ Güvenlik boyutu ile ilgili olarak AGİT, kuvvet kullanma veya kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınma; sınırların dokunulmazlığı, devletlerin ülkesel bütünlüğü, uyuşmazlıkların barışçı şekilde çözümlenmesi, iç işlerine müdahale etmeme, insan haklarına saygı, halkların eşit hakları ve self-determinasyonu, devletlerarasında işbirliği, milletlerarası yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirme gibi ana ilkeleri güvenlik ve işbirliğini hedefleyen uluslararası bir teşkilattir.¹⁹⁷ AGİT'in konferanslar sürecinden bugüne elliyi aşkın üyesi ile büyük bir teşkilat haline gelmesi ile üye ülkelerin beklentilerini karşılama ve bunlar arasında bir uyum oluşturma hem de geniş bir coğrafi alanda faaliyet gösterirken etkili olma noktasında zorluklarla karşılaşmakta ise de, AGİT, zirve toplantıları ve burada alınan kararlar, teşkilatın yapısının ve kurumlarının gelişimi ile Soğuk Savaş dönemi sonrası uluslararası ortamın en önemli bölgesel güvenlik mekanizmalarından birisi haline getirmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ KASIM, Kamer, "AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Editörler: ÇALIŞ, Şaban H; AKGÜN Birol, KUTLU Önder, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 309.

¹⁹⁶ ODMAN, s. 46.

¹⁹⁷ GÜNDÜZ, s. 672.

¹⁹⁸ KASIM, s. 309.

AGİT sadece güvenlik alanıyla sınırlı olmayan kapsamlı bir güvenlik örgütüdür. Başta insan hakları ve demokratikleşme olmak üzere, çevre konularından ekonomik meselelere kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsar. Kapsamlı ve işbirliğine dayalı güvenlik kavramı çerçevesinde, AGİT'in temel işlevi çatışmaların önlenmesi alanında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda AGİT, erken uyarı, çatışmaların önlenmesi, kriz idaresi ve çatışma sonrası rehabilitasyon gibi bir çatışmanın tüm safhalarında önleyici diplomasi araçlarına başvurmuştur. Bu nitelikleriyle AGİT demokrasi ve istikrar içinde tüm bölgenin refah düzeyinin artırılması ve işbirliğinin geliştirilmesi için özel bir role sahiptir.

Bu bölümde AGİT'in ortaya çıkış süreci, zirve toplantıları, yapısı ve kurumları inceleme konusu yapılacaktır. Ayrıca bir örgüt olarak uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünde uyguladığı politikalar ve mekanizmalar ele alınacaktır.

A. HELSİNKİ SON SENEDE KADAR OLAN GELİŞMELER

AGİT sürecini hazırlayan gelişmeler ve girişimler, 1950'li yıllara kadar uzamaktadır. Yumuşamanın önemli bir etkeni ve aynı zamanda sonuncu olan AGİT bu niteliği ile soğuk savaşın ürünüdür.¹⁹⁹ İlk olarak bir konferans şeklinde ortaya çıkmış ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) adını almıştır. Avrupa'da güvenlik ve istikrar fikri, Sovyetler Birliği tarafından 1954 yılında dile getirilmiştir.²⁰⁰ Sovyetler Birliği'nin bu girişimde bulunmasının amacı, Doğu Blok ile Batı ülkeleri arasında gerginliği azaltma amacından çok, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve Avrupa'nın bölünmüşlüğüne dayanan fakat Savaş sonrası bir genel anlaşma ile meşruiyeti kabul edilmemiş olan statükonun, Batılı devletlerce tanınmasını sağlamaktır.²⁰¹ Somut olarak ilk öneri ise, Varşova Paketi tarafından bütün Avrupa devletlerine açık, elli yıl süreli genel bir saldırmazlık paktı niteliğinde bir "Avrupa Ortak Güvenlik Antlaşması" yapılması idi.²⁰² Ancak, özellikle ABD ve Almanya başta olmak üzere Batılı devletler, Baltık Devletleri'nin (Estonya, Letonya, Litvanya) Sovyetlerce ilhak edilmesine ve

¹⁹⁹ ALPKAYA, Gökçen, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996, s. 19.

²⁰⁰ DECAUX, Emmanuel, *AGİK*, Çev. Gökçen Tunalı ALPKAYA, İletişim Yayınları, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 1993, s. 8.

²⁰¹ GÜNDÜZ, s. 672.

²⁰² KARLUK, s. 406.

Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki hegemonyasına hukukilik kazandıracak böyle bir belgeyi imzalamaya yanaşmamıştır.²⁰³ Bu girişimin sonuçsuz kalması üzerine ertesi yıl Varşova Paktı kurulmuş ve 1965'e kadar bu yönde herhangi bir yeni girişimde bulunulmamıştır.

1970'li yılların başlarında Federal Almanya Başbakanı Willy Brand'ın “*Ostpolitik*” yani doğu ile yakınlaşma politikası²⁰⁴ sonunda, buzlar büyük ölçüde çözülmüş ve Doğu ile Batı Almanya arasında bir yakınlaşma doğmuştur. Her iki Almanya'nın da Birleşmiş Milletler'e üye olarak kabulünden sonra geçilen yumuşama döneminde “barış içinde bir arada yaşama” imkânlarının da belirdiği görülmektedir.²⁰⁵ Batı Almanya Başbakanı Brand'ın Doğu politikasını yürürlüğe koyması ve bu çerçevede SSCB, Polonya, Çekoslovakya ve Doğu Almanya Cumhuriyeti ile Antlaşmalar yapması, AGİK için uygun bir zemin yaratmıştır. Ayrıca, 1972'de ABD ve SSCB arasında varılan SALT-1 Antlaşması'nın doğurduğu nispi yumuşama ortamı da AGİK fikrinin güncellik kazanmasına katkıda bulunmuştur.²⁰⁶

Bu girimler sonucunda her iki taraf da karşılıklı olarak görüşmelerin başlamasını kabul edince, 30-31 Mayıs 1972'de Bonn'da toplanan Atlantik Konseyi tarafından, AGİK'in temellerini oluşturan Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği konferansını hazırlamak için çok taraflı görüşmelere başlanması kararı alınmıştır.²⁰⁷ Yapılacak bu görüşmelerin aynı yıl içinde, 1969'dan beri konferansa ev sahipliği yapma isteğini bildiren Finlandiya'nın başkentinde başlatılması kararlaştırılmıştır. Birleşmiş Milletler'den sonra, bugün en güçlü ve en etkin dünya teşkilatlarından biri olan AGİK'in temeli atılmıştır. Bu oluşumdan sonra, atılan ilk adım Helsinki Son Sened'in hazırlık çalışmalarına girişim olmuştur.

²⁰³ GÜNDÜZ, s. 672.

²⁰⁴ KASIM, s. 310.

²⁰⁵ DEDEOĞLU, Beril ve CAŞIN, Mesut Hakkı, “Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİK İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Avrasya Dosyası Avrupa Birliği Özel*, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt:5, Sayı 4, Ankara, Kış 1999, s. 165.

²⁰⁶ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 406., ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİK'e İnsan Hakları*, s. 20.

²⁰⁷ KASIM, s. 310.

B. HELSİNKİ SON SENED

Helsinki Son Senede hazırlığın ilk aşaması, Finlandiya Hükümetinin çağrısı üzerine, 22 Kasım 1972’de başkent Helsinki’de başlamış, 8 Haziran 1973’e değin sürmüştür.²⁰⁸

Hazırlık çalışmalarında, üye devlet Dışişleri Bakanları’nın kabul ettikleri “Helsinki Danışmanları Son Tavsiyeleri” adını taşıyan belge ile konferansın usulüne ilişkin hususlar belirlenmiştir.²⁰⁹ Bu kararlar uyarınca, konferansın ilk döneminde, Dışişleri Bakanları’nın katılımıyla Helsinki’de 3–7 Temmuz 1973’de yapılmış ve Avrupa konferansının düzenlenmesi, gündemi, çalışma organlarının görev kapsamı, katılacak devletler, toplantı zamanı, veri, yöntem kuralları ve parasal düzenlemeleri saptanmıştır. Yapılan bu toplantılarda “Helsinki Danışmanları” ya da “Mavi kitap” olarak anılan belge kabul edilmiştir.²¹⁰

Konferansların usul ve esasların belirlendiği bu ilk toplantıdan sonra Helsinki Danışmanları uyarınca yürütülen ikinci dönem hazırlık görüşmeleri ise 18 Eylül 1973’te Cenevre’de yapılmıştır. Bu görüşmeler ise 21 Temmuz 1975’e değin iki yıl boyunca devam etmiştir. Burada çetin görüşmeler ve tartışmalardan sonra “Sonuç-Bağıt” kaleme alınmış, son aşama olan Helsinki’de 30 Temmuz 1975’de başlanan konferansta, Arnavutluk dışında Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Kıbrıs, Çekoslovakya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Federal Almanya Cumhuriyeti, Yunanistan, Vatikan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Lihtenştayn, Lüksemburg, Malta, Monako, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, San Marino, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Birleşik Krallık, Amerika Bileşik Devletleri ve Yugoslavya olmak üzere 33 Avrupa Devleti, ABD ve Kanada’nın devlet ve hükümet başkanlarınca 1 Ağustos 1975’de Helsinki Son Sened törenle imzalanmıştır.²¹¹

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Sonuç Bildirgesi, hükümetler arasında moral nitelikte bir yükümlülük ortaya koyan politik bir belge olduğundan, parlamentoların onayına sunulmamış, imzalandığı gün yürürlüğe girmiştir. Bu yüzden gerek

²⁰⁸ DECAUX, s. 11.

²⁰⁹ DECAUX, s. 11.

²¹⁰ KASIM, s. 311., ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT’e İnsan Hakları*, s. 20.

²¹¹ GÜRKAYNAK, s. 151; ODMAN, s. 46.

Bildirge'nin hükümlerine, gerek daha sonra yapılan izleme toplantılarında “consensus” yani itiraz olmaksızın kabul yöntemiyle alınan kararlara saygı, hükümetlerin siyasal iradesine ve iyiniyetine bağlı kalmakla, bunlara saygısızlığın riski ancak dünya kamuoyunun tepkisiyle görülmektedir.²¹²

Helsinki Sonuç Bildirgesi, Doğu ve Batı arasında ulaşılmış olan dengenin politik düzeyde istikrarlı biçimde sürdürülmesi koşullarını saptayan, başka bir deyişle özünde nükleer dehşet dengesinin bir ürünü olan siyasal yumuşamanın sürdürülmesine yararlı kuralları belirleyen bir belgedir. Bu denge Sovyetler Birliği'nin üzerinde ısrarla durduğu, savaş sonunda Avrupa'da kurulan statükonun politik yönden kabulü, buna karşılık Batılıların savunduğu Doğu-Batı ilişkilerinde yumuşamanın insancıl boyutunun geliştirilmesi zorunluluğu temellerine dayandırılmıştır. Nitekim Sonuç hazırlanırken Sovyet Bloku daha çok sınırların dokunulmazlığı, egemenlik gibi ilkeler ve bunlarla ilgili önlemler üzerine durmuştur.

Senedin içeriği üç önemli başlıktan oluşmaktadır. Bunlara sepet de denilmektedir.²¹³ Her sepet ayrıca bünyesinde çeşitli başlıklar taşımaktadır. Birinci sepet Avrupa güvenlik sorunları ile ilgilidir ve katılımcı ülkelerin ilişkilerde uymaları istenen 10 ilkeden oluşmaktadır. Bu on ilke şunlar: 1) Egemen eşitlik, egemenliğin özünde olan haklara saygı 2) Kuvvet kullanma ve tehditte bulunmaktan kaçınılması 3) Sınırların dokunulmazlığı 4) Devletlerin toprak bütünlüğü 5) Anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi 6) İçişlerine karışmama 7) Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere insan haklarına ve özgürlüklerine saygı 8) Halkların eşit haklara sahip olması ve kendi kaderlerini tayin hakkı 9) Devletlerarasında işbirliği 10) Uluslararası hukukta yer alan yükümlülüklerin iyiniyetle yerine getirilmesi. Ayrıca *Güven ve Güvenlik Artırıcı Tedbirler, Güvenlik ve Silahlanmanın Bazı Yönlerine İlişkin Belge* de birinci sepette yer almaktadır.

İkinci sepet ise ekonomi, bilim, teknoloji ve çevre konularında işbirliğini içermektedir. Buna göre katılımcı devletler ekonomik ve ticari enformasyon, pazarlama, ortak çıkarlı projelerin hazırlanması, bilim ve teknoloji konusunda işbirliği biçimlerinin

²¹² PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s. 407.

²¹³ GÜNDÜZ, s. 673.

geliştirilmesine çalışacaklardır. Ayrıca ulaştırma, turizm ve personel eğitimi gibi konularda işbirliği de ikinci sepettedir.²¹⁴

Üçüncü sepet insani konularda işbirliği ile ilgilidir. Bu çerçevede insan hakları ve kültürel işbirliği ele alınmıştır. Ailelerin birleştirilmesi, çeşitli devletlerin vatandaşları arasındaki evlenmeler, enformasyon alışverişinin geliştirilmesi, gazetecilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi bu sepette vurgulanan konulardır.²¹⁵

Helsinki Nihai Senedi'nin Avrupa güvenliğine ilişkin prensiplerin yer aldığı sepette yer alan beşinci ilke, uyuşmazlıkların barışçıl şekilde çözülmesi ile ilgilidir. Bu ilke şu şekilde yer almıştır; *"Katılan Devletler, aralarındaki anlaşmazlıkları milletlerarası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek şekilde barışçı yollardan çözeceklerdir. Milletlerarası hukuk zemininde iyi niyet ve işbirliği ruhu ile çabuk ve adil bir çözüm bulmaya çalışacaklardır. Bu amaçla, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, hakemlik, yargısal çözüm ve taraflı oldukları anlaşmazlıkların çıkmasından önce üzerinde mutabık kaldıkları barışçı çözüm usulleri de dâhil olmak üzere kendilerinin seçtiği diğer barışçı yolları kullanacaklardır.*

Yukarıdaki barışçı usullerden biriyle herhangi bir çözüme ulaşılmaması halinde, anlaşmazlığın tarafları, anlaşmazlığın barışçı şekilde çözümü için karşılıklı olarak kabul edilecek bir yol aramaya devam edeceklerdir.

Diğer katılan Devletlerin yanı sıra bir anlaşmazlığa taraf olan katılan Devletler, milletlerarası barış ve güvenliğin devamını tehlikeye sokacak ve böylece anlaşmazlığın barışçı şekilde çözümünü daha da zorlaştıracak derecede durumu kötüleştirecek her türlü eylemden kaçınacaklardır."

Helsinki Nihai Senedi iki blok arasındaki yumuşamayı kurumsallaştırmış ve taraflar arasında güven ortamı oluşmasına yardım etmiştir. Bu hali ile Sened, soğuk savaşın seyrini etkileyen önemli bir belge niteliği kazanmıştır. Senedin birinci sepetinde yer alan belgelerden olan *Güven Artırıcı Önlemler ve Güvenlik ve Silahsızlanmanın Bazı Yönlerine İlişkin Belge*, devletlerin yapacakları büyük çaptaki askeri manevraların niteliği ve içeriğini diğer devletlere bildirmelerini ve onlara askeri gözlemci gönderme çağrısında bulunmalarını içermektedir. AGİK de, Helsinki Nihai Senedi'nden sonra güven artırıcı önlemler

²¹⁴ KASIM, s. 311.

²¹⁵ GÜNDÜZ, s. 674.

konusundaki çalışmalara hız vermiş ve 17 Ocak 1984 ile 19 Eylül 1986 yılları arasında Stockholm'de *Avrupa'da Silahsızlanma ve Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Konferansı* yapılmıştır. AGİK sürecinde Helsinki'de üçüncü sepette yer alan insani boyut ile ilgili konular giderek önem kazanmış ve AGİK bu çerçevede önemli mesafe katetmiştir. Ailelerin birleştirilmesi ve farklı uluslardan kişilerin evlilikleri gibi konular çözüme kavuşturulmuştur.²¹⁶

C. GELİŞİM TOPLANTILARI

1. BELGRAD KONFERANSI (4 Ekim 1977 – 9 Mart 1978)

Helsinki Sonuç Belgesi'nin ardından AGİK ilk İzleme Toplantısı'nı 4 Ekim 1977 ile 9 Mart 1978 tarihleri arasında Belgrad'da yapmıştır.²¹⁷ Konferans uluslararası alanda yeni gerilimlerin yaşanmaya başladığı bir dönemde yapılmıştır. ABD Başkanı Carter tarafından 1977'de ortaya atılan insan hakları diplomasisinin karşısında, Sovyetler Birliği ideolojik kapanışını ve askeri gücünü ortaya koymuştur.

Konferans sonucunda taraflar arasında bir konsensüse varılamamış, sadece başarısızlığın saptanmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak başarısızlığa rağmen, ikinci izleme toplantısının yeri ve tarihi saptanmış, o tarihe kadar da üç ara toplantı yapılması öngörülmüştür.²¹⁸

2. MADRİD KONFERANSI (11 Kasım 1980- 9 Eylül 1983)

AGİK sürecinde fazla etkili olmayan Belgrad toplantısı sonrasında, AGİK İkinci İzleme Konferansı Madrid'de 11 Kasım 1980 tarihinde başlamış ve yaklaşık üç yıl süren sekiz toplantı dönemi sonrasında, 9 Eylül 1983 tarihinde bir kapanış Belgesi'nin kabul edilmesiyle son bulmuştur. Konferans sembolik olarak Avrupa uyumuna yeniden kabul edilen İspanya'nın başkentinde yapılmıştır.²¹⁹ Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi nedeniyle gerginleşen bir ortamda yapılan hazırlık çalışmaları tam bir çıkmaza girmesi ile görüşmelerin kesilmesi gündeme gelmiş ancak katılan Devletler izleme

²¹⁶ KASIM, 312.

²¹⁷ DECAUX, s. 14.

²¹⁸ DECAUX, s. 15.

²¹⁹ DECAUX, s. 15.

toplantılarının devam etmesi yönünde karar vermişlerdir.²²⁰ Polonya’da sıkıyönetim ilanı, Avrupa füzeleri krizi, Güney köre yolcu uçağının düşürülmesi gibi olaylarla ağırlaşan bir ortamda yapılmasına ve zaman zaman kesintiye uğramasına karşın, Belgrad Konferansı’na göre Madrid görüşmeleri daha başarılı olmuştur.²²¹

Toplantı sonunda kabul edilen Madrid Sonuç Bildirisi ile insan haklarına saygı, terörizmin yasaklanması ve azınlık hakları konusunda kararlar alınmış, askeri alanda yürütülecek görüşmelerin temel ilkeleri de belirlenmiştir. Aynı zamanda sonuç bildirgesi ile katılan devletlerin karşılıklı istemlerine cevap veren silahsızlanma konusu AGİK’in çalışma programına alınmıştır. Alınan bu kararlara dayanarak, katılan devletlerin temsilcileri, Stokholm’da Güven ve Güvenliği Arttırıcı Tedbirler ile ilgili görüşmeleri başlatmışlar ve bu konu ile ilgili 1986’da bir belge kabul etmişlerdir.²²² Bu toplantılar sonucunda alınan kararlar sayesinde, Bloklar arasında artan oranda güven ve askeri ilişkilerde şeffaflık sağlanmış, karşılıklı olarak diyalog kurmanın, ileriye dönük daha derin işbirliğinin alt yapısı oluşturulmuş ve böylece yanlışlıkla veya kaza sonucu savaş çıkarılması ihtimali azaltılmıştır.²²³

3. VİYANA KONFERANSI (4 Kasım 1986–15 Ocak 1989)

Üçüncü izleme toplantısı olan Viyana Konferansı’nın hazırlık çalışmaları 23 Eylül- 6 Ekim 1986 tarihleri arasında tamamlanarak, Viyana İzleme Toplantısı 4 Kasım 1986’da açılmış ve 1989 Viyana Sonuç Bildirgesi ile sonuçlandırılmıştır.²²⁴ Toplantı, önceki izleme toplantılarına göre daha olumlu koşullar içinde gerçekleştirilmiştir. Bu konferans amaçlanan diyalog ortamının gerçekleşmesi bakımından çok başarılı olmuş ve birçok açıdan bir dönüm noktası olmuştur.

Katılan Devletlerin temsilcileri; AGİK sürecine bağlılıklarını teyid etmişler ve bu surecin, güvenin artırılması, işbirliği için yeni olanaklar yaratılması, insan hakları ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesi ve böylece uluslararası güvenliğin

²²⁰ ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT’e İnsan Hakları*, s. 21.

²²¹ GÜNDÜZ, s. 674.

²²² GEY, Emel, *Avrupa’da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Tarihçesi ve Belgeler*, Ankara, 1994, s. 14., ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT’e İnsan Hakları*, s. 22.

²²³ GEY, s. 14.

²²⁴ DECAUX, s. 17.

güçlendirilmesindeki hayati rolünü vurgulamışlardır. Helsinki Sonuç Belgesiyle diğer AGİK belgelerinin tüm hükümlerini tek taraflı ve çok taraflı düzeyde tümüyle uygulayacaklarına ilişkin kararlıklarını teyit etmişlerdir.²²⁵

Esasa ilişkin kazanımların, özellikle de din özgürlüğünün yanı sıra, Viyana Belgesi, 1989 yılı boyunca daha çok bir güç sınaması olarak da yoğun bir konferans ve toplantı takvimi de kabul edilmiştir.²²⁶

Bu toplantıda Avrupa'da *Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Anlaşması*'nın (AKKA) görüşmelerinin ilke kararları alınmış ve insan hakları alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Katılan Devletler, Helsinki Nihai Sened ve diğer AGİK belgelerinde yer alan bütün insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermeyi ve insani temasları ve insanı nitelikteki diğer ilgili konular hakkındaki yükümlüklerini hatırlayacaklarını beyan etmişlerdir. Bununla ilgili olarak insan hakları ile insanı boyut alanına giren vaatleri ifade etmek üzere AGİK İnsani Boyutu tanımlanmıştır. İnsani Boyut alanına giren vaatlerin icrasını takip etmek üzere *İnsani Boyut Mekanizması* kurulmuştur. Bu Mekanizma, komünizmin yıkılışına kadar Batı'nın Doğu'yu insan hakları bakımından zorlamasına hizmet eden bir araç olmuştur.²²⁷

Daha sonra, 1989 Viyana Sonuç Belgesi ile karara bağlanmış olan, İnsani Boyut Konferansları'nın ilki Kopenhag'da ikincisi Moskova'da yapılmıştır. Bu belgelerle demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları dâhil insan hakları ve temel hürriyetler alanında oldukça büyük ölçüde ilerlemeler sağlanmıştır. İnsani Boyut Mekanizması, gerek bazı usuli iyileştirmeler, gerekse Moskova Belgesi ile kurulan yeni mekanizmalarla daha da güçlendirilmiş, Cenevre'de milli azınlıklar konusunda yapılan bir toplantı sonunda kabul edilen bir Rapor ile de azınlık hakları konusunda detaylı düzenlemeler yapılmıştır.²²⁸

4. PARİS ZİRVESİ (19–21 Kasım 1990)

AGİK süreci, 19–21 Kasım 1990 tarihlerinde 34 ülkenin katılımıyla Paris Zirvesi ile devam etmiştir. Paris Zirvesi aslında AKKA'nın (Avrupa Konvansiyonel

²²⁵ GEY, s. 15.

²²⁶ DECAUX, s. 18.

²²⁷ GÜNDÜZ, s. 674., ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, s. 22.

²²⁸ GÜNDÜZ, s. 675.

Kuvvet Antlaşması) imzalanması amacıyla toplanmış²²⁹, fakat Fransa'nın siyasi bir toplantı istemesi üzerine de siyasal neticede ikinci toplantı ile Paris'te son senet imzalanmıştır.²³⁰ Zirve toplantısında, Avrupa'da yaşanan tarihi gelişmeler karşısında, Nihai senedin temel ilkelerinin teyidi, AGİT sürecinin tüm boyutlarıyla daha ileriye götürülmesi, sürece ivme ve kapsam kazandırılması ve bunun için gerekli mekanizmaların oluşturulması sağlanmıştır. Paris Zirvesi bu nedenle AGİT için önemli bir dönüm noktası teşkil etmiş, Paris Şartı'nın kabulü ile AGİT sadece bir süreç olmaktan çıkartılıp kurumsallaşmanın ilk adımları atılmıştır.

Belgede insan hakları ve temel özgürlükleri yeniden teker teker sayılmış ve bunlara mutlak saygı ve bağlılık gereği bir defa daha vurgulanmıştır ve artık insan hakları konusunda eskiden olduğu gibi değişik yorumlar ve farklı değerlendirmeler söz konusu değildir. Bütün insanların doğuştan sahip oldukları vazgeçilmez haklar olarak nitelenen insan haklarıyla, özgürlükleri korumanın ve bunlara işlerlik kazandırmanın, hükümetlerin başlıca sorumluluğu olduğu belirtilmektedir.²³¹

Zirvede, Doğu-Batı husumeti resmen sona erdirilmiş ayrıca, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı kurumlaştırılarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na bağlı olan *Bakanlar Konseyi, Yüksek Görevliler Komitesi, Çatışmaları Önleme Merkezi, Serbest Seçimler Ofisi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Sekretaryası* oluşturulmuştur.²³²

Paris zirvesinde ayrıca AKKA ve Stokholm Belgesini esas alan fakat onu daha da geliştirmiş olan ikinci nesil *Güven ve Güvenliği Arttırıcı tedbirleri içeren Viyana Belgesi* de kabul edilmiştir. Böylece, askeri alanda sağlanan şeffaflık, denetim ve kuvvet dengesi sonucu büyük ölçekli ve sürpriz savaşların olması ihtimali hemen hemen ortadan kaldırılmıştır.²³³

Zirve sonucunda kabul edilen Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nda, Helsinki Nihai Senedindeki on ilkenin eksiksiz olarak uygulanması öngörülmekte ve bu bağlamda, bazı konular yeniden dile getirilmektedir. Bu konulardan biri de, katılan devletler arasında dostane ilişkilerin düzenlenmesidir. Bu ilişkiler:

²²⁹ KASIM, s. 313.

²³⁰ GEY, s. 15.

²³¹ KASIM, s. 313.

²³² ODMAN, s. 47.

²³³ ODMAN, s. 47; GÜNDÜZ, s. 675.

"...On ilkenin hâlâ geçerli olduğunu ve onları hayata geçirmeye kararlı olduğumuzu teyit ederiz. Tüm ilkeler her biri diğerleri dikkate alınmak suretiyle yorumlanarak, kayıtsız şartsız ve aynı derecede uygulanır. Onlar ilişkilerimizin temelini teşkil eder. Birleşmiş Milletler Anayasası altındaki vecibelerimiz ve Helsinki Nihai Senedi altındaki taahhütlerimiz uyarınca, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasî bağımsızlığına karşı kuvvet kullanmak ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan ya da bu belgelerdeki ilke ve amaçlar ile bağdaşmayan diğer herhangi bir şekilde hareket etmekten sakınacağımıza dair sözümüzü yenileriz. Birleşmiş Milletler Anayasası altındaki vecibelere riayet etmeyişi, uluslararası hukukun bir ihlâlini teşkil ettiğini hatırlatırız. Uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözüme taahhüdümüzü tekrar teyit ederiz. Katılan devletler arasında ihtilafların önlenmesi ve halli için mekanizmalar geliştirmek kararındayız." şeklinde belirtilmektedir.²³⁴

Bu hüküm ile görüleceği üzere, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na dâhil olan ülkeler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların barışçıl yöntemler ile çözümlenmesine, devletlerin toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı ve bunlara karşı kuvvet kullanma veya kullanma tehdidinde bulunma açılarından çok büyük bir önem vermekte ve bu konuyu ayrıntılı bir şekilde dile getirerek vurgulamaktadır.²³⁵

D. AGİT'İN TEŞKİLATLANMA SÜRECİ

1. HELSİNKİ ZİRVESİ (9–10 Temmuz 1992)

Paris Şartı ile başlayan AGİK'teki kurumsallaşma çabaları 1992'de gerçekleştirilen Helsinki ve 1994'de Budapeşte Zirveleri'nde kabul edilen belgelerle daha da geliştirilmiştir. 1990'daki Paris Şartı, Orta ve Doğu Avrupa'daki değişiklikleri, Soğuk Savaş'ın ve bölünmüşlüğü bittiğini duyurmakla birlikte, daha sonra SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan sorun ve belirsizliklerin çatışmalara neden olmasının önlenmesi, yani "değişim yönetimi" görevi, 1992 Helsinki Belgesi ile AGİK'e verilmiştir.²³⁶

²³⁴ Bkz. BOZKURT, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*.

²³⁵ ODMAN, s. 48.

²³⁶ GÜRKAYNAK, s. 153.

Zirve ile AGİK, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 8. Bölümünde yer alan hüküm doğrultusunda bölgesel düzenleme kuruluşu olmuştur. Bu bağlamda, AGİK'in Avrupa güvenliği ve global güvenlik arasında bağ kuracağı ve çatışmaların önlenmesi ve çözümünde Birleşmiş Milletlerle birlikte çalışacağı belirtilmiştir. Tüm terörist hareketler, metotlar ve uygulamaların kınandığı Helsinki Zirvesi Deklarasyonu'nda terörizme karşı mücadelede bilgi alışverişinde bulunulması gereğine işaret edilmiştir.²³⁷

Azınlık konularını ele almak üzere *Milli Azınlıklar Yüksek Komiserliği*; askeri konuları ele almak üzere *AGİK Güvenlik İşbirliği Forumu* kurulmuştur. AGİK Dönem Başkanlığı Troykası, *Başkanın Kişisel Temsilciliği* ihdas edilmiş, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi yeniden düzenlenmiş ve İnsani Boyut Mekanizması ile irtibatlandırılmıştır.²³⁸ Azınlıklar Yüksek Komiserini Konsey atayacak ve Yüksek Komiser AGİK bölgesi içerisinde ulusal azınlıkları içeren ve çatışmaya doğru gitme potansiyeli olan gerginliklerde mümkün olan en kısa zamanla hareket edilmesini ve erken uyarının yapılmasını sağlayacaktır.²³⁹

Helsinki Zirvesinde erken uyarı, çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve anlaşmazlıklara barışçı yollarla çözümünde AGİK'in oynayacağı rol konusunda da bazı kararlar alınmıştır. Ülkeler silâhların kontrol edilmesi, silâhsızlanma, güven ve güven artırıcı tedbirlerin alınması ile ilgili olarak Viyana'da, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Güvenlik İşbirliği Forumu'nun oluşturulmasını kararlaştırmışlardır. Bu Forum, 22 Eylül 1992 tarihinde çalışmalarına başlamış ve Helsinki'de üzerinde mutabakat sağlanan Acil Tedbirler Programı kapsamında yayımlanan bir dizi doküman üzerinde iki yıl süresince çalışmıştır. 1992 Tarihli Helsinki Zirve Bildirisi uyarınca, AGİK tarafından kriz yönetimi ve çatışmaların önlenmesi çerçevesinde yerinde incelemeler ve gözetim yapmak üzere, AGİK Başkanlık Bürosu Şahsî Temsilcileri ile diğer ilgili görevlilerin kriz ve çatışma bölgesine gönderilmesi konularına ilişkin olarak çeşitli yöntemler tespit edilmiştir.²⁴⁰

Helsinki Zirvesi'nde ele alınan diğer önemli bir konu ise, AGİK'in barışı koruma faaliyetleriyle çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi alanındaki faaliyetleri ile ilgilidir. AGİK'in çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimindeki önemli araçlarından birisi barışı

²³⁷ KASIM, s. 314.

²³⁸ GÜNDÜZ, s. 675.

²³⁹ KASIM, s. 314.

²⁴⁰ ODMAN, s. 50.

koruma operasyonlarıdır. AGİK'in sivil ve/veya askeri personeli barındıran barışı koruma operasyonları, gözlem ve izleme görevlerinden büyük ölçekli kuvvetlerin konuşlandırılmasına kadar genişleyen yelpazeyi kapsamaktadır. Tarafların rızaları ile yürütülecek bu operasyonların yapılması kararı ile AGİK, NATO gibi diğer kuruluşlardan ve Bağımsız Devletler Topluluğu barışı koruma mekanizmasından operasyonları desteklemek için yardım isteyebilecektir.²⁴¹

Bu zirvede alınan kararlar ile AGİK çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışmaların çözümü ve barışı koruma göreviyle çatışma bölgelerinde her safhada rol oynayabilecek bir yapıya kavuşmuştur. Böylece AGİK, Soğuk Savaş sonrası dönemde geçerli olacak düzenin oluşturulmasına katkıda bulunacak önemli uluslararası kuruluşlardan biri durumuna getirilmiştir.²⁴²

2. BUDAPEŞTE ZİRVESİ (5–6 Aralık 1994)

Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de yapılan 1994 yılında gerçekleştirilen Budapeşte Zirvesi, AGİT'in kurumsallaşmasında son aşamayı oluşturduğu gibi, zirvede bazı yeni kurumların da kurulması kararlaştırılmıştır. Zirve'de 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'ndan Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı'na geçilmesi kararı alınmıştır.²⁴³ Zirve'nin deklarasyonunda AGİK'in 21. yüzyılın zorluklarıyla mücadelede önemli bir rol oynamadaki kararlılığını göstermek amacıyla adının Organizasyon olarak değiştirildiği belirtilmektedir.²⁴⁴

10 Ekim–2 Aralık 1994'te yapılan gözden geçirme toplantısını izleyen Budapeşte Zirvesi 5–6 Aralık 1994 tarihleri arasında yapılmıştır. Zirve Toplantısı'nda 21. yüzyılın güvenlik konseptini tespit etmek üzere, geniş kapsamlı olarak müzakerelerde bulunulmuştur. Zirve'de *1994 Yeni Bir Dönemde Gerçek Bir Ortaklığa Doğru* adlı belge kabul edilmiştir. Bu belge, Stockholm ve Viyana Belgelerini kapsayacak şekilde hazırlanmış, ayrıca *Savunma Plânlaması ve Askerî Temas ve İşbirliği* ile ilgili metinler birleştirilmiştir. Bu belgelere ek olarak, *Askerî Bilgilerin Küresel Değişimi Belgesi ile Yayılmanın Önlenmesi Hakkında Prensipler Belgesi* kabul

²⁴¹ KASIM, s. 315.

²⁴² GÜRKAYNAK, s. 153.

²⁴³ ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, 1996, s. 23.

²⁴⁴ KASIM, s. 315.

edilmiştir. Ayrıca, silâhlı kuvvetlerin kullanılması ve demokratik yöntemlerle kontrolü konusunda yeni taahhütleri içeren, “Güvenliğin Politik ve Askerî Yönlerini Düzenleyen Kuralların” hazırlanması için anlaşma sağlanmıştır.²⁴⁵

3. LİZBON ZİRVESİ (2–3 Aralık 1996)

AGİT katılımcısı 54 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları AGİT bölgesindeki durumu değerlendirmek ve ortak bir Avrupa güvenliği için işbirliğine davalı bir temel oluşturmak üzere 2–3 Aralık 1996 tarihlerinde Portekiz'in başkenti Lizbon'da toplanmıştır.

NATO, Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği gibi örgütler Avrupa Güvenliği'nin sağlanması konusunda 21. yüzyıl için ortak ve geniş tabanlı bir çalışma yapılması gündeme gelmiştir. Bu bağlamda AGİT'in güvenlik modeline ilişkin yürütmekte olduğu çalışmalar giderek önem kazanmıştır. Bu çerçevede, AGİT taahhütleri ve ilkelerinin tam anlamıyla uygulanması, AGİT sahasında faaliyet gösteren örgütler arasında gerçek bir işbirliği kültürünün geliştirilmesi ve AGİT'in operasyonel yeteneklerinin geliştirilmesinin Avrupa'da istikrarlı bir barış için mutlak olduğu ortaya çıkmıştır.

21. Yüzyıl ve Avrupa İçin Ortak ve Kapsamlı Güvenlik Modeli İçin Lizbon Bildirisi kabul edilmiştir. Güvenlik Modeli Bildirisi'nde AGİT, bölgesi içerisinde danışma, karar, işbirliği için geniş kapsamlı bir teşkilat olarak tanımlanmakta ve ortak bir güvenlik alanı yaratılmasında merkezi bir rolü olduğu belirtilmektedir.²⁴⁶ Bildiri'de ayrıca, AGİT sahasında barış ve istikrarın sağlanmasında hiçbir grubun daha üstün bir sorumluluğu olmayacağı ve hiçbir grubun AGİT sahasını kendi nüfuz alanı olarak göremeyeceği açık bir şekilde belirtilmiştir.

AGİT Lizbon zirvesinde Dağlık Karabağ, Çeçenistan, Bosna-Hersek ve Kosova gibi AGİT'in gündeminde olan bölgesel sorunlar da tartışılmıştır. Zirvede Dağlık Karabağ sorununa ilişkin olarak Ermeni kuvvetlerin işgal ettikleri topraklardan çekilmelerini ve

²⁴⁵ ODMAN, s. 51.

²⁴⁶ ODMAN, s. 52.

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü garanti eden bir karar tasarısı Ermenistan dışındaki üyelerin desteğini almıştır.²⁴⁷

4. İSTANBUL ZİRVESİ (19 Kasım 1999)

Türkiye AGİT'e atfettiği önem çerçevesinde, AGİT'in günümüze kadar yapılan en önemli ve en büyük katılımlı toplantılarından birisi İstanbul'da 19 Kasım 1999 tarihinde 62 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir.²⁴⁸ AGİT, günümüzde 55 üyeli ve statü olarak global BM teşkilatı prensipleri doğrultusunda faaliyet gösteren ve güvenlik, çevre, bilim ve teknoloji, demokrasi ve insan hakları gibi temel konuların tartışılıp, ilke olarak, *konsensüs* ile kararların alındığı yüksek seviyeli politik bir Avrasya forumu haline gelmiştir.

İstanbul Zirvesi'nde *Avrupa Güvenliği için İstanbul Şartı*, *AKKA Uyarlama Anlaşması*, *AKKA'nın Adaptasyonuna İlişkin Nihai Senet*, *Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemlere İlişkin Viyana Belgesi* ve *İstanbul Zirve Belgeleri* imzalanmıştır.

Yüzyılın son büyük toplantısı olma özelliğine de sahip AGİT Zirvesindeki en önemli tartışma konularından biri, Avrupa'da yaşanabilecek güvenlik sorunları karşısında AGİT'in görev çerçevesini çizen Avrupa Güvenlik Şartı'nda uluslararası toplumun iç çatışmalara müdahale etmesini kolaylaştıran yaklaşım olmuştur. 21. yüzyılın eşiğinde, AGİT üyesi ülkeler Devlet veya Hükümet Başkanları, üye devletlerin birbirleri ile barış içinde ve bireylerin bu toplulukların özgürlük, refah ve güvenlik içinde yaşayabileceği hür demokratik ve daha fazla bütünleşmiş bir AGİT bölgesi yaratılması için taahhütlerini kararlılıkla açıklamışlardır. Bu taahhüdü yerine getirebilmek için birtakım yeni adımlar atılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla:

- AGİT ile diğer uluslararası teşkilatlar ve kurumlar arasında işbirliğini geliştirmek ve bu sayede uluslararası toplumun mevcut kaynaklarını daha etkin kullanabilmek için *İşbirliğine Dayalı Güvenlik Platformu* oluşturulmasına,

- AGİT'in barışı koruma operasyonlarındaki rolünü geliştirmeye ve böylece

²⁴⁷ KASIM, s. 316.

²⁴⁸ KARAOSMANOĞLU, Fatih, *İnsan Hakları Amaçlı Türk Dış Politikası: Bir Faktör Olarak AGİT İnsan Hakları Normları*, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası (Derleyen: İdris Bal), Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 71.

Teşkilatın güvenliğe ilişkin kapsamlı yaklaşımının daha iyi yansıtılmasına,

- AGİT'in yardım ve geniş çaplı sivil alan operasyonlarına ilişkin taleplere daha çabuk yanıt verebilmesini teminen *Yardım ve İşbirliği Süratli Uzman Takımlarının* oluşturulmasına,

- Hukukun üstünlüğünün sürdürülmesini sağlamak amacıyla polis faaliyetleri yürütmek için yeteneklerin genişletilmesine,

- AGİT alan operasyonlarının planlanması ve konuşlandırılması amacıyla bir *Harekât Merkezi* oluşturulmasına,

- AGİT Daimi Konseyi altında *Hazırlık Komitesini* kurarak, AGİT içinde siyasi danışma sürecinin güçlendirilmesine karar verilmiştir.

Zirvede kabul edilen Şartın “Ortak Sorunlarımız” başlığı altında yer alan ifadelerle göre; son on yılda AGİT bölgesinde kayda değer gelişmeler sağlanmış, ancak devletler arasındaki uyuşmazlıklar ve çatışmalar henüz ortadan kalkmamıştır. Avrupa'nın bölünmüşlüğü ortadan kalkmış, ancak yeni riskler ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Paris Şartı imzalandıktan sonra, devletler içinde ve devletler arasındaki çalışmalar tüm AGİT devletlerinin güvenliğe yönelik belirgin bir tehdit oluşturmaktadır. Geçmiş deneyimler, AGİT ilkelerinin ihlâl edilmesi sonucunda çatışmaların ortaya çıktığını göstermektedir. Buna bağlı olarak, güvenlik ve barış sağlanabilmesi için devletler arasında güven oluşturulmalı ve işbirliği sağlanmalıdır. Güven oluşturulması ve işbirliği sağlanması için de mevcut araçlar güçlendirilmeli, ayrıca yeni araçlar oluşturulmalı, ağırlıklı olarak kişi hakları ve azınlık hakları dâhil olmak üzere, insan hakları ve temel özgürlükler üzerinde çaba harcanmalı, uyuşmazlıklar barışçıl yollarla çözümlenmelidir.²⁴⁹

Şartın Ortak Temellerimiz başlığı altında, Birleşmiş Milletler Şartı'na, Helsinki Nihai Senedi'ne, Paris Şartı'na ve diğer AGİT belgelerine bağlı olduğu vurgulanmış, bu belgelerin AGİT devletleri için ortak temeller oluşturduğu ve devletlere eşit ve iyi niyet ilkesine uygun olarak uygulandığı ifade edilmiştir. Ayrıca, tüm AGİT devletlerinin bu ilkelerin uygulanması konusunda vatandaşlarına karşı sorumlu olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca, AGİT'in Birleşmiş Milletler Şartı'nın 8. Bölümüne göre, bir bölgesel anlaşma olduğu teyit edilmiştir. AGİT uyuşmazlıkların barışçıl yollarla

²⁴⁹ ODMAN, s. 54–55.

çözümlemesi ve çatışmaların önlenmesi için danışmalarda bulunulması, karar alınması ve işbirliği sağlanması konularında kendi bölgesinde bir temel teşkilat olarak değerlendirilmiş, erken uyarı, uyuşmazlıkların ve çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon konularında kilit bir araç olduğu vurgulanmıştır.²⁵⁰

Şartın “Ortak Müdahalelerimiz” ana başlığı altında *Diğer Kuruluşlarla İşbirliğine Dayalı Güvenlik Platformu* başlığını taşıyan alt bölümde yer alan kararlarda, günümüzde karşılaşılan risk ve tehditlerle bir devlet veya tek bir teşkilat ile karşı konulamayacağı vurgulandıktan sonra, son on yıl içinde AGİT ve diğer uluslararası kuruluşlar arasında işbirliği bağlantılarının güçlendirilmesi için önemli adımlar atıldığı açıklanmış, uluslararası topluma ait kaynaklardan en etkin biçimde yararlanabilmek için bu işbirliğinin daha da güçlendirileceği taahhüt edilmiştir. Bu nedenlerle ve ortaklık ruhuna uygun olarak, İşbirliğine Dayalı Güvenlik Platformunun oluşturulmasına karar verildiği; AGİT çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon faaliyetlerinde etkinliğin sağlanması açısından süratli konuşlanmanın önemli olduğu vurgulanmıştır. Hazırlık ve plânlama çalışmalarında da etkinlik sağlanması gereği üzerinde durulmuş ve bu nedenle de, Çatışmaları Önleme Merkezi’nde bir *Harekât Merkezi* oluşturulmasına karar verildiği açıklanmıştır. Merkez’de, AGİT operasyonlarının her türü ile ilgili konularda uzmanların yer alacağı, Merkez’in çekirdek kadrolardan oluşacağı, gerekli durumlarda ise, sayılarının artırılacağı Merkez’in çekirdek kadrosunun AGİT devletleri ve mevcut Sekreterlik tarafından sağlanacağı belirtilmiştir.²⁵¹

Zirve’de ağırlıklı olarak Kosova, Makedonya ve Bosna- Hersek’teki duruma dikkat çekilmiş, Kosova ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1244 sayılı kararının tam olarak uygulanmasının önemi vurgulanmıştır. Çeçenistan’daki çatışmalarla ilgili olarak da Rusya Federasyonu’nun toprak bütünlüğünün tanındığı ve her çeşit terörizmin kınandığı belirtilirken, AGİT normlarına uyulmasının gerekli olduğu sivillerin karşı karşıya olduğu zor şartların düzeltilmesi için uluslararası kuruluşların insani yardım sağlamasına yönelik uygun şartların oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Politik çözümün gerekli olduğu vurgulanmış ve AGİT’in bu konuda yardım edebileceği belirtilmiştir.²⁵²

²⁵⁰ ODMAN, s. 54–55.

²⁵¹ ODMAN, s. 57.

²⁵² KASIM, s. 316.

İstanbul Zirvesi, gerek AGİT'in kurumsallaşması gerekse bundan sonra nasıl bir süreç izleyeceği açısından oldukça önemli, geniş katılımlı bir zirve olmuştur. Daha önceki zirvelerde alınan kararlar burada son şeklini almıştır.

II. AGİT'İN KURUMSAL VE SİYASİ YAPISI

A. KURUMSAL YAPISI

Özel bir statüye tabi olan AGİT'in vermiş olduğu kararları yasal açıdan olmasa da politik açıdan bağlayıcı nitelik taşımaktadır. AGİT'in diğer uluslararası teşkilatlar gibi karar verme organları, yönetim merkezi ve kurumları, sürekli çalışan kadrosu, düzenli mali kaynağı ve belirli bölgelerde ofisleri vardır. AGİT'te kararlar ortak bir anlaşma ile alındığı için, kararlar kadar kararların verilme süreçleri de oldukça önem taşımaktadır.²⁵³

Konferanslar sürecinden teşkilat olma sürecine getirerek, teşkilat yapısının oluşmasını sağlayan olan zirve toplantıları ve bunların yanı sıra yapılan izleme toplantıları ile bu toplantılarda alınan kararlar AGİT'in kurumsallaşmasında en belirgin etken olmuştur. Daha sonra Paris Zirvesi sırasında kararlaştırılan yeni yapı ve kurumların da oluşturulması ile AGİT'in teşkilat ve faaliyet alanı bir hayli genişlemiştir.²⁵⁴

AGİT'in karar verme sürecinde yer alan organları şunlardır.

1. KARAR VERME SÜRECİ ORGANLARI

a. Bakanlar Konseyi

Bakanlar Konseyi AGİT'in zirvelerin dışında karar verici kurumların başında gelmektedir. AGİT'in en önemli karar alma ve yürütme organıdır.²⁵⁵ Bakanlar Konseyi üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşur ve zirvenin yapıldığı yıllar hariç yılda en az bir kere toplanır. Üye ülkeler, Konsey'in ek toplantılar yapmasına karar verebilirler. Konsey'in toplantılarına ev sahipliği yapan ülkenin temsilcisi başkanlık etmektedir.

²⁵³ KASIM, s. 317.

²⁵⁴ DECAUX, s. 52.

²⁵⁵ KARLUK, s. 408.

Konsey zirve toplantılarının hazırlıklarında rol oynar ve bu toplantılarda alınan kararların ve görevlerin yerine getirilmesini sağlamaktadır.²⁵⁶

Konsey, Helsinki Son Sened ile de merkezi karar ve yönetim organı olma nitelendirmesini pekiştirmiştir. Konsey, AGİT'in temel siyasi amaçlarına bağlı bir biçimde uygunluğunu denetlemekle görevlidir. Dönem Başkanı, Konsey ve Komite adına eşgüdüm ve danışma ile yetkilidir. Dönem Başkanı'na *troika* ile *ad hoc* yönelim grupları ve gerekirse özel temsilciler yardım edecektir. Ad hoc yönelim grupları özellikle çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve uyumsuzlukların çözümü alanlarında Konsey ya da Komite tarafından Dönem Başkanı'na yardımcı olmak üzere kurulabilmektedir.²⁵⁷

b. Daimi Konsey

Daimi Konsey 1993 yılındaki Roma Bakanlar Konseyi toplantısında Daimi Komite adıyla kurulmuş ve 1994 Budapeşte Zirvesinde Daimi Konsey adını almıştır. Daimi Konsey Viyana'da Daimi Temsilciler seviyesinde toplanmaktadır.²⁵⁸ Daimi Konsey Yüksek Konsey'den sorumlu olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.²⁵⁹

AGİT bölgesindeki gelişmeleri tartışmak ve kararlar almak üzere haftalık olarak toplanmaktadır. Resmi toplantıların yanında çok çeşitli resmi olmayan toplantılarda düzenleyen Daimi Konsey üye ülkelerin sürekli karşılıklı görüş alışverişinde bulunmasına imkân sağlayan bir platform haline gelmiştir. Teşkilat içerisinde politik danışma sürecini ve şeffaflığı güçlendirmek için İstanbul Zirvesinde Daimi Konseyin altında bir Hazırlık Komitesi kurulmasına karar verilmiştir.²⁶⁰

²⁵⁶ ŞAHİN, Mustafa, *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 31, Sayı 4, Aralık 1998, s. 99.

²⁵⁷ ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, s. 31.

²⁵⁸ KARLUK, s. 409.

²⁵⁹ ŞAHİN, s. 100.

²⁶⁰ KASIM, s. 318.

c. Yüksek Konsey

Paris Şartı ile Yüksek Memurlar Komitesi adıyla kurulan ve Budapeşte Zirvesi'nde ismi Yüksek Konsey olarak değiştirilen Konsey,²⁶¹ Bakanlar Konseyi'nin kararlarının uygulanması ve Bakanlar Konseyi toplantıları arasında AGİT'e ilişkin konularda koordinasyonun sağlanmasında görevlidir. Yüksek Konsey'in yılda en az iki kere Prag'da toplanması kararlaştırılmıştır.²⁶² Ayrıca Yüksek Konsey Ekonomik Forum olarak da yılda bir kere toplanır. Yüksek Konsey'in görevlerinden çoğunun Daimi Konsey'e geçmesiyle birlikte 1997 yılından itibaren Yüksek Konsey sadece Ekonomik Forum olarak toplanmaya başlamıştır. Berlin Mekanizması adı verilen bir mekanizma ile Yüksek Konsey düzenli toplantılarının yanı sıra bazı özel konuları görüşmek için de toplanmaktadır. Yüksek Konsey, Viyana'da 28–29 Ocak 1991, Prag'da 23–24 Mayıs 1991, Berlin'de 17–18 Haziran 1991, Prag'da 22–24 Ekim 1991, ama aynı zamanda Yugoslav krizi nedeniyle 3–4 Temmuz, 8–9 Ağustos, daha sonra 10 Ekim 1991'de acil durum toplantıları yapmıştır.²⁶³

d. Güvenlik İşbirliği Formu

AGİT üyesi ülkelerin temsilcilerinden oluşan Güvenlik İşbirliği Forumu haftalık olarak Viyana'da toplanarak Avrupa'da güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi konusunda görüşmelerde bulunmaktadır. Forumun temel amaçları, silahların kontrolü, silahsızlanma, güven ve güvenlik artırıcı önlemler alanında görüşmeler yapmak, güvenlikle ilgili olarak düzenli danışma ve yoğun işbirliğini sağlamak, çatışma risklerini azaltmak ve üzerinde anlaşılan önlemlerin uygulanmasını sağlamaktır. Forum ayrıca güven ve güvenlik getirici önlemlerin uygulanmasından da sorumludur. Güvenlik İşbirliği Formu, Özel Komite ve Çatışmaları Önleme Merkezi Danışma Komitesini içermekte iken 1993 yılında Danışma Komitesi kaldırılmış ve iki yıl sonra Özel Komite'nin ismi Güvenlik İşbirliği Formu olarak değiştirilmiştir.²⁶⁴

²⁶¹ ŞAHİN, s. 100.

²⁶² ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, s. 31.

²⁶³ DECAUX, s. 54.

²⁶⁴ KASIM, s. 319.

e. İzleme ve Zirve Toplantıları

AGİT ülkeleri Hükümet veya Devlet Başkanları iki yılda bir düzenlenen Zirve Toplantıları ile biraraya gelerek bu kuruluşun gelecekteki görev ve yetkilerine ilişkin kararlar almaktadırlar.

2. İŞLEVSEL ORGANLARI

a. Başkan

Başkan AGİT'in yürütme organıdır. AGİT'in temsilini sağladığı gibi, çatışmanın önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon konularında gerçekleştirilen aktivitelerin koordinasyonundan sorumludur.²⁶⁵ Başkanlık süresi bir yıldır üye devletlerin dışişleri bakanlarından oluşur. Troika adı verilen bir sistemle Başkan'a bir önceki ve sonraki Başkanlar eşlik eder.²⁶⁶

b. Genel Sekreter ve Sekreteryaya

Başkanın temsilcisi olan Genel Sekreter, Sekreteryaya dâhil yapılan ve operasyonlarının yönetimiyle görevlidir. AGİT toplantılarının hazırlanmasında Başkanla birlikte çalışmaktadır. AGİT kararlarının uygulanmasını garanti etmekte ve AGİT politika ve uygulamalarıyla ilgili açıklamalar yapmaktadır. Diğer uluslararası kuruluşlarla temaslarda bulunarak, AGİT'in baş yönetici memuru olarak önerilerin mali etkileri hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır. AGİT'in politik organlarına sekreteryanın faaliyetleri ve görevleri hakkında düzenli olarak bilgi vermektedir. Genel Sekreter Bakanlar Konseyi tarafından üç yıllık bir süre için atanmaktadır.

AGİT Sekreteryası; Genel Sekreter Ofisi, Çatışma Önleme Merkezi, Destek Hizmetleri ve Bütçe Bölümü ve İnsan Kaynakları Bölümlerinden oluşmaktadır. Ayrıca AGİT Ekonomik ve Çevresel Faaliyetler Koordinatörü de AGİT sekreteryası bünyesinde çalışmaktadır.²⁶⁷

²⁶⁵ KASIM, s. 319.

²⁶⁶ KARLUK, s. 409.

²⁶⁷ KASIM, s. 320.

Paris Şartı, Konsey ve Komite toplantılarına yönetsel destek sağlamak, AGİT belgelerini arşivlemek, AGİT ile ilgili belgeleri katılan devletlere iletmek, AGİT toplantılarının yürütme sekreterlerine yardımcı olmak ve Konsey ya da Komite'nin verdiği diğer görevleri yerine getirmek üzere Prag'da bir Sekretarya kurulmasını öngörmektedir.²⁶⁸ Roma Belgesi ise, AGİT sekretaryasının Viyana'da kurulmasının kararlaştırıldığını, ancak Prag'daki ofisin korunacağını bildirmektedir.²⁶⁹

c. Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu

Paris Şartıyla Varşova'da Hür Seçimler Bürosu adıyla kurulan bu birim, 1992 yılında Bakanlar Konseyi kararıyla görevlerinin genişletilmesi ve adının değiştirilmesiyle oluşturulmuştur. Medyanın Özgürlüğü Temsilcisi'nin görevi bağımsız ve çoğulcu medyanın geliştirilmesinde hükümetlere yardımcı olmaktır. Büro, katılan devletlerdeki seçimlere ilişkin bağlantı ve bilgi alışverişini kolaylaştırmakla görevlidir.²⁷⁰ Bu amaçla büro, katılan devletlerde düzenlenen ulusal seçimlere ilişkin olarak tarihler, prosedürler ve resmi sonuçlar hakkında, katılan devletlerin yetkili otoritelerinden sağlanan bilgiler de dâhil olmak üzere bilgi toplayarak, seçimlerin gözlemlerine ilişkin raporlar hazırlamakta ve istenildiğinde bu bilgi ve raporları hükümetlere, parlamentolara ve ilgili özel örgütlere sağlamaktadır.²⁷¹

Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi özellikle seçim sürecinin izlenmesi yoluyla demokratik seçimlerin yapılmasını sağlamaktadır. Demokratik kurumların ve insan haklarının gelişmesi ve sivil toplum örgütleriyle, hukukun üstünlüğünün güçlenmesi için destek vermektedir.²⁷² Özellikle insani boyutla ilgili uygulamaların izlenmesi yoluyla erken uyarı ve çatışmaların önlenmesine katkıda bulunmaktadır. Büro, daha sonra insan hakları ve demokrasi konularını da içerecek şekilde genişlemiştir. AGİT'in insani boyutunun başlıca organı haline gelmiştir.²⁷³

²⁶⁸ DECAUX, s. 56., ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, s. 31-32.

²⁶⁹ ALPKAYA, s. 31-32.

²⁷⁰ DECAUX, s. 56.

²⁷¹ DECAUX, s. 92.

²⁷² ŞAHİN, s. 100.

²⁷³ ALPKAYA, s. 32.

d. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri

1992 Helsinki Zirvesinde, azınlıklara ilişkin sorunların çözümüne görevli olmak üzere bir Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri'nin atanması kararlaştırılmıştır.²⁷⁴ Soğuk savaşın sona ermesinden sonra, erken uyarı aşamasını henüz geçmemiş, ancak Yüksek Komiserin görüşüne göre AGİT bölgesinde barışı, istikrarı ve katılan devletler arasındaki ilişkileri etkileyebilecek bir silahlı çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyan milli azınlık sorunlarının erken bir aşamada önlenmesi ve barışçı yoldan çözümlenmesine katkıda bulunmak, Yüksek Komiserin başlıca görevidir.²⁷⁵

Yüksek Komiser, ulusal azınlıklara mensup bireylerin zarar gördüğü AGİT üstlenimlerinin ihlallerine ilişkin bireysel olayları değerlendirmeyecektir. Öte yandan Yüksek Komiser, örgütlü terörizm eylemleri içeren durumlarda da ulusal azınlıklar sorununu incelemeyecektir.²⁷⁶ Yüksek Komiser, üç yıl süreyle ve oybirliğiyle atanmaktadır.²⁷⁷

e. Çatışmaları Önleme Merkezi

1990 yılında AGİT Paris Zirvesinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı kurumlaştırılarak AGİT bölgesinde çatışma riskini azaltmak amacıyla Çatışmaları Önleme Merkezi oluşturulmuştur. Görevi, güven ve güvenlik artırıcı önlemlerin uygulanmasına destek vermektir. Merkezi Viyana'dadır.²⁷⁸

Çatışmaları Önleme Merkezi çerçevesinde çok çeşitli güvenlik konularının tartışılarak, güvenliğin sağlanmasında en uygun aracın Çatışmaları Önleme Merkezi olacağı ve nedenle rolünün siyasî-askerî güvenlik alanında genişletilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu karar üzerine 1992 yılında Prag'da yapılan Konsey toplantısında, Çatışmaları Önleme Merkezi güçlendirilmiş,²⁷⁹ Roma'da yapılan Konsey toplantısında ise, Çatışmaları Önleme Merkezi yeniden şekillendirilmiştir. Hazırlanan Rapor'da, Merkezin görevinin, ayrılıklar çatışmalara dönüşmeden bunlara müdahale ederek ihtilaf

²⁷⁴ ŞAHİN, s. 100; GÜNDÜZ, s. 675.

²⁷⁵ GÜNDÜZ, s. 675; KASIM, s. 320.

²⁷⁶ ALPKAYA, s. 129.

²⁷⁷ KARLUK, s. 409.

²⁷⁸ KARLUK, s. 409.

²⁷⁹ GÜNDÜZ, s. 675.

sebeplerini ortadan kaldırmak; çatışmalar çıktıktan sonra da kriz yönetimi ve barışı koruma görevi ifa etmek yoluyla çatışmaların büyümesini önlemek olduğu belirtilmiştir.²⁸⁰

Çatışmaları Önleme Merkezi 1999–2000 yıllarında, AGİT'in görev alanına giren; erken uyarı, uyuşmazlık ve çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve rehabilitasyon konularında Başkanlık Ofisi Daimi Konsey ve Güvenlik İşbirliği Forumu dahil olmak üzere, AGİT içinde yer alan danışma ve karar organlarına çalışmalarında destek sağlamıştır. 2000 yılında Daimi Konsey'in almış olduğu 364 Sayılı Karar ile yapısal reform ile yeniden yapılandırılmıştır.

AGİT çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon faaliyetlerinde etkinliğin sağlanması açısından hazırlık ve plânlama çalışmalarında hızlı bir etkinlik sağlanması gereği üzerinde durularak, Çatışmaları Önleme Merkezinde bir Operasyon Merkezi oluşturulmuştur. Merkez'de, AGİT operasyonlarının her türü ile ilgili konularda uzmanların yer alacağı, Merkez'in çekirdek kadrolardan oluşacağı, gerekli durumlarda ise, sayılarının artırılabilceği Merkez'in çekirdek kadrosunun AGİT devletleri ve mevcut Sekreterlik tarafından sağlanacağı belirtilmiştir.²⁸¹ Operasyon Merkezi'nin görevleri ise kriz yönetimi ve çatışma ve uyuşmazlıkların önlenmesi faaliyetlerine katılan uluslararası kuruluşlarla yakın irtibat sağlayarak muhtemel kriz bölgeleri saptamak, gelecekte icra edilecek görevler ile bölge operasyonları ile ilgili olarak plânlama hücreleri olarak hizmet vermek, geleceğe yönelik muhtemel bölge operasyonları için ilk intikaller ve sonraki konuşlanmalar sırasında koordinasyon noktası olarak hizmet yapmak ve ilk intikallerle ilgili olarak operasyonların yapılacağı bölgeleri ziyaret etmektir.²⁸²

Ayrıca, Çatışmaları Önleme Merkezi içinde, *Acil Uzman Yardım ve İşbirliği Timleri Görev Gücü* oluşturulmuştur. Görev Gücü, Merkez Direktörü tarafından yönetilmekte olup, istihdam, eğitim, operasyonlar ve bilgi teknolojisi gibi belge faaliyetleri ile ilgili konularda görev yapan Sekreterlik personelinden, ayrıca AGİT

²⁸⁰ GÜNDÜZ, s. 697.

²⁸¹ ODMAN, s. 54.

²⁸² ODMAN, s. 59.

devletlerinden sağlanan polis gücü, personel, eğitim ve bilgi sistemleri konularında uzman olan görevlilerden oluşmaktadır.²⁸³

f. AGİT Parlamenterler Asamblesi

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Parlamenter Asamblesi (AGİT-PA) Kuruluş çalışmalarına ilişkin Madrid Konferansı'nın (2-3 Nisan 1991) Nihai Kararları çerçevesinde 3-5 Temmuz 1992 tarihlerinde Budapeşte'de düzenlenen 1.Genel Kurul toplantısıyla faaliyetlerine başlamıştır. İkinci yıllık toplantısını 6-9 Temmuz 1993'te Helsinki'de, üçüncü yıllık toplantısını 4-8 Temmuz 1994'te Viyana'da yapmıştır.²⁸⁴ Parlamentoların AGİT aktivitelerine katılımını arttırmak ve parlamentolar arası diyalog ve işbirliği sağlamak için kurulan²⁸⁵ AGİT Parlamenter Asamblesi 56 ülkeden 320 üyeden oluşmaktadır. Türkiye Asamble'de 8 üye ile temsil edilmektedir.²⁸⁶ Budapeşte toplantısında, Asambenin Kopenhag'da küçük bir sekretaryasının oluşturulması kararlaştırılmıştır.²⁸⁷

AGİTPA'nın amaçları, AGİT hedeflerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, AGİT Bakanlar Konseyi ve AGİT Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesindeki konuları tartışarak, çatışmaların önlenmesi konusunda yeni mekanizmalar oluşturmak ve üye ülkelerdeki demokratik kurumların güçlendirilmesine destek olmaktır. AGİT dönem başkanı Asamble toplantılarında AGİT'in faaliyetleri hakkında bilgi vermekte, parlamenterlerin sorularını yanıtlamakta ve olabilecek görüşleri Bakanlar Konseyi'ne iletmek üzere not etmektedir. AGİT Parlamenter Asamblesi Başkanı ve Genel Sekreteri AGİT organları toplantılarına katılarak Asamble faaliyetleri hakkında bilgi vermekte ve muhtelif konulara ilişkin görüşlerini dile getirmektedirler.

AGİT Parlamenter Asamblesi'nin organları; tüm üyelerin katılımı ile toplanan genel kurul; Asamble Başkanı, Asamble başkan yardımcıları, Heyet başkanları, komite başkanlarından oluşan Daimi Komite ve Asamble başkanı ve başkan yardımcılarında

²⁸³ ODMAN, s. 56.

²⁸⁴ ALPKAYA, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, s. 32.

²⁸⁵ KASIM, s. 320.

²⁸⁶ http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/htm/yapi_kurumlar.htm, (Erişim Tarihi, 02.06.2008)

²⁸⁷ KARLUK, s. 409.

oluşan Büro'dur.²⁸⁸ Bunların dışında AGİT'in 3 boyutuna ilişkin meseleleri izleyen üç komitesi bulunmaktadır.

- Politik İşler ve Güvenlik Komitesi,
- Demokrasi, İnsan Hakları ve İnsani Sorunlar Komitesi
- Ekonomik İşler, Bilim, Teknoloji ve Çevre Komitesi.²⁸⁹

AGİT'te Genel kurul ile komitelerde kararlar çoğunlukla, Daimi Komite'de ise kararlar oybirliği ile alınmaktadır. Kapsamlı siyasi taahhütler üreten bir forum olarak AGİT'in oybirliği ilkesinden vazgeçmesi zordur. AGİT'in etkin bir kurum haline gelebilmesi, AGİT bölgesindeki sorunların çözümü için taraf devletlerin gerekli siyasi iradeyi göstermeleri ve ihtiyaç duyulan mali kaynak ve personeli sağlamalarıyla doğrudan ilişkilidir.

B. SİYASİ YAPISI

AGİT belgeleri, anlaşma niteliğinde değildir; hukuki bağlayıcılıkları yoktur. Kararlar devletler üstü bir nitelik taşımamaktadır. Yasal açıdan bağlayıcı olmamalarına rağmen, siyasi açıdan bağlayıcı nitelik taşıyan belgelerdir. AGİT belgelerinde yer alan vaatler, güçlerini AGİT denetim sisteminden almaktadırlar.

AGİT kararlarını konsensüs ile aldığından küçük bir devletin dahi karar alma mekanizmasını işleyemez hale getirme imkânı vardır. Ancak, 1990 sonrasında kabul edilen bazı mekanizmalar bakımından konsensüs kuralının istisnaları kabul edilmiştir. Daha da önemlisi Prag belgesinde yer alan bir ilkeye göre, devamlı şekilde AGİT vaatlerini ciddi şekilde ihlal eden devletlere karşı, o devletin oyuna bakılmaksızın karar alınabilmektedir.

Konferanslar sürecinden teşkilat olarak bir bölgesel kuruluş haline gelen AGİT, BM çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu gün de AGİT çok iddialı vaatlerin altına girmekle beraber bunları gerçekleştirecek yeteneklere sahip görünmemektedir. Devletlerin işbirliğine dayanmak zorundadır. Bu ise, milli menfaatlere göre şekillendiğinden, sistem işleyememektedir. Daha da kötüsü, AGİT sistemi iç işlerine giren konuları kapsadığından

²⁸⁸ http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/htm/yapi_kurumlar.htm.

²⁸⁹ KARLUK, s. 410.

kötü niyetli devletlerin milli menfaatlerini realize etmeleri ve hasımlarını AGİT prensipleri çerçevesinde hırpalaması imkânı doğabilmektedir.²⁹⁰

AGİT soğuk savaştan barış içinde birarada yaşamaya, daha sonra da özgürleşmiş bir Avrupa'da yepyeni bir işbirliğine geçişi sağlayan Karmaşık Avrupa güvenliği sureci içindeki rolü hala iyi bilinmemektedir. Konsensüs arayışı içinde bitmek bilmeyen görüşmeleri ve siyasi propagandaya yönelik alışılmış ve donuk bir dille kaleme alınan belgeleriyle AGİT'in çalışma yöntemleri daha fazla coşku uyandırmamaktadır.²⁹¹

Ancak, AGİT'in güvenlik konsepti, globaldir. AGİT'in bir savunma boyutu yoktur. AGİT'in zorlama tedbirlerine emretme yetkisi de yoktur. Bu boşlukları doldurmak üzere BM, NATO, BAB ve AB gibi kurumlarla işbirliği etmek yolunu seçmiştir. Bu, aynı zamanda 1990 sonrasında benimsenen hiçbir kurumun tek başına Avrupa'nın güvenliğini sağlamayacağı ve kurumların karşılıklı olarak birbirlerine kilitlenmesi ve birbirlerini tamamlaması gerektiği ilkesine uygundur.²⁹²

AGİT haklar yararına, ilişkilerini iyileştirme ve yoğunlaştırma ve Avrupa da barışa, güvenliğe, adalete ve işbirliğine gerek kendi aralarında gerek dünyanın diğer devletleri ile yakınlaşmaya katkıda bulunmaya yönelmiş siyasal iradelerin, silahsızlaşma, güvenliğin sağlanması, sonraki aşamalarda, barışı ve insan haklarını koruma çabalarının bir ürünüdür.

Başlangıçtan beri yavaş ve aşamalı bir süreç olarak tasarlanan AGİT her türlü diplomatik manevrayı etkisiz kılmak için katı usul kurallar, ama aynı zamanda her türlü bürokratik elkoymadan kaçınmak için de çok zayıf araçlar öngörerek karşılıklı bir güvensizlik iklimi içinde doğmuştur. Bunun paradoksal sonucu, bir başkentten bir diğerine giden "tembel krallar gibi, belirsiz randevuların yavaş ritmiyle yer değiştiren gezici bir konferans olmuştur. Zaman içinde çelişkili art düşüncelerin uzlaşmasından doğan bu geçici forum, toplantı ve belgelerin anlaşması güç hiyerarşisine doğru dal budak sararak varlığını sürdürmektedir.²⁹³

²⁹⁰ GÜNDÜZ, s. 676.

²⁹¹ DECAUX, s. 5.

²⁹² GÜNDÜZ, s. 676.

²⁹³ DECAUX, s. 41.

III. AGİT VE BARIŞÇI ÇÖZÜM MEKANİZMALARI

A. MEKANİZMALARIN ORTAYA ÇIKIŞI

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1975 yılında tüm Avrupa Devletleri ile ABD ve Kanada tarafından çok boyutlu bir süreç olarak başlatılmıştır. 1 Ağustos 1975 tarihinde Helsinki’de imzalanan Helsinki Nihai Senedinin ilk bölümünü oluşturan “Avrupa’da Güvenliğe İlişkin Sorunlar” başlığı altında açıklanan Katılan Devletlerin Karşılıklı İlişkilerine Yol Gösterecek İlkeler Bildirisinin V. İlkesi uyuşmazlıkların barışçı çözüm yollarına ayrılmıştır.²⁹⁴ İlgili metin şu şekildedir:

“Katılan Devletler aralarındaki uyuşmazlıkları uluslararası barış ve güvenliği ve adaleli tehlikeye düşürmeyecek biçimde barışçı yollardan çözeceklerdir.

Uluslararası hukuk zemininde iyi niyet ve işbirliği ruhu ile çabuk ve adil bir çözüm bulmaya çalışacaklardır. Bu amaçla taraflı buldukları uyuşmazlıklara, daha Önceden kabul edilebilir herhangi bir çözüm yöntemini de kapsamak üzere, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, hakemlik, yargısal çözüm ya da seçecekleri başka barışçı yollara da başvururlar.

Yukarıda belirtilen barışçı yollardan biriyle her hangi bir çözüme ulaşamaması halinde uyuşmazlığın tarafları, uyuşmazlığın barışçı şekilde çözümü için karşılıklı olarak kabul edilebilecek bir yol aramaya devam edeceklerdir.

Diğer katılan devletlerin yanı sıra bir uyuşmazlığa taraf olarak katılan Devletler uluslararası barış ve güvenliğin devamını tehlikeye sokacak ve böylece uyuşmazlığın barışçı şekilde çözümünü daha da zorlaştıracak derecede durumu kötüleştirecek her türlü eylemden kaçınacaklardır.”²⁹⁵

AGİT uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü konusunda 1973’de Cenevre’de yapılan ilk dönem toplantısından itibaren, bu barışçı çözüm yollarını somutlaştırma ve katılan devletlerarasında zorunlu olarak başvurulacak yöntemleri oluşturma çalışmaları içine girmiştir.

²⁹⁴ PAZARCI, Hüseyin, “AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları”, *Edip F. Çelik’e Armağan: Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet*, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 264.

²⁹⁵ Bildiri metni için bkz. BOZKURT, *Türkiye’nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*, s. 682–733.

AGİT çerçevesinde uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları konusundaki somut sonuçlar elde edilmesine yönelik ilk adım, AGİT Üçüncü İzleme Toplantısı'nı oluşturan Viyana Toplantısı ile atılmıştır. 4 Ekim 1986–19 Ocak 1989 tarihleri arasında Viyana'da toplanan katılan devletler temsilcileri, bu konuda bir sonuca varılması yönündeki kararlılıklarını bildirerek, 1991 yılında Valetta'da bir uzmanlar toplantısı yapılmasını ve uyuşmazlıkların çözümü için üçüncü kişilerin müdahalesini kabul eden zorunlu bir mekanizmanın oluşturulmasını karara bağlamışlardır. Bu çalışmaların sonucunda 1991 yılında kabul edilen “*Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü İçin AGİT Usulüne İlişkin Valetta Hükümleri*” ile somut barışçı çözüm mekanizmalarının oluşturulmasını sağlamayı başarmıştır.

Viyana İzleme Toplantısı'ndan sonra ve kararlaştırılan Valetta Uzmanlar Toplantısı'ndan önce AGİT çerçevesinde 19–21 Kasım 1990 tarihlerinde *Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası*'nin kabul edildiği Paris Toplantısı yapılmıştır.

19–20 Haziran 1991 tarihleri arasında Berlin'de toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi, 1991 yılında Valetta Uzmanlar Toplantısı'nda oluşturulan, “*Uyuşmazlıkların Barışçıl Yöntemler İle Çözümlemesine İlişkin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi Uzmanlar Raporu*”nu kabul etmiş ve böylece basit ve sade biçimde, “*Uyuşmazlıkların Barışçıl Yöntemler İle Çözümlemesi Mekanizması*” sistemi getirilmiştir.²⁹⁶ Yapılan bu ilk toplantıda; AGİT Konseyi'nin veya Yüksek Memurlar Komitesi'nin toplantı halinde olmadığı zamanlarda AGİT alanı içinde ortaya çıkacak olağanüstü durumları görüşmek üzere bir Olağanüstü Durumlar Mekanizması kurulmuştur. Aynı yıl Valetta'da yapılan bir uzmanlar toplantısı sonunda, devletler arasında ortaya çıkacak ihtilafları çözmek üzere bir Uyuşmazlıkları Çözme Mekanizması oluşturulmuştur.²⁹⁷

AGİT çerçevesinde yapılan bir diğer önemli toplantı Temmuz 1992 tarihinde Helsinki'de yapılmıştır. Bu toplantıda AGİT tamamen uyuşmazlıkları çözmeye yönelik bir bölgesel teşkilat olarak düzenlenmiştir. Toplantıda özellikle zorunlu uzlaştırma ve hakemlik mekanizmalarının görüşüleceği bir Uzmanlar Toplantısının Cenevre'de 12–23 Ekim 1992 tarihleri arasında yapılması kararlaştırılmıştır. Cenevre'de yapılan çalışmalar

²⁹⁶ ODMAN, s. 60.

²⁹⁷ GÜNDÜZ, s. 675.

sonrasında hazırlanan bir Tahkim ve Uzlaştırma prosedürü 14–15 Aralık 1992 tarihinde Stockholm’de kabul edilmiştir.

1992 yılında, Stockholm Kararı ile 1991 tarihli Valetta Raporu değiştirilmiştir. Buna göre, uyuşmazlığa taraf olan bir ülke Uyuşmazlığın Barışçıl Yöntemler ile Çözümlemesine İlişkin Mekanizma oluşturulmasını isteyebilmektedir. Oluşturulan bu mekanizma, taraflar arasındaki müzakerelerde yorumlarda ve tavsiyelerde bulunabilmekte veya diğer uygun barışçıl yöntemler önerebileceği gibi, uzlaştırma ve araştırma görevleri de üstlenebilmektedir.²⁹⁸

Valetta Hükümlerine 1992 yılında Cenevre’de kabul edilen yeni barışçı çözüm mekanizmalarının eklenmesi ile AGİT’e özgü barışçı çözüm yollarından söz etmek mümkün olmuştur.²⁹⁹ AGİT alınan bu kararlarla çatışmaları önlemek üzere yeniden şekillendirilmiştir. Görevi, ayrılıklar, çatışmalara dönüşmeden bunlara müdahale ederek ihtilaf sebeplerini ortadan kaldırmak; çatışmalar çıktıktan sonra da kriz yönetimi ve barışı koruma görevi ifa etmek yoluyla çatışmaların büyümesini önlemek olmuştur. Bu sebeple de AGİT iç işlerine müdahale anlamına gelecek hareketlere girişmek zorunda kalarak insan hakları ile güvenliği birbirine bağlantılı hale getirmiştir. İnsan haklarına saygı çerçevesinde devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını koruma politikasını izlemektedir. Bütün mekanizmalar buna göre tertibatlandırılmış ve irtibatlandırılmıştır.³⁰⁰

Bu bölümde AGİT’in uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde kullanacağı mekanizmaların oluşturulmasında yapılan toplantılar ve alınan kararlar neticesinde gerçekleştirilen çalışmalar ele alınacaktır.

1. İSVİÇRE TASARISI (1973)

İsviçre, “*Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözümü İçin Bir Avrupa Sistemi Konusunda İsviçre Sözleşme Tasarısı*” başlığı altında uyuşmazlıkların barışçıl çözümü konusunda katılan-devletleri zorunlu bir mekanizmaya bağlamayı amaçlayan bir öneri sunmuştur. Öneride, uyuşmazlıkları yargısal olan ve olmayan uyuşmazlıklar olarak iki sınıfa ayırarak, hukuk çerçevesinde bir çözüme bağlanması gereken ve hukukun

²⁹⁸ ODMAN, s. 61.

²⁹⁹ ÇELİK, s. 265.

³⁰⁰ GÜNDÜZ, s. 676.

koruduğu ya da düzenlediği hakları ve yükümlölükleri ilgilendiren yargısal nitelikli uyuşmazlıkların zorunlu olarak önüne gidilmesi gereken ve sürekli bir biçimde çalışacak olan bir hakemlik mahkemesine götürölmesi; buna karşılık, yargısal olmayan siyasal nitelikli uyuşmazlıkların ise, yine zorunlu olarak önüne gidilmesi gereken ve süreklilik gösteren bir Soruşturma, Arabuluculuk ve Uzlaştırma Komisyonu'na götürölmesi öngörülmektedir.³⁰¹ Ancak taraflar aralarında anlaşarak başka çözüm yollarına gidilmesini kararlaştırabilmektedir.

İsviçre Tasarısı'nda yer alan katılan-devletler arasındaki bütün uyuşmazlıkları barışçı çözüm mekanizmasına zorunlu bir şekilde başvurulmasını öngörüsü, gündeme geldiği dönem itibariyle özellikle Doğu Bloku devletlerince kabul edilmemiştir. Diğer taraftan uyuşmazlıkların yargısal-yargısal olmayan biçiminde bir ayrıma tabi tutulması hususunda da birtakım güçlüklerin çıkması ihtimali eleştiri konusu olmuştur. Bu gibi çekinceler ile İsviçre Tasarısı, Konferans tarafından kabul edilmemiştir.³⁰²

Buna rağmen, barışçı çözüm yolları konusunda katılan-devletlerce kabul edilebilir yöntemleri oluşturabilmek amacıyla çalışmaların sürdürölmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, 1975 AGİK Son Senedi'nin birinci bölümünde İlkeler Bildirisi'nden sonra yer alan ve "Yukarıda Belirtilen İlkelerden Bazılarının Uygulanmasına İlişkin Sorunlar" başlığını taşıyan bölümde; "*Katılan-Devletler, Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü için varolan yöntemlerin tamamlanmasına yönelmiş, herkesçe kabul edilebilir bir yöntemin hazırlanmasını gerçekleştirmek ve bu amaçla Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansının ikinci döneminde İsviçre'nin sunmuş olduğu 'Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü İçin Bir Avrupa Sistemi Konusunda Sözleşme Tasarısı' ile buna ilişkin ve böyle bir yöntemin hazırlanmasına yönelik başka öneriler üzerinde de çalışmaları sürdürmeye kararlı bulunmaktadır.*" hükmü yer almıştır.

Bu konu ile ilgili çalışmaların bir uzmanlar toplantısı çerçevesinde, 1977 yılında yapılması kararlaştırılan ilk Konferans İzleme Toplantısı'ndan sonra gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

³⁰¹ PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 265.

³⁰² PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 266.

2. MONTREUX UZMANLAR TOPLANTISI (1978)

İlk yapılan AGİK İzleme Toplantısı 4 Ekim 1977 – 9 Mart 1978 tarihleri arasında Belgrad’da gerçekleştirilmiştir.³⁰³ Burada yapılan toplantı başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, 1975 AGİK Son Senedi’nde yer alan karara uygun olarak, 1978 yılında Montreux’de uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları konusunda bir uzmanlar toplantısı yapılması kararlaştırılmıştır. Belgrad Kapanış Belgesi’nde varolan yöntemleri tamamlamaya yönelik olarak uyuşmazlıkların barışçı çözümüne ilişkin genel bir biçimde kabul edilebilir bir yöntemin araştırılması ve geliştirilmesi amacıyla 31 Ekim 1978’de Montreux’de bir uzmanlar toplantısı yapılması kabul edilmiştir.

Montreux Uzmanlar Toplantısı 31 Ekim - 11 Aralık 1978 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, İsviçre daha önce sunmuş olduğu tasarısını yargısal olmayan uyuşmazlıklar ayrımını kaldırarak tekrar sunmuştur. Buna göre, yargısal nitelikteki uyuşmazlıkları sürekli bir hakemlik mahkemesine, diğer uyuşmazlıkları ise “Soruşturma, Arabuluculuk ve Uzlaştırma Komisyonu”na sevk edilmesini öngörülmüştür.³⁰⁴ Bu tasarı yanında başka bir önemli öneri de zorunlu danışma mekanizması oluşturulması yönünde olmuştur. Ancak, sonuçta Doğu Bloku devletlerinin yine olumsuz tutumu üzerine olumlu bir karar alınamamıştır.³⁰⁵ Toplantıya ilişkin rapor, 11 Aralık 1978 tarihinde açıklanmış ve konunun İkinci AGİK İzleme Toplantısı’nı oluşturacak olan Madrid Toplantısı’nda yeniden ele alınmasına karar verilmiştir.

3. ATİNA UZMANLAR TOPLANTISI (1984)

11 Kasım 1980 – 9 Eylül 1983 tarihleri arasında Madrid’de gerçekleştirilen AGİK İkinci İzleme Toplantısı’nda uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları konusunda katılan-devletlerin hepsince kabul edilebilecek bir barışçı yöntem arayışının sürmesi kararı alınarak bu durum Kapanış Belgesi’nde açıklanmıştır. Bununla ilgili olarak uzmanlar toplantısının 21 Mart 1984 tarihinde Atina’da başlaması kararlaştırılmıştır.³⁰⁶

³⁰³ DECAUX, s. 14.

³⁰⁴ DECAUX, s. 94.

³⁰⁵ PAZARCI, “AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları”, s. 267.

³⁰⁶ PAZARCI, “AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları”, s. 267.

21 Mart - 30 Nisan 1984 tarihleri arasında yapılan Atina Uzmanlar Toplantısı'nda ise zorunlu ya da isteğe bağlı olarak çalışacak çeşitli yöntemleri içeren mekanizmalar önerilmesine rağmen, sonuçta, herhangi bir olumlu karara varılamamıştır. 30 Nisan 1984 tarihinde açıklanan Atina Uzmanlar Toplantısı Raporu'nda AGİK sürecinin uygun bir çerçevesinde bu konudaki çalışmaların sürdürülmesi önerilmiştir.

4. VALETTA UZMANLAR TOPLANTISI (1991)

Viyana'da 4 Ekim 1986 – 19 Ocak 1989 tarihleri arasında katılan-devletler temsilcilerinin katıldığı toplantıda uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü noktasında bir sonuca varılması yönündeki kararlılıklarını bildirerek, 1991 yılında Valetta'da bir uzmanlar toplantısı yapılmasını ve uyuşmazlıkların çözümü için üçüncü kişilerin müdahalesini kabul eden zorunlu bir mekanizmanın oluşturulması ilkesini karara bağlamıştır. 19 Ocak 1989 tarihli Viyana Kapanış Belgesi'nde bu konuda yer alan ilgili metin AGİT'te uyuşmazlıkların barışçı çözüm mekanizmaları oluşturulmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Bu metinde yer alan düzenleme şu şekildedir;

“6. Katılan-Devletler uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ilkesinin, her ikisi de barışın ve güvenliğin korunması ve güçlenmesinin temel öğeleri olması nedeniyle, Devletlerin kuvvet kullanımına ya da tehdidine başvurmama yükününün temel bir tamamlayıcısı olduğuna inanmış olarak, bu ilkeye ilişkin üstlenimlerini teyid ederler. Katılan-Devletler, Son Senedin ve Madrid Kapanış Belgesinin ilgili hükümlerine dayanarak ve Montreux ve Atina Uzmanlar Toplantıları raporlarını göz önünde tutarak, var olan yöntemleri tamamlamaya yönelik uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne ilişkin genel olarak kabul edilebilir bir yöntemin düşünülmesi ve oluşturulması için istikrarlı çabalar sarf etmeye kararlı olduklarını bildirirler. Bu çerçevede, Katılan-Devletler, bir uyuşmazlığın başka barışçı yollarla çözüme bağlanamaması durumunda bir üçüncü tarafın zorunlu müdahalesini, ilke olarak, kabul etmektedirler.”

“7. Bu üstlenimin, birinci aşamada, kimi uyuşmazlık türlerinin çözümünde bir üçüncü tarafın zorunlu müdahalesi dâhil, kademeli bir biçimde uygulamaya konulmasını sağlamak amacıyla Katılan-Devletler bu türleri ve ilgili usuller ile mekanizmaları içeren bir listeyi hazırlamak üzere 15 Ocak–8 Şubat 1991 tarihlerinde Valetta'da bir Uzmanlar Toplantısı yapılmasını kararlaştırmışlardır. Bu liste sonradan

ve kademeli olarak genişletilebilecektir. Toplantı ayrıca üçüncü tarafın bağlayıcı olacak kararlarına ulaştıracak mekanizmaların kurulması olanaklarını da inceleyecektir. AGİK İzleme Toplantıları çerçevesinde düzenlenecek gelecek Toplantı Uzmanlar Toplantısında gerçekleştirilen ilerlemeleri değerlendirecektir. Toplantının gündemi, takvimi ve öteki öğeleri I. Ekte bulunmaktadır.”

Viyana İzleme Toplantısı’ndan sonra ve kararlaştırılan Valetta Uzmanlar Toplantısı’ndan önce 19–21 Kasım 1990 tarihleri arasında Paris’te “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası”nın kabul edildiği Paris Toplantısı’nda, “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası”nın Gelecek İçin Rehber İlkeler başlığını taşıyan bölümünde yer alan “Güvenlik” başlıklı kısımda yer alan düzenleme ile Viyana İzleme Toplantısı’nda alınan karar genel bir biçimde teyid edilmiştir.³⁰⁷ Buradaki düzenleme şu şekildedir;

“Devletlerin kuvvete başvurmaktan veya kuvvete başvurma tehdidinde bulunmaktan kaçınma görevlerini tamamlayan temel unsurlardan birini de uyumsuzluklara barışçı yollardan çözümünün oluşturduğunu ve her ikisinin de uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve güçlendirilmesi için zorunlu faktörleri teşkil ettiğini müdrik olarak, doğması muhtemel çatışmaları siyasi yollarla etkin biçimde önleme yollarını aramakla kalmayacak, aynı zamanda, ortaya çıkabilecek uyumsuzlukları barışçı yollardan çözmek için uluslararası hukuka uygun mekanizmalar geliştireceğiz. Dolayısıyla, bu alanda yeni işbirliği yolları ve özellikle üçüncü tarafların zorunlu katılımı da içeren uyumsuzluklarının barışçı yollardan çözümü yöntemlerini geliştirmeyi üstleniyoruz. 1991 yılı başında Valetta’da yapılacak uyumsuzlukların barışçı yollardan çözümü toplantısının yarattığı imkândan bu çerçevede tam olarak yararlanılması gerektiğini vurgularız. Dışişleri Bakanları Konseyi Valetta toplantısı raporunu dikkate alacaktır.”

Valetta’da 15 Ocak–8 Şubat 1991 tarihleri arasında toplanan uzmanların 8 Şubat 1991’de kabul ettikleri Rapor ile AGİK çerçevesinde ilk kez bir uyumsuzlukların barışçı çözümü mekanizması oluşturulması sağlanmıştır. Valetta Raporu’nun “Uyumsuzlukların Çözümü İçin İlkeler” başlığını taşıyan bölümünde; “uyumsuzlukların çıkmadan önlenmesi, uyumsuzluklar çıktıktan sonra ağırlaştırılmasından kaçınılması, uyumsuzlukların barışçı yöntemlerle çabuk ve hakça bir çözüme ulaştırılması, katılan-

³⁰⁷ DECAUX, s. 95.

devletlerin uygun çözüm yöntemleri üzerinde bilgi vermesi, makul bir sürede uyuşmazlığa bir çözüm bulunamamışsa bu konudaki çabanın sürdürülmesi, katılan-devletlerin uyuşmazlıkların çözümü konusundaki yükümlülüklerinin arttırılması yönünde çaba sarf etmesi, uyuşmazlıkların bireyleri ya da tüzel kişileri ilgilendirmesi durumunda bu kişilerin gerekli görülen ölçüde haberdar edilmesi” şeklinde ilkeler belirlenmiştir.³⁰⁸

Valetta Raporu, 19–20 Haziran 1991’de Berlin’de toplanan AGİT Bakanlar Konseyi’nce kabul edilmiştir.

5. CENEVRE UZMANLAR TOPLANTISI (1992)

AGİT çerçevesinde yapılan önemli toplantılardan olan Temmuz 1992’de yapılan Helsinki Zirve Toplantısı sonunda 10 Temmuz 1992 tarihinde kabul edilen Helsinki Kararları’nın III. Bölümü içinde yer alan *Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü* başlıklı kısımda, 57’den 62’ye kadar varan paragraflar, Valetta mekanizmasının geliştirilmesi ve özellikle zorunlu uzlaştırma ve hakemlik mekanizmaları üzerinde çalışmak üzere bir Uzmanlar Toplantısı’nın 12–23 Ekim 1992 tarihleri arasında Cenevre’de gerçekleştirilmesini karara bağlamıştır.³⁰⁹

Cenevre’de toplanan Uzmanlar Toplantısı’nda, 1992 Helsinki Zirvesi hazırlık toplantısı sırasında Mart 1992 yılında katılan-devletlere sunulan ve bir Fransız-Alman ortak önerisi olan Uzlaştırma ve Hakemlik Sözleşmesi tasarısı, İngiltere’nin aynı Helsinki toplantısında ilk kez önerdiği Uzlaştırma Usulü tasarısı, yine ABD’nin ilk taslağını aynı toplantı sırasında oluşturduğu Yönlendirilmiş Uzlaştırma Hükümleri tasarısı ele alınan başlıca belgeleri oluşturmuştur. Cenevre Uzmanlar Toplantısı sonunda, 23 Ekim 1992 tarihinde, yukarıda belirtilen üç tasarı ile Valetta Raporunda bir değişiklik yapılmasını öngören bir ABD tasarısı kabul edilerek AGİT Bakanlar Konseyi’ne önerilmiştir. AGİT Bakanlar Konseyi de Cenevre’de Uzmanlar Toplantısı’nda benimsenen belgeleri 14–15 Aralık 1992 tarihinde Stockholm’da yaptığı toplantısında kabul ederek AGİT uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları kapsamına yeni yöntemleri eklemiştir.

³⁰⁸ PAZARCI, “AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları”, s. 269.

³⁰⁹ PAZARCI, “AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları”, s. 269.

B. BARIŞÇI ÇÖZÜM MEKANİZMALARI

AGİT'in günümüze kadar kabul edilen belgeler ve toplantı raporları neticesinde uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü noktasında mekanizmaları dört ana başlık altında incelenecektir.

1. VALETTA MEKANİZMASI

Valetta Raporu, 1991 Valetta Uzmanlar Toplantısı'nda kabul edilmiştir. Bu rapor ile kurulan bu mekanizmada AGİK devletleri arasındaki çıkan uyuşmazlıklar zorunlu olarak, üçüncü bir devletin önüne götürülmesi öngörülmüştür. Buna göre uyuşmazlığa taraf olanlardan birinin başvurusu ile kurulmasında ve çalışmaya başlayacak olan AGİK Barışçı Çözüm Organı ile üçüncü tarafın zorunlu müdahalesi gündeme gelecektir.

Valetta Raporu'nun VI. ve VII. Bölümünde yukarıda belirtilen organın taraflara gözlemlerini ve buna dayanan görüşlerini bildireceği, IX. Bölümde tarafların bunları iyi niyet ve işbirliği anlayışı içinde inceleyeceği ve XI. Bölümde de anılan organın bildireceği görüş ve gözlemlerin taraflara uyuşmazlıklarını çözmek için yardımcı olmak amacıyla verilmiş olacağı belirtilmiştir.³¹⁰ Mekanizma bu özelliği ile diplomatik ya da siyasal yöntem olarak değerlendirilen ve kararları bağlayıcı olmayan bir organın uyuşmazlıkların barışçı çözümüne müdahale için yetkilendirilmesi söz konusu olmuştur.

Valetta Mekanizması, oluşturulan bir organın tarafların aralarındaki uyuşmazlığın özüne girmeyecek şekilde yalnızca tarafların yöntem belirlemesine ilişkin bir barışçı çözüm yolunu bulmalarına yardımcı olmak bakımından geleneksel yöntemlerden olan dostça girişime benzemektedir. Ancak, bu mekanizmada dostça girişimden farklı olarak yalnızca taraftar yakınlaştırılmamakta, ayrıca onlara görüş ve gözlemleri aracılığıyla yöntem önerilerinde de bulunmaktadır. Mekanizma çerçevesinde tarafların yakınlaştırılmaları ve çözüm yollarını bulmada görüş bildirme aşamasında bir çözüme gidilemediği takdirde, kurulan organın uyuşmazlığın özüne ilişkin olarak tarafların bir çözüm bulmasına yardımcı olması ve bu amaçla görüş ve

³¹⁰ ODMAN, s. 62.

gözlemler bildirmesi söz konusu olmaktadır. Bu hali ile de geleneksel barışçı çözüm yollarından arabuluculuk ile uzlaştırma yöntemleri ile aynı işlevi gördüğü söylenebilmektedir. Ancak, Valetta mekanizması çerçevesinde kurulan organın uyuşmazlığa çözüm bulmakta taraflar arasında görüşmeleri sağlamaktan çok tarafları dinleyip sahip olduğu yetkilerle uyuşmazlığı değerlendirmeye yönelik bir girişimi oluşturması nedeniyle arabuluculuktan ayrılmaktadır. Uzlaştırma yönteminde ise, uyuşmazlık taraflarının sorunları bir organa sunularak uyuşmazlığı değerlendirmesi ve kabul edebilecekleri çözümler önermesi beklenirken, Valetta mekanizmasında, kurulan organın görevi tarafların kabul edebileceği çözümleri içeren öneriler sunması değil, genel ya da özel gözlemlerde bulunulması söz konusudur.³¹¹

Valetta mekanizmasında, uyuşmazlıkların öteki barışçı çözüm yolları çerçevesinde ele alındığında Valetta mekanizması çerçevesinde ele alınamayacağını öngörmektedir. Mekanizmaya getirilen ikinci sınırlama ise birtakım konuların Valetta mekanizması dışında bırakılması yoluyla oluşturulan sınırlamadır. Kuramsal olarak bir uyuşmazlığın ele alınması bunun bir çözüme bağlanmış olmasını belirtebileceği gibi, çeşitli nedenlerle, bir çözüme varılamamış olmasını da içermektedir. Bu hüküm ile belli bir uyuşmazlıkla ilgili olarak herhangi bir barışçı çözüm yolu işlerken taraflardan birinin Valetta mekanizmasını işletme yoluna gitmesi engellenmek istenmektedir.

Raporun II. Bölümü uyarınca, AGİT devletleri arasında barış, güvenlik ve istikrar bakımından önemli etkileri olacak uyuşmazlıkları, bu uyuşmazlıkların tarafları dâhil bütün AGİT devletleri AGİT Yüksek Memurlar Komitesi'ne götürme hakkına sahiptir. Bir uyuşmazlığın anılan Komite'ye götürülmesi uyuşmazlığa taraf devletlerin Valetta mekanizmasını işletme haklarını ortadan kaldırmamaktadır. Yüksek Memurlar Komitesi'nin görevi ve kararları siyasal nitelikli olup, kararlarının hukuksal bağlayıcılığı bulunmamaktadır.³¹²

Valetta Mekanizmasında konu ile ilgili sınırlamalar ise Raporun XII. Bölümünde belirtilmektedir. Buna göre bir uyuşmazlığın "ülkesel bütünlük, ulusal savunma, ulusal ülke üzerinde egemenlik hakkı ya da öteki alanlar üzerinde yetkiye ilişkin karşıt iddiaları ilgilendiren sorunlarla" ilgili olması durumunda uyuşmazlık taraflarından birisinin bunu ileri sürmesi ile ilgili uyuşmazlığa Valetta Mekanizması

³¹¹ PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 271.

³¹² MENGİLER, s. 81; DECAUX, s. 96.

uygulanmamaktadır.³¹³ İddianın ortaya çıkması anına göre, ya Organ kurulamamakta ya da, eğer kurulmuş bulunuyorsa, varlığı sona ermektedir.³¹⁴ Ancak yukarıda belirtilen konuları ilgilendirdiği gerekçesiyle bir uyuşmazlığın bu Mekanizma'nın uygulama alanı dışında bırakılması durumunda, uyuşmazlığın tarafları bu konuyu Yüksek Memurlar Komitesi'nin dikkatine sunmak hakları bulunmaktadır.

Valetta Mekanizması, danışma ve görüşmelerin makul sürede sonuç vermemesi üzerine zorunlu bir yöntem olarak uyuşmazlık taraflarından birinin tek taraflı olarak AGİT Organının kurulmasını talep etmesi ile devreye girmektedir.³¹⁵ Bu tek taraflı istek karşı taraf ya da taraflara resmen bildirilmelidir. Bu çağrı üzerine tarafların ilke olarak, önceden hazırlanmış bir liste üzerinden bir ya da daha fazla üyeyi seçerek Organı oluşturma yoluna gitmeleri gereklidir. Valetta Raporu'nda gerek Organı oluşturacak nitelikteki üyelerin listesini tutma gerekse tarafların anlaşmaması durumunda Organın hangi üyelerden oluşacağını son halde karara bağlama yetkisiyle donatılmış olan kurum belirtilmemiştir. AGİT Bakanlar Konseyi 1991 Haziran ayında yaptığı toplantısında bu kurumun Viyana'da kurulmuş bulunan Çatışmaları Önleme Merkezi olmasını karara bağlamıştır. Dolayısıyla, Raporun V. Bölümü uyarınca, her bir AGİT devletinden en çok dört kişinin adının bulunacağı üyeler listesini tutma görevi bugün AGİT Çatışmaları Önleme Merkezi'nce yürütülmektedir.³¹⁶

Uyuşmazlığın tarafları devletler organı oluştururken kendi uyruklarından ya da ülkelerinde sürekli ikametgâhı bulunan kişiler arasından üye seçme hakkına sahip değildir. Yani belirli bir uyuşmazlığa bakacak Organın üyelerinin üçüncü devlet uyruğunda bulunmaları ve taraf devletlerde sürekli ikametgâha sahip olmamaları gerekmektedir. Ancak, bu koşula bağlı kalmak kaydıyla, bir uyuşmazlığa taraf devletler organın üyelerini anlaşarak anılan üyeler listesi dışından seçme hakkına da sahiptir.

³¹³ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 81.

³¹⁴ “Valetta toplantısı sırasında en büyük tartışmaların yapıldığı bu hükümlerle ilgili olarak Türk Heyeti, üzerinde yetkiye ilişkin karşıt iddialar bulunan “öteki alanlar” deyimini yerine, açıkça “deniz alanları ve hava sahası” deyiminin kullanılması üzerinde ısrar etmiş, ancak Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin aksi yöndeki ısrarı üzerine “öteki alanlar” deyimini Toplantı Başkanının bu deyimden olağan olarak bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge ve hava sahasını kapsadığı yolunda bir açıklaması ile ve bu yönde yazılı bir çekince koyarak kabul etmiştir. Anılan hüküm aracılığıyla Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege sorunlarının Valetta Mekanizmasının a alanı dışında bırakılması böylece sağlanmış olmaktadır.” PAZARCI, “AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları”, s. 274.

³¹⁵ DECAUX, s. 96.

³¹⁶ ODMAN, s. 61.

Organ, ya taraflarca ya da Çatışmaları Önleme Merkezi yüksek görevlisince oluşturulduktan sonra, VI. Bölüm uyarınca, taraflarla temasa geçecek ve uygun gördüğü ve en esnek biçimde saptadığı çalışma yöntemine göre çalışmalarına başlayacaktır. Organın çalışmalarında gizlilik ilke olup, gerekli gördüğünde belirteceği görüş ve gözlemleri de, taraflar aksini kararlaştırmadıkları takdirde, gizli nitelikli olacaktır. Organın görevi ilk aşamada, VII. Bölümde belirtildiği gibi, tarafların uyuşmazlıklarını çözecekleri barışçı çözüm yolunu bulmalarına yardımcı olmaktır. Bu amaçla Organ taraflara gerek uygun olacağını düşündüğü barışçı çözüm yöntemleri gerekse bu yöntemlerin çeşitli yanları üzerine görüş ve gözlemlerini bildirebilecektir.³¹⁷

Taraflar Organ'ın görüş ve gözlemlerini iyi niyetle ve işbirliği anlayışı içinde inceleyip makul bir sürede uyuşmazlıklarını özde çözüme ya da bir barışçı çözüm yöntemi seçimi üzerinde anlaşılmadıkları takdirde, taraflardan her biri bu durumu Organ'a ve karşı tarafa ve gerekli görürse Yüksek Memurlar Komitesi'ne de bildirebilecektir. Bir tarafın öteki tarafa ya da Organ'a ilk aşamada anlaşılmadıklarını resmen bildirdiği andan itibaren üç ay geçtikten sonra, her bir taraf Organ'dan öze ilişkin olarak görüşlerini, genel ya da özel gözlemlerini bildirmesini isteme hakkına sahiptir. Bu görüş ve gözlemler, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların uluslararası hukuk ve AGİT üstlenimlerine uygun bir biçimde çözümlenmesi amacı ile bildirilmektedir. Bu görüş ve gözlemler, tarafları bağlamamaktadır ancak taraflar bunları iyi niyetle ve işbirliği anlayışı içinde incelemekle yükümlüdür.

2. UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK SÖZLEŞMESİ MEKANİZMASI

1992 Cenevre Sözleşmesi ile kurulan mekanizmanın en temel özelliği AGİT çerçevesinde ilk kez uyuşmazlıkların barışçı çözümü konusunda hukuksal bağlayıcılığa sahip olması ve ilke olarak yalnızca Sözleşme tarafı devletler bakımından geçerli olmasıdır. Sözleşme'nin 38. maddesinde de bu durum açıkça belirtilmektedir. Buna göre Sözleşme'nin hükümleri üye devletler tarafından açıkça belirtilmediği durumlarda, kendileri bakımından hiçbir yükümlülük ya da üstlenim doğurmayacaktır. Böylece,

³¹⁷ DECAUX, s. 97.

AGİT çerçevesinde AGİT devletlerinin yalnızca bir kısmı arasında geçerli olan sadece hukuksal yükümlülük doğuran bir mekanizma yaratılmıştır.

1992 Cenevre Sözleşmesi'ne göre iki geleneksel yöntem olan uzlaştırma ve hakemlik yolları ile uyuşmazlıkların çözümü öngörülmüştür. Ancak bu mekanizmada uzlaştırma yöntemi, bütün Sözleşme tarafları için ilke olarak zorunlu bir yöntemi oluşturmasına karşılık hakemlik yöntemi yalnızca bu yöntemi kabul ettiğini açıkça bildiren Sözleşme tarafı devletleri bağlamaktadır.

Uzlaştırma yönteminin Sözleşme çerçevesinde en büyük özelliği ise Sözleşme tarafı bütün devletler için ilke olarak, zorunlu olmasıdır. Taraflar, Sözleşme'nin 18/1. maddesi uyarınca, makul bir süre içinde görüşmeler yoluyla çözemedikleri tüm uyuşmazlıklarını tek taraflı olarak, bu yola sunma hakkına sahiptir. Uzlaştırma Komisyonu'nun amacı Sözleşme'nin 24. maddesine göre, tarafların uyuşmazlıklarına uluslararası hukuk ve AGİT üstlenimleri çerçevesinde bir çözüm bulmaları için yardımcı olmaktır.³¹⁸ Taraflar, Uzlaştırma Komisyonu'nun yardımları ile bir çözüme varmışlarsa, bu durum bir tutanakla saptanmakta ve Komisyon önerilerini de içine alan bir rapor sunmaktadırlar. Bu rapor taraflara bildirildikten sonra otuz gün içerisinde taraflar yine bir anlaşmaya varamaz iseler anılan rapor AGİT Yüksek Memurlar Komitesi aracılığıyla AGİT Bakanlar Konseyi'ne sunulmaktadır.

Söz konusu mekanizmanın işleyişinde işlevsel olarak bir takım sınırlandırmalar mevcuttur. Bir uyuşmazlık önceden tarafların hukuksal yükümlülük altına girdikleri bir yöntem çerçevesinde ele alınmışsa ya da böyle bir yöntem çerçevesinde öze ilişkin bir karar verilmişse, bu yöntemler 1992 Sözleşmesi'ndeki uzlaştırma ya da hakemlik yöntemlerine üstün gelecek ve dolayısıyla Sözleşme yöntemleri uygulanmayacaktır. Yine, aynı şekilde bir uyuşmazlıkla ilgili olarak eğer taraflar bağlayıcı karar verecek bir yargısal organın münhasır yetkisini önceden tanımışlarsa ya da taraflar bu uyuşmazlığın münhasıran başka yollarla çözümünü önceden kabul etmişlerse bu yöntem Uzlaştırma ve Hakemlik Mekanizması'nı etkisiz kılacaktır.

Öte yandan, bir uyuşmazlık Sözleşme çerçevesinde uzlaştırma yöntemine sunulmuş olsa bile, eğer tarafların hukuksal yükümlülük altında buldukları bir yargı ya da hakemlik organına tarafların biri ya da hepsi tarafından götürülmüş ya da

³¹⁸ MENGİLER, s. 82.

Sözleşme'nin uzlaştırma yöntemi çerçevesine giren bir uyuşmazlık taraflarca öneri getirme yetkisi bulunan başka bir organa sunulmuşsa, bu yöntemler Sözleşme'deki uzlaştırma yöntemine üstün gelecektir. Böylece iki değişik çerçevede çalışan uzlaştırma yöntemi arasında taraflar Sözleşme'nin dışındaki yöntemi tercih etmişlerse, uyuşmazlığın çözümü için Sözleşme dışı yöntem üstün tutulacak, ancak bir sonuç alınamazsa Sözleşme'nin uzlaştırma yöntemi çalışmaya başlayacaktır.

Sözleşme ile belirlenen uzlaştırma ve hakemlik mekanizması, Sözleşme tarafı devletlerin, tek taraflı ya da birlikte yapacakları başvuru ile çalışmaya başlayabileceği gibi tarafların aralarında yapacağı bir anlaşma ile de başlayabilmektedir. Ancak, Sözleşme'ye taraf olmayan AGİT devletleri de, Sözleşme tarafı devletler ile aralarında çıkan uyuşmazlıkların çözümü için yapılacak bir anlaşma ile uzlaştırma ve hakemlik yöntemlerine dâhil olabilmektedir.³¹⁹

Olağan olarak bir Uzlaştırma Komisyonu, 21. madde uyarınca, beş kişiden oluşmakta olup, birer uzlaştırmacı her bir tarafça atandıktan sonra öteki üç uzlaştırmacı Büro tarafından atanmaktadır. Ancak, bu sayı, uyuşmazlığa bağlı olarak, Büro tarafından azaltılabilmekte ya da artırılabilir. Eğer bir uyuşmazlığın tarafları ikiden fazla devlet ise aynı çıkara sahip olan devletler anlaşarak bir tek uzlaştırmacı atayabilmektedir. Uzlaştırma Komisyonu'na atanacak uzlaştırmacıları taraflar Büro'nun bu amaçla tuttuğu liste üzerinden atamakta, Büro da uzlaştırmacıları bu listeden seçmek zorundadır.

Sözleşme'nin 23. maddesinde belirtildiği üzere, uzlaştırma usulü gizli olmakla beraber, Uzlaştırma Komisyonu her bir olaya ilişkin olarak, taraflara danıştıktan sonra ve Divan'ın saptadığı çalışma kurallarına bağlı kalmak koşuluyla, usulü belirleme hakkına sahip olacaktır. Uzlaştırma Komisyonu, Sözleşme'ye taraf devletler arasında uyuşmazlığa ilişkin bir çıkarı olanları, uyuşmazlık taraflarının rızasını almak suretiyle, bu usule katılmaya davet edebilecektir.³²⁰

Hakemlik mekanizması, aralarında uyuşmazlık çıkan Sözleşme tarafı devletlerin aralarında bir anlaşma yaparak uyuşmazlıklarını hakemliğe sunmaları veyahut Sözleşme devletlerinin bir bildirim ile kurulacak bir hakemlik mahkemesinin yetkisini,

³¹⁹ MENGİLER, s. 82.

³²⁰ ODMAN, s. 64.

karşılıklılık koşuluyla, tek taraflı olarak tanımaları sonucunda işlemeye başlamaktadır.³²¹ Tek taraflı bir bildirim sonucu hakemlik yetkisinin kabulü durumunda bu yöntemin işleyebilmesi için uyuşmazlığın uzlaştırma yöntemi çerçevesinde çözülmemiş olması ve Uzlaştırma Komisyonu raporunun Divan Kalemî'ne bildirim anından itibaren 30 gün geçmiş olması gerekmektedir.³²²

Hakemlik Mahkemesi'nin bir anlaşma sonucu kurulması halinde, anılan anlaşmanın uyuşmazlık konusunu ve tarafların iddialarını içermesi gerekmektedir. Tek taraflı başvuru halinde ise başvurunun uyuşmazlık konusunu, karşı taraf ya da tarafları ve olayın ana verileri ile hukukunu içermesi gereklidir.

Hakemlik Mahkemesi, Sözleşme'nin 28. maddesine göre, Sözleşme'ye taraf devletlerin hakemler listesi için bildirdiği uyuşmazlığa taraf devletlerin hakemleri ile Büro'nun atayacağı en az bir tek hakemden oluşmaktadır. İki taraflı çok taraflı olan uyuşmazlıklarda aynı çıkara sahip olan tarafların bir tek hakem atamaları olanağı da bulunmaktadır. Uyuşmazlığa taraf devletlerin hakemlerinin davaya bakmaya herhangi bir engelleri bulunursa yedekleri bunların yerini almaktadır. Büro'nun atayacağı hakemlerin herhangi bir engeli, bulunması durumunda Büro yenisini seçmektedir. Hakemlik yönteminin Sözleşme'ye taraf devlet ya da devletler ile Sözleşme'ye taraf olmayan AGİT devletleri arasında işlemesi durumunda Sözleşme'ye taraf olmayan devletler hakemlerini ya Büro'nun tuttuğu hakemler listesinden ya da AGİT devletleri uyrukları arasından, anılan liste dışından seçebilmektedir. Her durumda Mahkeme Başkanı'nı Büro'nun atadığı hakemler arasından kendi seçilmektedir.³²³

Hakemlik Mahkemesi oluştuktan sonra, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısımdan oluşan bir usulü izlemek zorundadır. Hakemlik Mahkemesi uluslararası hukuka göre karar vermekle yetkili olmakla birlikte, tarafların isteği halinde karar verme yetkisini de kullanabilecektir.

Hakemlik Mahkemesi'nin kararları kesin olup tarafları bağlamaktadır. Ancak, taraflar, kararın bildirimini izleyen 6 ay içinde Mahkeme'den kararın yorumunu talep etmeleri mümkündür. Yine, 31/4. maddesi uyarınca, kararı değiştirebilecek önemde yeni bir verinin ortaya çıkması durumunda bu yeni verinin ortaya çıkmasını izleyen 6 ay

³²¹ MENGİLER, s. 82.

³²² PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 82.

³²³ PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 280.

içinde tarafların kararın gözden geçirilmesini isteme hakkı vardır. Bu hak kararın üzerinden 10 yıl geçene kadar geçerlidir. Hakemlik Mahkemesi kararları, 32. madde uyarınca yayınlanacaktır. Kararın bir örneğinin Yüksek Memurlar Komitesi aracılığıyla AGİT Bakanlar Konseyi'ne gönderilmesi gerekmektedir.³²⁴

3. SEÇİMLİK UZLAŞTIRMA KOMİSYONU MEKANİZMASI

Bu mekanizma, Sözleşmeye taraf olmayan AGİT devletlerinin, Valetta mekanizmasının da tam bir uzlaştırma yöntemi sunmadığı göz önünde tutularak, istedikleri takdirde uyuşmazlıklarını AGİT çerçevesindeki özel bir uzlaştırma yöntemine sunabilmelerini sağlamak için oluşturulmuş bir mekanizmadır.

Bu seçimlik uzlaştırma mekanizmasının ikinci önemli özelliği ise, Uzlaştırma Komisyonu'na başvurulmasını kararlaştıran tarafların başvuracağı bir Sekreteryaya kurulmasıdır. Bu yolla sürekli bir örgütlenme sağlanmıştır. Bu Sekreteryanın görevi, AGİT Uzlaştırma Komisyonu Hükümlerine göre, Çatışmaları Önleme Merkezi Müdürü'nce gerçekleştirilmektedir.

Mekanizmanın sahip olduğu başka bir özelliği ise, ilgili hükümlerin Valetta mekanizmasının bir tamamlayıcısı olması ve Valetta mekanizması için oluşturulan uzmanlar listesinden bu çerçevede de yararlanılmasıdır.

Seçimlik Uzlaştırma Komisyonu, uyuşmazlık taraflarının anlaşarak bir uyuşmazlığı bu yönteme sunmaları ve AGİT devletlerinin karşılıklılık koşuluyla bu yöntemi kabul ederek Sekreteryaya'ya yapacakları tek taraflı bir bildirim ile harekete geçirilmektedir. Başvuruların Sekreteryaya'ya verilmesini izleyen 20 gün içinde, her bir taraf Valetta Mekanizması listesi üzerinden kendi uzlaştırmacısını atamak zorundadır. Bu iki uzlaştırmacının, ikinci uzlaştırmacının atanmasını izleyen 20 gün içinde, Valetta Mekanizması üzerinden bir üçüncü uzlaştırmacıyı seçmesi gerekmektedir.³²⁵ Bu üçüncü uzlaştırmacı Komisyon'un başkanlığını yapmak üzere seçilmektedir. Taraflardan birisinin öngörülen süre içinde uzlaştırmacısını atamaması ya da atanan ilk iki uzlaştırmacının üçüncü uzlaştırmacıyı seçmemesi durumunda bu görevin, sürenin bitimini izleyen 20 gün içinde, La Haye'deki Sürekli Hakemlik Mahkemesi'nin Genel

³²⁴ PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 281.

³²⁵ MENGİLER, s. 83.

Sekreterince yerine getirileceği öngörülmektedir. Uzlaştırma Komisyonu, izleyeceği usule ilişkin olarak tarafların görüşünü almak ve taraflar anlaşamazsa kararı kendi vermek zorundadır. Komisyon kararları oyçokluğuyla alınacaktır. Tarafların rızasına uygun olarak, taraflar görüşlerini sözlü ya da yazılı olarak bildirebilmektedir.³²⁶

Komisyon, IX. Bölüme göre, uyuşmazlık noktalarının açıklığa kavuşturup tarafların kabul edebileceği çözümü sağlamaya çalışacaktır. Tarafların anlaşmasını sağlayamamışsa Komisyon, onların anlaşmasına yardımcı olabilecek önerilerini belirli bir süre vererek sunacaktır. Tarafların bu önerileri belirtilen süre içinde kabul etmemesi durumunda, Komisyon hazırlayacağı bir raporu AGİT Yüksek Memurlar Komitesi aracılığıyla Bakanlar Konseyi'ne sunacaktır.³²⁷ Ancak, tarafların gizli kalmasını istediği noktalar bu raporda yer almayacaktır. Tarafların, Komisyon'a uyuşmazlıkları sunmadan önce ya da sunduktan sonra, Komisyon kararını karşılıklılık koşuluyla kendileri için bağlayıcı kabul ettiklerini bir bildirimle Sekretarya'ya iletmeleri olanaklıdır. Bilindiği gibi olağan olarak, geleneksel uzlaştırma yöntemi çerçevesinde Komisyon kararları bağlayıcı değildir.³²⁸

4. YÖNLENDİRİLMİŞ UZLAŞTIRMA MEKANİZMASI

Yönlendirilmiş Uzlaştırma mekanizması, 1992 Cenevre Uzmanlar Toplantısı'nda kabul edilmiş ve AGİT'e özgü bir zorunlu uzlaştırma yöntemini oluşturan bir mekanizmadır.

Yönlendirilmiş uzlaştırma mekanizmasının en temel özelliği AGİT devletlerinin makul bir sürede çözemedikleri uyuşmazlıklarına ilişkin olarak tarafların önceden AGİT Bakanlar Konseyi'nin ya da Yüksek Memurlar Komitesi'nin uyuşmazlığın zorunlu bir uzlaştırma yöntemine sunma konusunda yetkisini kabul etmesidir. Buna göre uyuşmazlık tarafları, uyuşmazlığın uzlaştırma yöntemine sunulması ve sürelerle ilişkin olarak Bakanlar Konseyi ya da Yüksek Memurlar Komitesi kararlarına katılamayacaktır.³²⁹

³²⁶ PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 282.

³²⁷ ODMAN, s. 65.

³²⁸ PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 282.

³²⁹ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 83; MENGİLER, s. 85.

Yönlendirilmiş uzlaştırma mekanizmasında da aslında başvurulacak uzlaştırma yöntemi, ilke olarak, seçimlik uzlaştırma yöntemidir. Buna göre uzlaştırma yöntemi tarafların ortak başvurusu ile işlemeye başlamaktadır. Ancak, eğer bir uyuşmazlığın tarafları 1992 Cenevre Uzlaştırma ve Hakemlik Sözleşmesi'ne taraf iseler, anılan Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden itibaren bu Sözleşme'de öngörülen uzlaştırma yöntemine yönlendirmeleri AGİT Bakanlar Konseyi'nin ya da Yüksek Memurlar Komitesi'nin yetkisi içindedir. Yani, Yönlendirilmiş Uzlaştırma Mekanizması, teknik açıdan yeni bir uzlaştırma yöntemi geliştirme yerine, AGİT içinde oluşturulmuş bulunan öteki uzlaştırma yöntemlerine başvurarak gerçekleştirilecektir.³³⁰

Yönlendirilmiş Uzlaştırma Mekanizması'nın, Seçilmiş Uzlaştırma Komisyonu Mekanizması ve 1992 Cenevre Sözleşmesi'ndeki uzlaştırma mekanizmasından farkı, bu mekanizmada, konu bakımından birtakım sınırlamaların getirilmiş olmasıdır. Ayrıca bu mekanizmada, öteki uzlaştırma yöntemleri çerçevesindeki raporlara ek olarak AGİT Bakanlar Konseyi ya da Yüksek Memurlar Komitesi'nin Uzlaştırma Komisyonu'ndan uzlaştırma sonuçlarını içeren bir rapor yetkisi bulunmaktadır. Ancak, bu raporda tarafların gizlilik kaydı ile sundukları bilgi ve verilerin yer alması olanağı bulunmamaktadır.

Uyuşmazlık tarafları uyuşmazlıklarını çözmek için bir çaba göstermiş olmaları ve makul bir sürede bir çözüm elde edememiş olmaları halinde Yönlendirilmiş Uzlaştırma mekanizmasının çalıştırılabilmesi için başvuruda bulunabilmektedirler. Dolayısıyla, tarafların çözüm arayışı sürdüğü ve bir sonuç alınması olanakları var olduğu sürece bu mekanizmanın işletilmemesi gerekmektedir.

Öte yandan bu yöntemin ilke olarak ikame edici bir yöntem olması sonucu olarak, bir uyuşmazlık bir başka barışçı çözüm yoluna sunulmuş veyahut da görüşmelere dâhil taraflar bir uyuşmazlığın AGİT dışındaki herhangi bir başka yolla çözümünü bir anlaşmayla öngörmüşlerse, bu yöntem işlemeyecektir. Yönlendirilmiş Uzlaştırma Yöntemine getirilen başka bir sınırlama ise konu bakımından sınırlamadır. Buna göre tıpkı Valetta Mekanizması'nda kabul edildiği gibi, bir uyuşmazlığın taraflarından birinin bunun ülke bütünlüğüne, ulusal savunmasına, kara ülkesi üzerindeki egemenlik hakkına ya da öteki alanlar üzerindeki yetkisiyle ilgili karşıt

³³⁰ PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 283.

iddialara ilişkin bir sorunu kapsadığını ileri sürmesi durumunda bu yöntem uygulanmayacaktır.³³¹

C. MEKANİZMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

AGİT çerçevesinde oluşturulan barışçı çözüm mekanizmalarının işleyiş zamanları ve koşulları göz önüne alındığında, bu mekanizmaların AGİT dışındaki barışçı çözüm yollarına göre ikame edici bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Zira AGİT devletleri başka barışçı çözüm yollarını kabul ettikleri durumlarda, bu çözüm yolları üstün tutularak öncelikle bu mekanizmalar ile uyuşmazlığın çözümünü arayacaklardır. Diğer mekanizmalar ile çözüm yolu bulunamadığı takdirde, AGİT mekanizmaları devreye girebilecektir.³³²

AGİT barışçı çözüm yöntemleri uyuşmazlığın çözümü için başvurulduğu zaman hangi mekanizmanın devreye gireceği ve mekanizmaların arasındaki ilişki tarafların sözleşmelere taraf olmaları ve mekanizma hükümlerine göre değişiklik göstermektedir. Eğer uyuşmazlık tarafları 1992 Cenevre Uzlaştırma ve Hakemlik Sözleşmesi'ne taraf iseler uyuşmazlıklarını Sözleşme çerçevesindeki zorunlu uzlaştırma mekanizmasına götürebilmektedirler. Bu uzlaştırma mekanizmasına götürülen bir uyuşmazlık taraflarca hala bir çözüme kavuşturulamamışsa, aynı Sözleşme çerçevesindeki hakemlik yöntemini kabul eden taraflar için, konu bakımından getirilen sınırlamaların kapsamı dışında kalıyorsa ya da taraflar bu sınırlamalardan yararlanmak istemiyorsa, bu uyuşmazlığın anılan hakemlik yöntemi çerçevesinde çözüme bağlanması olanağı bulunmaktadır.

Ancak, uyuşmazlık taraflarının kendi tercihleri ile uyuşmazlıklarını Seçimlik Uzlaştırma Komisyonu mekanizmasına sunmaları olanağı da vardır. Eğer uyuşmazlık tarafları, 1992 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf değilse ve Seçimlik Uzlaştırma Komisyonu mekanizmasına gitmeyi de kararlaştırmamışlarsa, o zaman taraflar, birlikte ya da tek taraflı olarak, konu bakımından getirilen sınırlamaların dışında kalan uyuşmazlıklarını Valetta Mekanizması çerçevesinde bir çözüme bağlama olanağına sahip bulunmaktadır. Bu mekanizmadan da herhangi bir sonuç alınamadığı takdirde uyuşmazlıklar, AGİT

³³¹ PAZARCI, "AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", s. 283.

³³² MENGİLER, s. 85.

Bakanlar Konseyi'nin ya da Yüksek Memurlar Komitesi'nin yönlendirici bir karar alması ile aslında seçimlik olarak öngörölmüş olan Uzlaştırma Komisyonu'na zorunlu olarak götürölməsi gerekmektedir. Ancak bu şekilde Uzlaştırma Komisyonu'na sunulabilen uyuşmazlıklar, Valetta Mekanizması çerçevesinde konu bakımından getirilen sınırlamaların kapsamı dışında kalan uyuşmazlıklardan olmak zorundadır.³³³

AGİT devletleri arasındaki bir uyuşmazlığın, AGİT barışçı çözüm yolları çerçevesinde üçüncü kişilerin müdahale edeceği zorunlu yollara sunulması ancak AGİT dışı barışçı çözüm yolları çerçevesinde ele alınan ya da incelenmekte olan bir uyuşmazlık olmaması ya da taraflarca öncelik tanınan bir yola sunulma olanağının bulunmaması durumunda mümkündür. Ancak AGİT çerçevesindeki zorunlu barışçı çözüm yolları, 1992 Cenevre Sözleşmesi'ndeki seçimlik hakemlik yolunu kabul etmeyen devletler için, yalnızca tarafların çözüm bulmasına yardımcı olabilecek ve görüşleri, gözlemleri ya da raporları bağlayıcı nitelikte olmayan organlarının müdahalesi söz konusu olan yollardır. Aynı zamanda bu zorunlu yollar, ülke bütünlüğünü, ulusal savunmayı, kara ülkesi üzerindeki egemenlik hakkını, öteki alanlar üzerindeki yetkilerle ilgili olarak karşıt iddiaları ilgilendiren konulardaki uyuşmazlıklar bakımından geçerli değildir. Bunun yanında uyuşmazlıkların AGİT barışçı çözüm yolları çerçevesinde bir çözüme kavuşturulamaması durumunda, uyuşmazlık AGİT Bakanlar Konseyi ya da Yüksek Memurlar Komitesi'ne sunularak diğer AGİT devletlerinin taraflar üzerinde siyasal baskı uygulaması imkânı da bulunmaktadır.

AGİT barışçı çözüm mekanizmalarında ayrıca, tarafların önem atfettiği nitelikteki uyuşmazlıkları kapsam dışında bırakmaları olanaklı kılınmıştır. Örneğin, *"ülkesel bütünlük, ulusal savunma, ülke üzerinde egemenlik hakkı ya da diğer alanlar üzerinde yetkiye ilişkin karşıt iddialar ile ilgili sorunlar"* ortaya çıkaran uyuşmazlıklar için Valetta Mekanizmasının işletilmesine karşı çıkma hakkı tanınmıştır. Türk Heyeti'nin Valetta Raporu'na eklenen 17 Ocak 1991 tarihli bildirisinde, raporda kullanılan "diğer alanlar" ifadesinden "iç sular, karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge ve hava sahası"nın anlaşıldığı belirtilmiştir.³³⁴

AGİT barışçı çözüm yollarının genel olarak hukuksal yaptırım uygulanmasını sağlamaktan uzak nitelikleri karşısında öğretilerde beklentilerin karşılanmadığı görüşü

³³³ PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, s. 84.

³³⁴ MENGİLER, s. 86.

egemendir. Ancak, siyasal gerçekler göz önünde tutulduğu zaman AGİT çerçevesinde barışçı çözüm yolları konusunda önemli bir yol kat edildiğini ve AGİT'in giderek artan kurumlaşma ve hukuksallaşma süreci içinde zorunlu barışçı çözüm mekanizmalarının zaman içinde yerleşeceğini ve bağlayıcı karar alan mekanizmaların etki alanının artacağını düşünmek hatalı olmayacaktır. Sorun ilgili devletler arasındaki uluslararası işbirliği ve dayanışmanın ölçüsüne bağlı olarak gelişme gösterecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR ULUSLARARASI UYUŞMAZLIK ÖRNEĞİ OLAN KOSOVA KRİZİNİN BARIŞÇI ÇÖZÜMÜNDE AGİT'İN ROLÜ

I. KOSOVA'NIN TARİHİ, COĞRAFI, DEMOGRAFİK YAPISI VE ÖNEMİ

Yüzölçümü 10.816 kilometrekare olan ve Sırbistan sınırları içinde bulunan Kosova bölgesi; Karadağ, Arnavutluk ve Makedonya ile çevrelenmiştir. Kosova küçük bir alana sahip olmasına karşın, coğrafi durumu Balkan yarımadasının merkezindeki bir bölge olarak Adriyatik ve Ege Denizi'ne en kısa ulaşım yolu olması bakımından özel bir öneme sahiptir.³³⁵

Kosova nüfusu 1998 verilerine göre 2.025 000'dir. Başkenti Priştina'dır. Nüfusun % 62,7'sinin kırsal alanda, % 37,3'nün şehir ve kasaba merkezlerinde yaşadığı belirtilmektedir. Nüfusun % 81.5'i Kosova'lı Arnavut, % 10'u Kosova'lı Sırp, % 3.3'ü Boşnak, % 2.3'ü Latin kökenli (Ulah), % 1'i Goralı (Dağlı), % 0.6'sı Türk, kalanı Makedon, Bulgar, Macar ve diğerlerinden oluşan azınlıklardır. 1999 yılında NATO Harekâtından sonra, Kosova'da yaşayan 150.000 Sırp, Arnavutların uygulayabileceği şiddet olaylarından korkarak Kosova'yı terk etmiş ve Sırbistan'a veya diğer ülkelere göç etmişlerdir.

³³⁵ TAŞDEMİR, Fatma; YÜRÜR, Pınar, *Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme*, GÜİİBF Dergisi, Cilt 1, Sayı.3, 1999, s. 135.

Kosova nüfusunun % 71,9'u Müslüman, % 19,9'u Sırp Ortodoks, % 3'ü Yunan Kilisesine bağlı Ortodoks, % 3'ü Katolik, % 1'i Protestan, % 7'si ise diğer mezheplerden veya inançsızdır.

İlk kez 12. yüzyılda kullanılmaya başlanan “Kosova” kelimesi Slavcada bir tür kuş ovası anlamına gelmektedir.³³⁶

Balkan yarımadasının bulunduğu bölgenin coğrafi yapısı ve konumu, dış güçlerin bu bölgeye sahip olma isteklerini artırmıştır. Bu nedenle bilinen tarihin bulgularına göre, kısa ve uzun dönemli süreçler boyunca batıdan, kuzeyden, doğudan kara yoluyla; batı, güney ve doğudan deniz yoluyla halklar bu bölgeye gelmişlerdir. Bu şekilde bölgeye gelen hakların bir kısmı, sürekli ve kalıcı bir etki bırakırken; diğer bir kısmı da geçici nitelikte etkiler bırakmışlardır. Dolayısıyla, bölgeye bu şekilde sürekli gelen halklar bıraktıkları etki dolayısıyla bölgenin demografik yapısını oldukça karmaşık hale getirmiştir. Balkan Yarımadası'na sonra gelenler halklar, kendilerinden önce bölgeyi işgal edenler üzerinde hâkimiyet tesis ederken, kendilerinden sonra gelenleri de işgalci olarak nitelmişlerdir. Kosova'nın da içinde bulunduğu Balkanların şuan sahip olduğu bu karmaşık etnik yapı çok uzun bir katmanlaşma süreci sonrasında ortaya çıkmıştır.³³⁷

Bölgede çeşitli düzeylerde yapılan arkeolojik ve tarihi çalışmalar sonucunda yaklaşık İ.Ö. 1000 yıllarında, Bölgenin batı yarısında İliryalılar'ın yaşadıkları tespit edilmiştir.³³⁸ İliryalılar, İ.Ö. üçüncü yüzyılın sonunda, kuzey Arnavutluk, Karadağ ve Hersek kısımları da dâhil göl kıyısındaki Scutari'yi (Shkodra/İşkodra) merkez alarak devletlerinin birliğini sağlamışlardır. Daha sonra İ.Ö. 168 yılında Roma ile yapılan birkaç savaştan sonra Roma hâkimiyeti altına giren İliryalılar, uzun yüzyıllar boyunca Roma Devletine olağanüstü değerde katkı sağlamışlardır.³³⁹ Daha sonra Bizanslıların hâkim olduğu Kosova'ya 850'lerden 11. yüzyıl başlarına kadar Bulgar Hanları egemen

³³⁶ KARATAY, Osman, *Kosova, Kanlı Ova*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 36–37.

³³⁷ EMİROĞLU, Hüseyin, *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu*, Orient Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, Kasım 2006, s. 59.

³³⁸ EMİROĞLU, s. 59., KARATAY, s. 28-29.

³³⁹ EMİROĞLU, s. 61.

olmuştur. 1018'de tekrar Bizanslıların eline geçen Kosova,³⁴⁰ 13. yüzyıl başlarında bağımsız krallıklarını kuran Sırp'ların hâkimiyeti altına girmiştir.³⁴¹

Sırp Krallığı, 15. yüzyıldaki Osmanlı fetihlerine karşı uzun süre direnseler de, 1478 yılında Fatih döneminde bu direniş de sona erdirilerek bölgede Osmanlı hâkimiyeti büyük oranda tesis edilmiştir. 1389 I. Kosova Savaşı'ndan 1448 II. Kosova Savaşı'na kadar geçen süreçte tam anlamıyla Osmanlı hâkimiyeti altına giren Kosova, Balkan illerinin çoğu gibi Buda (Budapeşte) eyaletine bağlanmıştır.³⁴² Yaklaşık olarak 450 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Kosova'da, Tanzimat ve Islahat Fermanlarında sonra Sofya, Niş ve Piriştine'yi içine alan Kosova vilayeti kurulmuştur.

Kosova'da Osmanlı hâkimiyetinin tesis edilmesinde büyük toprak mülkiyetine dokunulmaması, mallarının Mülkiyetine sahip olmalarına izin verilmesi etkili olmuştur. Bunun sonucunda, özellikle ülkenin güney kısmındaki çok sayıdaki Arnavut İslam dinini kabul etmiştir. Bugünkü Arnavut nüfusunun %70-75'i Müslüman'dır. Arnavutlar, Ortodoks Müslümanlar olarak adlandırılır ve Sünni'dirler.³⁴³ Ülke nüfusunu oluşturan yaklaşık % 30 civarındaki Hıristiyanların üçte ikisi Ortodoks'tur ve ülkenin güney ve merkezi kısımlarında yaşamaktadırlar. Üçte bir oranındaki Katolikler de kuzeyde birlik halinde yaşamaktadırlar. Kosova'da yaşamakta olan Arnavutlar arasında Katolik yoktur; Sırplaştırılarak Ortodoks inancını benimseyen küçük bir kısım haricinde tamamı Sünni Müslüman'dır.³⁴⁴

1878'de Arnavut nüfusunun yoğun olduğu dört vilayetten gelen 80 Arnavut, Prizen'de Arnavut Milliyetçiliği çizgisinde milli istişare meclisi niteliğinde Prizen Birliği'ni kurmuşlardır.³⁴⁵ 1912 yılında patlak veren I. Balkan Savaşı'nda Bulgar-Sırp-Yunan-Karadağ ittifakı kısa bir süre içerisinde Osmanlı Devletine karşı önemli zaferler kazanmıştır. I. Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913 tarihinde yapılan Londra Antlaşması ile son bulmuştur. Balkan savaşları süresince Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Kosova Londra Antlaşması ile tamamıyla Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış Kosova vilayeti

³⁴⁰ MALCOLM, Noel, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, Çev. Özden Arıkan, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999. s. 68.

³⁴¹ KARATAY, s. 37., TAŞDEMİR - YÜRÜR, s. 135.

³⁴² MALCOLM, s. 121.

³⁴³ MALCOLM, s. 121.

³⁴⁴ EMİROĞLU, s. 63.

³⁴⁵ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 136., KARATAY, s. 55.

Sırbistan'a bırakılmıştır.³⁴⁶ Kosova vilayetinin Sırbistan'a bırakıldığı zamanda coğrafi nüfus dağılımı şöyledir: Üsküp sancağının güney-doğusunda Müslüman Türkler ve Bulgarlar, Yeni Pazar tarafında Arnavut ve Boşnaklar, Taşlıca sancağında büyük çoğunlukla Boşnaklar, Prizren, İpek ve Priştine sancakları ile Üsküp sancağının kuzey ve batı taraflarında Arnavutlar bulunmaktadır. Kosova vilayeti içerisinde Osmanlı İmparatorluğu döneminde resmi bir nüfus sayımı yapılmamakla birlikte, 1000.000 (bir milyon) kadar nüfus bulunduğu ve bunun dörtte üçünün Müslüman olduğu ifade edilmektedir. Arnavutlar, 15. yüzyılın başlarından 1912 yılına kadar dönem dönem bölgeye göç etliklerinden dolayı Kosova'da hâkim unsuru oluşturmaktadırlar.³⁴⁷

I. Dünya Savaşı yıllarında Kosova toprakları, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan ordularının işgaline uğramıştır. Bu tarihlerde Sırp'lardan kurtulma fikriyle hareket eden Kosova Arnavutları Avusturya işgalini desteklemiştir. Savaşın sonunda Avusturya-Macaristan ordusu Balkanlarda yenilgiye uğramış, Bulgaristan ise İtilaf devletleri ile ateşkes antlaşması imzalamıştır. Kosova ise 1918'de tekrar Sırp hâkimiyetine girmiştir.³⁴⁸

I. Balkan Savaşı esnasında, Arnavutlar bağımsızlığını ilan etmelerine karşın, büyük güçler tarafından tanınmamışlar; uluslararası bir komisyonun idaresi altına girmişlerdir. Ocak 1920'de ilk Arnavut Kongresi toplanmış, ulusal parlamento için genel seçimlerin düzenlenmesi kararı almış, Mart 1920'de ilk düzenli Arnavut Parlamento seçimleri yapılmış ve yeni bir hükümet kurulmuştur. Aralık 1920'de Arnavutluk MC üyesi olmuştur. Arnavutluk, egemen, bağımsız ve tanınmış bir devlet olmasına karşın, İtalyan ve Sırp entrikaları sonucu kesin sınırları konusunda sorunlar yaşamıştır. Osmanlı hâkimiyetine karşı bağımsızlıkları teşvik edilen Arnavutlar, Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmuşlardır ancak, çok daha zorlu bir döneme girmişlerdir.³⁴⁹

1920'li yıllar hükümet değişimlerinin çok fazla yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde milliyetçilerin çoğunluğu, hükümetlerin Yugoslavya ile Kosova bölgesi konusunda mücadeleye devam etmediğinden dolayı memnuniyetsiz bir durumda idiler. Gerçekten de on binlerce Arnavut Yugoslavya hâkimiyeti altında yaşamıştır. Bölgede

³⁴⁶ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 136

³⁴⁷ EMİROĞLU, s. 76.

³⁴⁸ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 136.

³⁴⁹ EMİROĞLU, s. 81.

mücadele etmek için bir Kosova Komitesi kurulmuştur. Komite, Kosova konusunda izlenen hükümet politikalarına oldukça karşı bir konumdadır. Sırp'ların ve Yunanlar'ın Arnavut unsurlara karşı uyguladıkları baskı politikaları, Kosova Komitesi'nin söylemlerinin sertleşmesinde büyük oranda etkili olmuştur.³⁵⁰

İki dünya savaşı arası dönemde Yugoslavya ve Arnavutluk arasındaki Kosova sorunu dolayısıyla her an bir çatışma başlatma potansiyeli varlığını devam ettirmiştir. Bu dönem itibariyle de nüfusun çok ağırlıklı bir kesimi Arnavutlardan oluşmaktadır. Kosova bölgesi, oldukça verimli olduğundan Arnavutluk için önemli bir tahıl üretim merkezi olmuştur. Sınır boyunca da Arnavut köyleri bir pazar olarak da önem arz etmiştir. Sırp'lar açısından bölge sadece Peç şehrindeki Patrikliği de barındıran bir üs olarak değil aynı zamanda, Kosova meydan savaşının da yaşandığı bir bölge olarak önem arz etmektedir. Bir anlamda 1389 Kosova Meydan Savaşı, Balkanlar'daki Sırp hâkimiyetinin en büyük darbeyi yediği bir coğrafi mekan ve zaman dilim olarak öne çıkartılmış, Sırp'ların kendi etraflarında sağlamaya çalıştıkları Balkan merkezileşmesinin kaybı anlamına gelen bu tarihsel olgu, 19. Yüzyıldan sonra yine Sırp'lar etrafında merkezi bir siyasal yapı kurmanın sembolü haline getirilmeye çalışılmıştır. Her iki taraf açısından bölgeye yüklenen bu anlam, Arnavutluk'un kuzey sınırları konusunda çok uzun tartışmaların yapılmasına ve ertelemelerin yaşanmasına yol açmıştır.³⁵¹

1913 tarihli Büyükelçiler Konferansı'nda, bu sorunlu bölgenin Arnavutluğa verilmesi konusunda anlaşma sağlanmış olmasına karşın, sınırlar konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, 1926 yılına kadar Arnavutluk-Yugoslav sınır anlaşmasının yapılmasını engellemiştir. Belgrad Hükümeti, Arnavut toprak sahiplerinin arazilerini parçaladıktan sonra, bölgede Sırp yerleşim bölgeleri oluşturmak için çaba harcamıştır. Fakat bölgedeki tarım ve sağlık şartlarının son derece kötü olması, birçok Sırp yerleşimcinin bölgeden ayrılmasına yol açmıştır. Sırbistan hükümeti, parçaladığı topraklara Sırp yerleşimci getirmenin dışında, yerleşik Arnavutlara karşı adaletsiz bir yaklaşım sergilemiş, dinsel nitelikteki mülkler müsadere edilmiş, Sırp polisi Arnavutlara karşı baskıcı ve aşırı kuvvet kullanımına dönük uygulama içinde olmuştur. Sırbistan hükümeti, Arnavut papazlar tarafından MC'de yapılan protestolara rağmen, Arnavut

³⁵⁰ EMİROĞLU, s. 81.

³⁵¹ EMİROĞLU, s. 81.

okullarını kapatmışlardır. Türkleri geri gönderme anlaşmasını bir bahane olarak kullanarak, bölgeden ayrılmak istemeyen pek çok Kosovalı Arnavut'u sınır dışı etmişler ve Türkiye'ye göndermişlerdir. Türkiye'ye gelenler ise Türkiye'de kalmak veya yeni bir sınır dışı uygulamasından birini kabul etmek durumunda kalmışlardır.

Yugoslavya Kosovalı Arnavutlara yönelik baskı politikasını gün geçtikçe daha da arttırırken bölgedeki Kosova Komitesi, hoşnutsuzluklar için gizli bir merkez olma rolünü oynamış, bölgenin Arnavutluğa ilhak edilmesini savunmuştur. Kosova bölgesindeki Sırp hâkimiyetinin yol açtığı sorunlar, adil, kalıcı, yasal, meşru ve moral değerleri dışlamayan bir çözüme kavuşturulmadığı sürece, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturma riskini devam ettirmiştir.³⁵²

Yugoslavya'da Arnavutlara ırkçılık çerçevesinde yapılan en şiddetli baskı eğitim ve kültür alanında uygulanmıştır. *1921 tarihli Azınlıkların Korunması Hakkında Yasa* uyarınca azınlıklara kendi dillerinde ilköğretim yapmalarına izin verilirken, Arnavutların bu haktan yararlanması engellenmiştir. Bu sebeple Kosova'daki Arnavut halkın yüzde 90'ı okuma yazma öğrenememiştir.³⁵³ Öte yandan, büyük çoğunluğu Müslüman olan Arnavutlar üzerindeki dini baskı ve yasaklar komünistlerin iktidara gelişi ile son haddine ulaşmıştır. Uygulanan bu politikalar ile şeriat mahkemeleri 1946'da kapatılmış, Kur'an kursları 1950'de kaldırılmış ve çocukların eğitim için camiye gönderilmesi ağır cezalı suç haline getirilmiş, tekkeler ise 1952'de resmen kapatılmıştır.³⁵⁴ Milliyetçilik güdüsü ile Kosovalı Arnavutlar üzerinde artarak devam eden kültürel, dinsel ve ırksal bu baskılar neticesinde Kosovalı Arnavutlar, göç etmek veyahut direnerek bağımsızlıklarını kazanmak şeklinde iki alternatif üzerinde düşünmek zorunda kalmışlardır.³⁵⁵

1953 sayımına göre Kosova nüfusunun yüzde 27'sini oluşturan Sırp ve Karadağlılar arasında parti üyelik oranı yüzde 50 olduğu gibi idari ve liderlik mevkileri de yüzde 68 oranında onlara aitti. Yine fabrikalardaki işçilerin yaklaşık yüzde 50'sini Sırp ve Karadağlılar oluşturmaktaydı. 1958'de bütün Kosova'da 49 sanayi işletmesi varken Yugoslavya'ya bağlı Slovenya'daki işletme sayısı 465'ti. Bölgenin çoğunluğunu

³⁵² EMİROĞLU, s. 83.

³⁵³ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 137.

³⁵⁴ MALCOLM, s. 381.

³⁵⁵ BALCI, Ali, "*Kosova: Arnavut Sorununun Kilit Bölgesi*", *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Editörler; Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 169.

oluşturan Arnavutların yönetimde söz sahibi olmaları engellendiği gibi oluşturulan bu siyasi, sosyal ve iktisadi sorunlarla Arnavutların bölgedeki hayat şartları kötüleştirilmiş Kosova'daki Müslüman nüfus bu şartlar altında göç ettirmeye başlanmıştır. Böylece siyasi ve iktisadi haklardan mahrum bırakılan ve dışlanan Arnavutlar bölgeden göç etmek zorunda bırakılmıştır.³⁵⁶

I. Dünya Savaşı öncesinde 50.000 Kosovalı bölgeyi terk etmeye zorlanmıştır. İki dünya savaşı arası dönemde, 90 ila 150.000 arası etnik Arnavut bölgeden göç etmek zorunda bırakılırken 40.000 Ortodoks Slav bölgeye yerleştirilmiştir. 1938 yılında Türkiye ile imzalanan göç anlaşmasına istinaden 1944 yılına kadar 40.000 aile Türkiye'ye göç etmiştir.³⁵⁷ Öte yandan, Yugoslav makamlarınca on binlerce Arnavut kayıtlara Türk olarak geçirilmiş ve 100.000 civarında Kosovalının 1953'de Yugoslavya'nın Türkiye ile imzaladığı anlaşmaya istinaden Türkiye'ye göç etmesi sağlanmıştır. 1968'de Anayasa'da yapılan değişikliklerle Kosovalı Arnavutlar daha rahat imkânlarla kavuşsalar da Yugoslavya içerisinde en fazla nüfusu oluşturan Sırpların diğer uluslar üzerinde tahakküm kurmasına engel olan Tito'nun ölümüyle birlikte Arnavutlar üzerindeki Sırp baskısı tekrar ortaya çıkmıştır. Öyle ki, 1981–1991 yılları arasında 40.000 Kosovalı bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.³⁵⁸

1998'de yaşanan kriz ve çatışma ortamı ile 1999 NATO Harekâtı sonrası komşu ülkelere sığınan mültecilerin geri dönüşü, demografik rakamları tamamen değiştirmiştir. 1998 yılında Sırp saldırılarına maruz kalan özellikle kırsal alandaki Kosovalı Arnavutlar büyük kitleler halinde Arnavutluk, Makedonya ve Karadağ'a sığınmışlardır. Bu dönem içerisinde 444.600 mültecinin Arnavutluk'a, 243.700 mültecinin Makedonya'ya, 69.700 mültecinin Karadağ'a, 60.000 mültecinin Sırbistan'a, 21.700 mültecinin Bosna-Hersek'e sığındığı BM raporları ve NATO kayıtlarında ifade edilmektedir.

NATO'nun müdahalesi ile Sırp saldırıları durdurulmuş, Haziran 1999'da KFOR "Kosovo Force" (NATO Kosova Koruma Gücü) Kosova'ya girmiş, Sırbistan ile Kosova arasındaki hudutlardan itibaren 5 kilometrelik alan Kara Güvenlik Bölgesi, 25 Km.'lik alan Hava Güvenlik Bölgesi ilan edilmiştir. Kosova'da tüm etnik topluluklar

³⁵⁶ BALCI, s. 168.

³⁵⁷ ALKAN, s. 94.

³⁵⁸ BALCI, s. 170.

için, güvenli bir ortam sağlanması yönünde çalışmalara başlanmış, arkasından yerlerinden edilmiş Arnavutların tekrar yurtlarına dönmeleri sağlanmıştır. Fakat evlerini terk eden Sırlar için aynı durum söz konusu olamamıştır. Savaş sonrasında Kosova'ya geri dönen ve daha öncesinde kırsal alanda yaşayan pek çok Arnavut tekrar köylerine dönmek yerine şehir ve kasaba merkezlerinde toplanmışlardır.

Arnavut nüfusu, Balkanlarda en hızlı artan nüfustur. Belli bir dönem için, nüfus üstünlüğünü korumaya yönelik Arnavutlar tarafından yüksek doğum oranı ve genç nüfusu arttırmak amaçlı yürütülen politika sonucunda sosyal problemler de beraberinde ortaya çıkmıştır. Bu ölçüde genç bir nüfusa iş ve sosyal güvenlik sağlamak, Kosova'nın kendi kaynakları ile mümkün görülmemektedir.

Kosova'da yaşayan tüm etnik guruplar kendi ana dillerini konuşmaktadır. Eğitim sistemi üniversiteye kadar tüm etnik gurupların kendi ana dilinde eğitim yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak üniversitede Arnavutça eğitim yapılmaktadır. Bu nedenle etnik guruplar ya başlangıçtan itibaren Arnavut okullarını tercih etmekte veya üniversite için, Türk azınlık çocuklarını, Türkiye'de eğitime göndermektedir. Böyle bir uygulamanın ileride, Kosova'ya dönen üniversite mezunu çocukların Arnavutça bilmedikleri için iş bulamaması ve üniversite eğitimi aldıkları ülkeye göç etmek zorunda kalması ile neticelenecektir. Zaten Kosova dışına eğitim amaçlı çıkan öğrenciler, yaşanan ekonomik sıkıntılar ve geleceğe dönük iş imkânlarının olmayacağı endişesi ile eğitim gördükleri ülkelerde kalacak şekilde şartları zorlamaktadırlar. Sonuç olarak bu gençlerin tekrar Kosova'ya dönmek gibi bir düşünceleri yoktur. Uzun vadede bu durumun Kosova'da homojen bir Arnavut nüfus görmek isteyen Kosovalı Arnavutların işine yarayacağı değerlendirilmektedir.

Kosova'nın Sırp Ortodoks Kilisesi'ne ait birçok önemli eserleri barındırması ve Sırlar için hiç unutulmayan Kosova Savaşı yenilgisinin gerçekleştiği yer olması, ayrıca Sırp Mitolojisi'nin doğuş yeri olarak kabul edilmesi bu bölgeden vazgeçilmesinin Sırlar adına ne kadar güç olduğu gerçeğine götürmektedir. Arnavutlar için ise, Kosova'ya hâkim olmuş tüm medeniyetlerden önce bu toprakların kendilerine ait olduğu yönünde ortaya çıkan kuvvetli inanç, bu küçük ama çok değerli olan coğrafya üzerinde çıkar çatışmalarının, hatta sıcak savaşların yaşanması için yeterli bir sebep olmuştur.

Sosyalist Yugoslavya'nın kurucusu Tito'nun 1980 yılında ölümüyle birlikte önemli bir denge unsuru ortadan kalkmış ve ülkenin değişik cumhuriyetleri arasında entegrasyonu amaçlayan kurumlar gücünü yitirmeye başlamıştır. 1980 yılından, Yugoslavya'nın dağılmasına kadar geçen süre içinde ekonomik sorunlar ve etnik gruplar arasında artan milliyetçilik ülke bütünlüğünün önündeki en önemli sorunları oluşturmuşlardır. Ekonomik çıkmazlar, Sosyalist Yugoslavya döneminde kesin bir çözüme bağlanamamış, tarihsel kökenleri olan etnik uyuşmazlıkların tekrar daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmalarına yol açmıştır.³⁵⁹

Sosyalist Yugoslavya bünyesinde oluşan etnik gerginlikler içinde Kosova'nın özel yeri ve önemi bulunmaktadır. Nüfusunun büyük bölümünü Arnavutların meydana getirdiği ve Yugoslavya'nın en geri kalmış bölgelerinden biri olan Kosova'da her geçen yıl artan ekonomik sorunlar ülkenin diğer bölgelerinden daha fazla hissedilmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmaların yeni durağı Kosova bölgesi olmuştur. Kosova, üzerinde yaşayan Arnavut çoğunluğun bağımsızlık, Sırp azınlığın da eski hâkimiyetini yeniden kurma mücadelelerine sahne olmaktadır. Kosova'da 80'li yıllarda patlak veren, günümüzde şiddetlenerek devam eden kriz nedeniyle, etnik, dini ve milliyetçi kavgaların hep gündemde olduğu Balkanlar son yıllarda yine üzerinde en çok konuşulan ve çaba harcanılan bölge olma özelliğini sürdürmektedir.³⁶⁰

1981 yılında bu bölgede başlayan huzursuzluklar farklı boyutlar kazanarak günümüze kadar uzanmıştır. Tito sonrası Yugoslavyası'nda ilk kez Kosova'da açıkça ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri daha sonra diğer cumhuriyetlerde de kendini göstermeye başlamış ve zamanla Yugoslavya'nın dağılmasına yol açmıştır.³⁶¹

³⁵⁹ BABUNA, Aydın, *Kosova Sorunu Üzerine*, Dış Politika Dergisi, Sayı: 1-2, Cilt: 8, 1997, s. 5.

³⁶⁰ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 136.

³⁶¹ BABUNA, s. 5.

II. KOSOVA KRİZİ

A. KOSOVA KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Kosova Krizi ve bu Kriz'in nedenlerini, etnik, dinî ve değişik sosyal kökenli toplumlar ile milliyetçilik prensibi esasları içinde uyumsuzluklara yönelen Eski Yugoslavya'daki toplumlar ile uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye düşmesine neden olan olgular çerçevesinde değerlendirmek ve Birleşmiş Milletler tarafından alınan kararlar ile oluşturulan barışı destekleme kuvvetlerini bu konsept içinde irdelemek gerekmektedir.

Kosova'da meydana gelen iç çatışmaların nedenleri; bölgenin tarihinde, siyasal rejiminde, sosyo-kültürel yapısında aramak gerekmektedir. Özellikle, bölgede yaşayan halk arasındaki etnik, dinî ve kültürel farklılıklar ile tarihten kaynaklanan çeşitli sorunlar Kosova Krizi'nin patlak vermesine zemin hazırlamış, ayrıca bölgede Tito tarafından uygulanan baskıcı rejim de, sorunun ortaya çıkmasına ve gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur. Bu nedenler yanında, ayrıca Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra bölgedeki milliyetçilik akımları da sorunun ortaya çıkmasında başlıca rol oynamıştır.

B. KRİZİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. YUGOSLAVYA KRALLIĞI'NIN KURULMASI

I. Dünya Savaşı sonunda galip gelen devletlerin katıldığı Paris Konferansı'nda bir araya gelerek Sırbistan sınırları içinde bulunan Kosova bölgesinin de 1 Aralık 1918'de kurulan Sırp - Hırvat - Sloven Krallığı'nın bir parçası olduğunu kabul etmişlerdir. Karadağ ve Voyvodina da Krallığa katılma kararı almışlardır. Böylelikle Kosova artık Sırp-Hırvat-Sloven Krallığının bir parçası haline gelmiştir.³⁶²

³⁶² TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 136.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığın'da hâkim güç Sırp'ların elinde olmuştur. Bunun nedenlerinden biri Sırbistan'ın sınırlarının ve ordusunun büyük olması, diğer yandan hükümdarın Sırp ailesine mensup olmasıdır.

Yeni Krallığı'nın % 43'ünü Sırp'lar, % 23'ünü Hırvatlar, % 8.5'ini Slovenler, % 6'sını Boşnak Müslümanlar, % 5'ini Makedonlar, %3.6'sını Arnavutlar ve %14 civarındaki bir nüfusu da Alman, Macar, Çingene, Ulah ve diğer milletler oluşturmuştur. Bu hali ile yeni kurulan krallık oldukça fazla etnik unsuru bir arada barındırmıştır.³⁶³

Krallıkla iktidar yapısı giderek Sırplaşma eğilimi göstermiş, yeni kurulan Yugoslavya devleti bölgeyi Sırp'larla, yeniden kolonize etme girişiminde bulunmuştur. Sırp'lar, Krallık'ta hâkim bir konuma geldikten sonra, Sırp olmayan diğer halklarla birlikte Kosova halkını da eşitsiz muamelelere tabi tutmuşlardır. Ocak 1929'da başa geçen Kral Alexander I Karayorgieviç, parlamentoyu ve 1921 Anayasasını feshederek yönetime el koymuş, Ekim 1929'da Sırp egemenliğini pekiştiren yeni bir anayasa ile devleti "Yugoslavya Krallığına" dönüştürmüştür.³⁶⁴ Eyaletlerin tarihi sınırları kaldırılarak, ülke nehirlerle göre adlandırılmış ve hepsinde Sırp nüfusunun çoğunluk olacak şekilde dokuza bölünmüştür. Bu sırada Kosova da Vardarska, Moracska ve Zetska isimli üç il arasında paylaştırılmıştır. Bu tarihten sonra Kosova'da adaletsiz uygulama ve Sırp yanlısı politikalar sonucu huzursuzluklar giderek artmıştır.³⁶⁵

2. I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

1918 yılından itibaren Yugoslavya Krallığındaki idareyi ellerinde bulunduran Sırp idareciler özellikle "eski Sırbistan" olarak tanımladıkları Kosova bölgesinin demografik yapısını değiştirmek için bazı politikalar uygulamışlardır. Arnavutları, Arnavutluk ya da Türkiye'ye göç etmeye teşvik; Slav kolonizasyonu; asimilasyon bu politikalarından en önemlileridir. Ancak bu yöntemlerle başarılı sonuçlar alınamamış,

³⁶³ BORA, Tanıl, *Milliyetçiliğin Provokasyonu, Yugoslavya*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 39.

³⁶⁴ AKŞİN Şule ve Melek Fırat, *İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar*, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 103.

³⁶⁵ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 137.

Arnavutların bir kısmı Arnavutluk ve Türkiye'ye göç etmişlerse de, göç beklenen boyutlarda olmamıştır. Bu dönemde daha çok, Arnavutluk'a oranla göçmen kabul etme kapasitesi yüksek olan Türkiye'ye yönelik göç politikaları üretilmiştir.³⁶⁶

Yugoslavya'nın resmi olarak savunduğu Kosova'da ulusal bir Arnavut azınlığın varlığını reddetmesine rağmen, 1921'de yapılan seçimlerde Arnavutça konuşan insanlar kayda geçirilmiş ve bütün Yugoslavya'da bunların nüfusu 439.657, Kosova'da 288.900 olarak belirlenmiştir.³⁶⁷

Sırlar Kosova'daki Müslümanlar üzerinde baskı politikası uygulayarak, Müslümanları Kosova'yı terk etmeye zorlaması ve asimilasyon sürecinin bir diğer boyutu da Sırların Kosova'ya yerleşmesi için yapılanlardı. Sırların Güney Sırbistan'ın etnik yapısını Sırplaştırmak adına uygulamayı düşündükleri iskân politikasının ilk adımları, I. Dünya Savaşı'ndan önce atılmıştır. Müslümanların yoğun halde yaşadığı Kosova'ya çoğunluğu Sırp ve Karadağlı olan pek çok göçmen yerleştirilmiştir. 1912 yılında başlayan iskân politikasına yönelik olarak Şubat 1914'te çıkarılan karar gereğince, Sırp hükümeti Kosova'ya yerleşen her Sırp ve Karadağ kökenli aileye 9 hektar toprak vaat ettiği gibi, bir ailenin 16 yaşını doldurmuş her erkek üyesine de iki hektar toprak daha veriyordu. Böylece başta Sırlar olmak üzere pek çok Slav ailenin Kosova'ya yerleşmeleri ve ucuz fiyatlardan toprak almaları sağlanmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması bu kanunun istenildiği şekilde uygulanmasını engellemiştir. Söz konusu politikalar 1918'de bölgenin Sırlar tarafından yeniden işgal edilmesinden sonra ve Yugoslavya döneminde daha ciddi şekilde uygulanmıştır.³⁶⁸

Sırp iskân politikası, 1914'de bölgenin Sırlar tarafından yeniden işgal edilmesinden sonra ve Yugoslavya Krallığı döneminde daha ciddi şekilde uygulanmaya başlamıştır. 2 Eylül 1920'de Yugoslavya Krallığı, daha iyi yaşam koşulları elde etmek için, Amerika ve Kanada'ya yönelen kitlesel göçü durdurmak ve bu insanlara Kosova'daki nüfus dengesini Sırlar yönünde değiştirecek çözümler bulacak kanunlar çıkarmıştır. Çıkarılan kanunlar ile Sırp Krallığın kuzey bölgelerinde yaşayan Sırp ve Karadağlılara Kosova'da verimli topraklarında arazi sahibi olma imkânı sunulmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış ve henüz sanayileşememiş bir tarım toplumu olan

³⁶⁶ BABUNA, s. 6.

³⁶⁷ MALCOLM, s. 326.

³⁶⁸ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 138.

Sırbistan Krallığı'nda bu amaçlı çıkarılan kanunlar o dönemin gerçekleri düşünüldüğünde çok cazip gelmiştir. Bu amaçla arka arkaya çıkartılan bir dizi iskân kanunu ile çok sayıda Sırp ve Karadağlı aile bölgeye yerleştirilerek, yeni yerleşimci Sırlara ve Karadağlılara, Kosova'nın yerleşik Müslüman halklarından daha iyi yaşam şartları sunulması sağlanmıştır. Slav göçmenlerin yerleştirileceği yeni köyler, stratejik bir yaklaşımla başlıca haberleşme ulaşım ve ticaret yolları üzerinde toplanmış ve Arnavutluk'a bitişik hassas sınır bölgesinde kuzey Sırbistan'dan gelen Sırp ve Karadağlıların yerleşmesi sağlanmıştır.³⁶⁹

İskân politikasını desteklemek amacıyla çıkarılan ve "Toprak Reformu" adı altında gerçekleştirilen uygulamalarla da Arnavutlar sahip oldukları toprakları Sırp ve Karadağlılara bırakmaya zorlanmışlardır.

Sırpların uyguladıkları baskı politikalarının Arnavutları bölgeden uzaklaştırmaya teşvik ettiğini kabul etmekle beraber onların asimile edildiklerini söylemek güçtür. Çünkü etnik, dinsel, dilsel ve kültürel anlamda tamamen Sırp toplumundan farklı olan Arnavut nüfusu Balkanlar'da giderek çoğalmış ve Arnavut milliyetçiliği güçlenmiştir.³⁷⁰

Arnavutların baskılarla bölgeden kaçırılmasını yavaş bulan Belgrat hükümeti yeni arayışlara girmiştir. Sonunda hükümet Arnavut sorununun çözümü için Müslüman Arnavutların zorla göç ettirilmelerini öneren memorandumun uygulanmasına karar vermiştir. 7 Mart 1937 tarihli bu memorandumda alınan karar sonucunda, Kosova sorununun çözümün ancak Arnavutların kitle halinde göç ettirilmeleriyle sağlanabileceğini öne sürülmüştür.³⁷¹

Sırp memorandumunda ortaya konulan amaç Kosova bölgesine bir yandan diğer Slav nüfusun iskânı sağlanırken diğer yandan da Arnavutları Türkiye, Arnavutluğa ve İtalya'ya göç etmeye zorlamak olmuştur. Sırlara göre Almanya'nın on binlerce Yahudi'yi sürebildiği bir devirde birkaç yüz bin Arnavut'un yer değiştirmesi ile dünya savaşı çıkması olası değildi. Memorandumda Arnavutların göç ettirilmesi için çeşitli yöntemler kullanılması önerilmiştir. Arnavut halk Türk topraklarının güzelliğine, orada yaşamanın refahına, düşük vergi oranları gibi göç etmeyi cazip kılacak unsurlara inandırılmalarının gerekli olduğu, bundan başka, bölgeye yerleştirilenlerin çoğunlukla

³⁶⁹ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 138.

³⁷⁰ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 138.

³⁷¹ BABUNA, s. 5.

Karadağlılar olması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü kibirli ve acımasız olan Karadağlılar bu tarz davranışları ile Arnavutları bölgeden uzaklaştırabilecekleri düşünülmüştür. Bu sebeple de Karadağlılar ile Arnavutlar arasındaki sürtüşmelerin teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Arnavutlar için bu topraklarda yaşamayı imkânsız hale getirmek onların Yugoslav topraklarından göç ettirilmeleri için başlıca yöntem idi. Memorandumda Arnavutlara ait eski arazi belgelerinin geçersiz sayılması, devlete ait bütün otlakların geri alınması, Arnavutların devlet, yerel yönetim ya da özel kuruluşlarda işten çıkarılmaları, Müslüman din adamlarına kötü muamele edilerek halkın din duygularının kışkırtılması gerektiğinden de bahsedilmiştir. Sırbistan'ın 1878'den beri başarıyla uyguladığı diğer bir yöntem olan Arnavutlara ait köylerin ve kentlerin ateşe verilmesi de başka bir tedbir olarak bu karar kapsamında yer almıştır.³⁷²

Kosova Arnavutlarının bu plana şiddetle karşı çıkmalarına rağmen 11 Temmuz 1938 tarihinde iki ülke arasında Kosova ve Makedonya'da yaşayan 40.000 Müslüman Arnavut ve Türk ailenin Türkiye'ye göçüne dair bir anlaşma metni imzalanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışı bu projenin uygulanmasını engellemiştir. Buna rağmen Yugoslav hükümetinin bölgede uyguladığı politikalar ve yaşam şartlarının zorlaşması yüzünden iki savaş arası dönemde Kosova'dan 90 ile 150 bin arasında insanın göç ettiği tahmin edilmektedir.³⁷³

3. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

İki Savaş arası dönem olarak kabul edilen I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı arasında geçen süreç içerisinde Kosova'da yaşananlar özellikle Arnavut ve Sırp toplumu arasındaki kalıcı düşmanlığı körükleyici mahiyettedir. Sırlar, I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Krallığın ana unsuru olmaları, aynı zamanda iki savaş arasındaki dönemin dünya tarihi açısından da pek demokratik uygulamalarının görülmemesi açısından, Kosova'da Sırların Arnavutlar başta olmak üzere Müslüman azınlıklara yönelik baskı, sindirme, göç etmelerini sağlamak amaçlı yapmış oldukları zulümler

³⁷² MALCOLM, s. 343.

³⁷³ MALCOLM, s. 345.

kapatılması mümkün olmayan derin yaralar açmıştır. Arkasından Alman işgal ordusunun ülkeye gelmesi ile yüz bulan Arnavutlar, Almanların göz yummasından da istifade ederek, Sırlara olan nefretlerini Yugoslavya'nın işgal altında bulunduğu dönem içerisinde su üzerine çıkarmışlardır. Doğaldır ki şiddet şiddeti doğurmuş ve iki toplum arasındaki mevcut olan gerilim ve tansiyon daha da kuvvetlenerek gelecekte yaşanacak bazı olayların temellerini atmıştır.³⁷⁴

1940'lara gelindiğinde Yugoslavya Alman yayılcılığının etkisi altında sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. Almanya ekonomik bakımdan da giderek Almanya'ya bağımlı hale gelen Yugoslavya'yı İtalya - Almanya - Japonya faşist Mihverine katılmaya zorlamıştır. Bu baskı sonucu, Sırp Hükümeti başlangıçta Almanya'yı desteklemesine rağmen, Kosovalı Arnavutlar, 25 Mart 1942'de Almanya'nın baskılarının artması üzerine faşist Mihvere katılmak zorunda kalmıştır.³⁷⁵ Bu antlaşmadan iki gün sonra Havacı General Duşan Simoviç önderliğindeki cunta, Yugoslavya'daki Kralı ve Tsvetkoviç-Maçek hükümetini devirerek yönetime el koymuştur. Bunun üzerine, Alman ordusu 6 Nisan'da Belgrat'ı bombalayarak Yugoslavya'ya girmiştir. 17 Nisan 1942'de Yugoslavya koşulsuz teslim olmuştur.

Almanya, Kosova'nın, tarafsız bir bölge haline getirmek istediği Arnavutluk'ta kalmasını istiyordu. 21 Nisan 1941'de Alman kuvvetlerinin komutanı General Eberhardt ile Mitrovica'daki yerel Arnavut liderlerle yapılan görüşmelerde bazı konularda anlaşmaya varılmıştır. Buna göre; Arnavutların yaşadığı bölgelerde yerel yönetimi Arnavutlar üstlenecek ve eğitim konusunu diledikleri gibi düzenleme hakkına sahip olacaklardı. Belgrad'taki işbirlikçi Sırp hükümeti bu hükümlere karşı çıkmasına rağmen sonraki iki yıl içinde Arnavutça eğitim veren 40 civarında ilkokul açılmıştır.³⁷⁶

Yugoslav Komünist Partisi'nin liderliğini üstlenen ve genel sekreterliğine seçilen Josef Broz Tito, sosyalist çizgide ve bütün etnik halkı toparlayan komünist unsurlu bir devlet kurmayı amaçlamıştır. Tito'nun bütün halklara eşit mesafede etnik temele dayanmayan devlet kurma fikri Arnavutları etkisi altında bırakmaya yetmiştir.³⁷⁷ Ayrıca Tito'nun "Küçük Sırbistan - Büyük Yugoslavya" olarak ifade edilebilecek Sırp

³⁷⁴ EMİROĞLU, s. 81.

³⁷⁵ BORA, s. 82.

³⁷⁶ MALCOLM, s. 352.

³⁷⁷ EMİROĞLU, s. 85., TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 139.

etkinliğini sona erdirmeye yönelik Sırp karşıtı politikaları da 1930'larda faşizmin etkisiyle Sırplaştırma politikalarına maruz kalan Arnavutları sevindirmiştir.³⁷⁸

II. Dünya Savaşı sırasında Kosova ve Metohia 1. Milli Kurtuluş Halk Konseyi tarafından, "büyük güçlerin kontrolünde" 31.12.1943 – 2.1.1944 tarihleri arasında Bujan Konferansı yapılmıştır. Katılan 49 kişinin 42'sinin etnik Arnavut olduğu konferansta, Kosovalı Arnavutların Arnavutluk ile birleşmenin tek yolunun da Yugoslavya'nın diğer halklarıyla beraber işgalcilere ve işbirlikçilerine karşı savaşmak olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Arnavutların da diğer halklar gibi kendi kaderlerini tayin haklarının olduğu ve bunun güvencesinin Yugoslavya Milli Kurtuluş Ordusu ve Arnavutluk Milli Kurtuluş Ordusu olduğu da bu konferansta kabul edilmiştir. Diğer müttefikler olan Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD nine bu durumun garantörü oldukları belirtilmiştir.³⁷⁹

Tito'nun kurmuş olduğu Yugoslavya Cumhuriyeti, 6 cumhuriyet ve 2 özerk bölgeyi içermiştir. Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya Cumhuriyetleri ile Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerini kapsayan Cumhuriyetler ve toplam 20 ulusal azınlıktan oluşmuştur. Diller, kültürler, gelenekler ve tarihler bileşimi olarak Osmanlı İmparatorluğu'na benzeyen bu yapı, hükümet, Anayasa ve yasal sistem sayesinde değil, Tito'nun şahsında oluşan bir mozaiikte ve Yugoslavya'ya özgü görülen bir sosyalizm formu sayesinde bir arada tutulmuştur. Tito, hem gücün hem de birliğin sembolü haline gelmiştir. Yugoslav sosyalizminin, kapitalist Batı ile Stalinci Doğu arasında bir denge tutturma yeteneğine sahip özgün bir yapısı mevcut olmuştur. İki blok arasındaki dengeyi Tito o kadar iyi tutmuştu ki, bu denge sayesinde tüm Yugoslavya genelinde zenginlik ve refah kısa sürede inanılmayacak boyutta artış göstermiştir.

1945'den 1980 yılına kadar 35 yıl süreyle Yugoslavya'nın tek hâkimi olan Tito, Yugoslavya'yı oluşturan uluslar ve Cumhuriyetler arasında gizliden gizliye süren rekabeti ortadan kaldırmak istemiştir. Bu nedenle ulus üstü bir söylemle, Güney Slav Ulusunu yani Yugoslavlık kimliğini oluşturmak istemiştir.³⁸⁰ Sırpların tahakkümü ve

³⁷⁸KARAKOÇ, Jülide, *ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde Nato'nun Kosova'ya Müdahalesi*, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 8, Sayı:1, Ankara 2006, s. 228.

³⁷⁹ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 140.

³⁸⁰ KENAR, Nesrin, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 71.

Hırvatların ayrılık taleplerini karizmatik kişiliği ile işbaşında bulunduğu dönemde önleyen Tito, Yugoslav Cumhuriyeti'nin yasalarını SSCB'nin 1936 tarihli Anayasasından esinlenerek hazırlamıştır.³⁸¹

Yugoslavya'nın 1946 tarihli Anayasasında Kosova, özerk bir bölge olarak tanımlanıyordu. Arnavutların büyük çabalarına rağmen, Yugoslav Partizanları 1945 İlkbaharında Kosova bölgesini ele geçirmeyi başarmışlardır. II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında Kosova Sırp tarafından yeniden işgal edilmiş ve özerk bir il halinde Sırbistan'a eklenmiştir. Ülkenin bu şekilde federal birimler halinde bölünmesi, ülkeyi bölmek amacıyla değil, Yugoslav halkları arasında iletişim sağlayarak çatışma bölgelerindeki uyuşmazlıkları gidermek amacıyla gerçekleştirilmiştir.³⁸²

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI GELİŞMELER

Yugoslavya'nın çokuluslu federal yapısı Tito'nun ölümünün ardından milliyetçilik akımlarının etkisi altında kalmıştır. Yugoslavya Sırpların federasyonu üniter devlete dönüştürme çabalarının karşısında, Sloven ve Hırvatların aynı federasyonu gevşek bir federasyona dönüştürme çabaları yüzünden 1980'lerde ciddi bir bunalıma girmiştir. Kosova 1980'ler boyunca hep bu bunalımın odağında kalmıştır.³⁸³

Bu yılların ilk ve en önemli gelişmesi, Yugoslavya'da, bunalımı ve gerilimi tırmandıran ve kısacası Yugoslavya'yı dağılmaya götüren olay olarak da nitelendirilen Kosova ayaklanması ve bu ayaklanmanın bastırılması olmuştur. İlk ayaklanmalar Kosova'da çıkmıştır. 1981 yılında Kosovalı Arnavutlar düzenlemiş oldukları gösteride, Kosova'nın cumhuriyet statüsüne yükseltilmesini istemişlerdir. Bunu müteakip 1982 yılında ve 1987 yılında aynı taleplerle kitle halinde gösteriler düzenlenmiş ve Sırbistan bu gösterileri bastırmak amacıyla olağanüstü hal ilan ederek, çok sayıda kişiyi

³⁸¹ MALCOLM, s. 194.

³⁸² KENAR, s. 73.

³⁸³ EMİROĞLU, s. 95.

tutuklamıştır.³⁸⁴ 1989'da Sırbistan'ın tek taraflı olarak Kosova'nın özerkliği statüsüne son verdiği zaman gergin ortam ve yaşanan çatışmalar doruğa ulaşmıştır.³⁸⁵

1987'de Sırbistan yönetimi Kosova'da Arnavutlara yönelik aktif bir tecrit ve boykot politikası uygulamaya yönelmiştir. Sırlara ait gayrimenkullerin Arnavutlara satışına yasak konulmuştur. Bazı işletmelerde sadece Sırların çalışabileceği belirtilmiştir.³⁸⁶

Eylül 1987'de Milosevic, Tito taraftarı Arnavutları Sırbistan Komünistler Liginden tasfiye etmiş, yerlerine Sırları ve diğer Arnavut olmayanları geçirmiş ve Kosova'da sürekli askeri işgal, polis baskısı ve tasfiye politikası izlemiştir. Buna ek olarak Milosevic Kosova'da sürekli gerilimi yükselterek Arnavut karşıtı duyguları arttırarak burada bir patlamanın ortaya çıkmasına hazırlık yapmıştır.

Kosova nüfusunun %90'ını oluşturan Arnavutların Yugoslavya Federasyonu'nun dağılması durumunda Kosova'nın bağımsızlığını istemeleri ve Tito döneminden itibaren bağımsızlık yanlısı düşünce ve hareketler görülmesine rağmen, 1989 yılında Sırbistan yönetimi, Kosova, Voyvodina ve Sırbistan Anayasalarında baskı yoluyla düzenleme yaparak, Voyvodina ve Kosova'nın otonomisini kaldırmıştır. Bu düzenlemeden sonra Arnavutlar bağımsız devlete dönüşmek bir yana 1974'ten beri kullanmakta oldukları tüm anayasal haklarını yitirerek Sırbistan'da azınlık statüsüne dönüştürülmüşlerdir.³⁸⁷

Kosova, 1989'da otonomisinin kaldırılmasının ardından, polis, ekonomik planlama, yargı, ülke savunma ve uluslararası ilişkiler bakımından Belgrad yönetiminin kontrolüne girmiştir. Sırbistan yönetimi Kosova'daki Arnavutlar üzerinde kapsamlı bir baskı kurmuş, Arnavutça eğitim yapan Priştina üniversitesi kapatılmış, okullarda Arnavutça eğitime son verilmiş, Kosova bir polis devletine dönüştürülmüştür. Milosevic kısa dönemde Arnavutları ikinci sınıf statüye indirmek ve uzun dönemde onları Kosova'dan atmak gibi çok yönlü bir politika benimsemiştir.³⁸⁸

1990'da Sırbistan tarafından kapatılan Kosova Parlamentosu'nun milletvekilleri 1991'de bağımsızlık seçeneğini düşünmeye başlamış ve 26–30 Eylülde yapılan

³⁸⁴ EMİROĞLU, s. 100.

³⁸⁵ KUT, Şule, "Kosova: Milliyetçiliğin Kördüğümü", Foreign Policy, Güz 1998, Sayı 3, s. 57., EMİROĞLU, s. 97.

³⁸⁶ KENAR, s. 240.

³⁸⁷ KUT, Şule, *Kosova: Milliyetçiliğin Kördüğümü*, Foreign Policy, Güz 1998, Sayı 3, s. 57–58.

³⁸⁸ KENAR, s. 241.

referandumda Kosova seçmenlerinin %87'si oylamaya katılmış ve bunların % 99.89'u bağımsızlık yanlısı oy kullanmıştır.³⁸⁹ 19 Ekim 1991'de Parlamento bağımsız Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmiş ve 24 Mayıs 1992'de yapılan başkanlık seçimlerinde İbrahim Rugova başkan seçilmiştir.³⁹⁰

Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek'in Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılmasından sonra 27 Nisan 1992'de Karadağ ve Sırbistan Kosova ile Voyvodina'yı da içine alan yeni bir Yugoslavya oluşturduklarını ilan etmişlerdir. Yeni federasyonun kabul ettiği yeni Anayasada Kosova ve Voyvodina'ya herhangi bir hak tanınmamıştır. Yugoslavya'da başlayan iç savaş paralelinde Kosova Arnavutları üzerinde yoğunlaşan Sırp baskısının artması üzerine Kosova Demokratik Birliği (LDK), Yugoslavya içerisinde cumhuriyet olma hedeflerini tam egemenlik ve bağımsızlık olarak değiştirerek mücadelesini bu zeminde sürdürmeye başlamıştır. Nitekim Federasyonu oluşturan cumhuriyetlerin teker teker bağımsız olmaları ile dağılan Yugoslavya'nın artık hukuken sona erdiğini belirterek ayrı bir devlet olmalarının zaruri olduğunu iddia etmişlerdir.³⁹¹

Kosova Arnavutları, 1990'dan itibaren İbrahim Rugova'nın önderliğinde, Sırp yönetimine karşı "sivil itaatsizlik" politikası izlemişler, Kosova'da kendi paralel devletlerini kurmuşlardır. Bu dönemde yoğun bir propaganda faaliyeti yürüten Arnavutlar, Sırp zulmüne karşı barışçı direnişleri ile dünyanın sempatisini kazanmışlardır. Ancak Arnavutlar, sempatinin, sorunun kendi istedikleri yönde çözümü anlamına gelmediğini Kosova'nın adının dahi geçmediği 1995 Dayton Barış Antlaşması imzalandığı zaman görmüşler ve savaştan uzak durmuşlardır. Kosova sorununun, görüşmelere başlamak için çok basit olarak görülmesi buna sebep olarak gösterilmektedir. Diğer bir sebep olarak da, kimsenin gerekli olan ödünleri vermeye zorlayarak barışı sağlayan konumda olan ve bu antlaşmanın başarılı bir şekilde uygulanması için işbirliğine ihtiyaç duyulan Milosevic ile arasını açmak istememesi olarak gösterilmektedir.³⁹² Öte yandan herhangi bir savaşın olmaması bakımından

³⁸⁹ BALCI, s. 172.

³⁹⁰ KARAKOÇ, s. 229.

³⁹¹ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 146.

³⁹² KENAR, s. 242.

Kosova sorununun ele alınmasının çok acil olmadığı düşünölmüş olabileceği de ifade edilmiştir.³⁹³

1995 yılı Kosova için bir dönüm noktası olmuş ve Kosovalı Arnavutların bağımsızlık mücadeleleri başka bir boyuta kaymıştır. Kosovalı Arnavutların bu dönemdeki tutumu, "pasif direniş" adına, Sırbistan ve Yugoslavya ile her türlü ilişkiyi, hatta iletişimi reddetmek, dolayısıyla Sırp demokratik muhalefetini de yalnız bırakmak olmuştur. Kosovalı Arnavutların, sorunun çözümü için uluslararası müdahaleye güvendikleri, pasif direnişin bekledikleri desteği sağlamadığını görünce silahlı mücadele seçeneğinin ağırlık kazandığı ileri sürölmektedir.³⁹⁴ Bu amaçla ne zaman kurulduğu bilinmeyen Kosova Kurtuluş Ordusu (Kosovo Liberation Army: KLA) kurulmuştur. Başlangıçta gölge devlet içinde ve Kosovalı Arnavutlar arasında fazla bir etkinliği bulunmayan bu örgüt, 1997 sonlarında adını duyurmaya başlamıştır. 1997 yılında Arnavutluk'ta silah depoları yağmalanmış ve bu silahların bir kısmı Kosova ve Makedonya'ya geçirilmiş ve silahlı direnişe başlamak için uygun ortam oluşmuştur.³⁹⁵

Bölgede çatışmaların yoğunlaşması ve bir ara Kosova'nın % 40'ını denetim altına almasından sonra gölge parlamentonun da açık desteğini alan örgütün silahlı mücadelesinin meşruiyeti, Temmuz 1998'de Kosova parlamentosu tarafından kabul etmiştir.³⁹⁶

Arnavut nüfus içinde, sivil itaatsizlik politikasıyla bir yere varılamamasından rahatsızlık duyanlar KLA'yı desteklemişlerdir. KLA'nın eylemleri sayesinde dünya kamuoyunun Kosova sorununa ilgisi artmıştır. Diğer yandan KLA'nın 1997'de ortaya çıkması ve 28 Şubatta Sırp devriyelerine ateş açması, Milosevic'in Kosovalı Arnavutlara karşı yürüttüğü baskı politikaları yoğunlaşmış,³⁹⁷ etnik temizlik hareketine başlaması için fırsat yaratmıştır. Başlangıçta Sırp ordusu ve polisine karşı başarılı saldırılar gerçekleştiren KLA, Sırp ordusu karşısındaki direnişini uzun süre devam ettirememiştir. KLA'nın ortaya çıkması ve Kosova'da Sırp-Arnavut çatışmasının başlamasından sonra

³⁹³ EMİROĞLU, s. 109.

³⁹⁴ ALPKAYA, Gökçen, *Nato Müdahalesi Üzerine*, Tartışma Metinleri, Haziran 1999,

³⁹⁵ KUT, *Kosova: Milliyetçiliğın Kördüğümü*, s. 59.

³⁹⁶ ALPKAYA, Gökçen, *Nato Müdahalesi Üzerine*, AÜSBF Yayınları, Tartışma Metinleri 15, Haziran 1999.

³⁹⁷ ALPKAYA, Gökçen, *Nato Müdahalesi Üzerine*, AÜSBF Yayınları, Tartışma Metinleri 15, Haziran 1999.

binlerce sivil Arnavut hayatını kaybetmiş, yüzbinlercesi evlerini terketmiştir. Sırp asker ve polisinin saldırıları sonucu KLA lider kadrosunun büyük bölümünü yitirmiştir.³⁹⁸

Muhalefetin gittikçe artan baskısıyla zor durumda kalan Miloseviç, Kosova'daki gerginliği tırmandırmaya çalışmıştır. Çatışmalar, zaten gergin olan Kosova'da, 1998 yılının başında Arnavutların 22 Mart'ta parlamento seçimleri yapacaklarını duyurmaları ile daha da şiddetlenince Sırp lar, askeri üstünlüklerine dayanarak Arnavutlara karşı politikalarını sertleştirmeye başlamışlardır.³⁹⁹ Sırbistan, Kosova'da özel eğitilmiş asker ve polis güçlerinin yanında, çoğunluğunu Bosna ve Hırvatistan'daki savaşta evlerini kaybetmiş mültecilerden oluşan paramiliter güçleri kullanmıştır.⁴⁰⁰ Kosova devletini tanımayan Sırp polisi ve askerler 28 Şubat 1998'de, Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) üyelerinin kaldığı Drenica kentinin köy ve kasabalarına saldırmıştır. Bu güçlerin saldırıları sonucunda Kosova Arnavutları arasında çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir.

1995'te imzalanan Dayton antlaşması ile Balkanlarda sağlanan sükûnetin yeniden bozulduğunu görerek Kosova'nın ikinci Bosna olmasından endişe duyan ABD, Rusya ve Avrupalı beş ülkenin Dışişleri Bakanları bölge ile ilgilenmek üzere harekete geçmiş ve 9 Mart 1998'de Londra'da toplanarak alınacak önlemleri belirlemişlerdir. Toplantıda Sırp hükümetinin kuvvet kullanmasını protesto ederek bu ülkeye yapılan silah ihracatına ambargo uygulanmasını kararlaştırmışlardır. Ancak, Avrupa ülkeleri ve ABD'nin Kosova'da taraflar arasında anlaşma sağlanmasına yönelik çabalarının sonuçsuz kalması ve bölgede çatışmaların iyice şiddetlenmesi üzerine Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim Rugova, 5 Haziranda Sırp heyeti ile yapılan görüşmeleri durdurma kararı almış ve Sırp polisi Kosova'dan çekilene kadar temasta bulunmayacaklarını açıklamıştır.⁴⁰¹

Bunun üzerine Kosova'da diplomasi trafiği artmıştır. Batılı devletlerin çabaları çatışmaların başladığı Şubat 1998'den bu yana ilk kez olumlu bir sonuç vermiş ve Miloşeviç anlaşmaya razı olmuştur. Sırbistan Devlet Başkanı Miloşeviç ve BM temsilcisi Hoolbroke arasında 12 Ekim 1998 tarihinde antlaşmaya varılarak,

³⁹⁸ KENAR, s. 243.

³⁹⁹ BALCI, s. 173.

⁴⁰⁰ TAŞDEMİR, Hakan, *Eski Yugoslavya'da Sivillere Karşı Gerçekleştirilen Eylemler*, GÜİİBF Dergisi, Cilt.2, Sayı:3, Kış 2000, s. 165.

⁴⁰¹ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 147.

Kosova'daki Yugoslav ve Sırp birliklerinin sayısı eski seviyesine indirilmesine ve ayrıca Yugoslav ve Sırp birliklerinin geri çekilmesini izlemek üzere 2 bin kişilik bir uzman heyetinin bölgede konuşlandırılmasına karar verilmiştir.⁴⁰²

Ancak bu antlaşmaya rağmen Yugoslav askerlerinin bölgedeki varlığı daha da artmıştır.⁴⁰³ Anlaşma Sırp askerlerinin 18 Ocak 1999 tarihinde Priştina'nın 25 km. güneyindeki Racak köyüne saldırarak 45 sivil öldürmesi ile ihlal edilmiştir. Bu olay, Batılı devletleri Yugoslavya'ya yönelik ciddi bir müdahale fikrini düşünmeye itmiştir. AGİT'in bölgede yaptığı denetimler sonunda Sırpların silahsız sivillere karşı katliam yaptıkları belgelenmiştir. Sırp yönetimi ise Kosova konusundaki uzlaşmaz tavrını sürdürürken AGİT gözlemci heyetinin başkanı William Walker'ı istenmeyen adam ilan ederek Kosova'yı terk etmesi istemiş, bu gelişme ile Batı ve Yugoslav yönetimi arasındaki ipler kopma noktasına gelmiştir.⁴⁰⁴

Eski Yugoslavya ile ilgili olarak kurulan 6 üyeli Batı Temas Grubu 5 Şubat 1999'da Sırp ve Arnavut tarafını Fransa'nın Rambouilet Şatosu'nda bir araya getirmiştir. Hazırlanan barış planı uzun bir müddet tartışılmıştır. Rambouilet Görüşmeleri, Kosova'ya barış getirilmesi için Miloşević'e sunulan şartları içermiştir. 7 bölümden oluşan 82 sayfalık Rambouilet Bildirisinin en önemli kısmı son kısımda "Kosova'da nihai çözüme karar vermek için uluslararası bir toplantı yapılacağı" açıklanıyordu. Yine aynı bölümde *Çok Uluslu Askeri Güç* başlığı altında, NATO'nun antlaşmaya uyulmasını sağlamak üzere bölgeye davet edileceği belirtilmiştir. Sırp en çok itiraz ettikleri bu maddeyi egemenliklerinin ihlali olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁰⁵

15 Mart'ta düzenlenen görüşmelerin ikinci turunda da Sırp tarafının uzlaşmaması yüzünden anlaşma sağlanamamış ve Yugoslav askerleri Arnavut köylere baskın yapmaya başlamıştır.⁴⁰⁶ Bunun üzerine NATO bölgeye harekât emrini vermiş ve 24 Mart günü Yugoslavya'ya yönelik hava harekâtı başlamıştır. Harekât boyunca NATO Kosova, Sırbistan ve Karadağ'daki Yugoslav birliklerini ve stratejik noktaları hedef almıştır. Harekâtın başlamasını takip eden günlerde Miloşević Sırp milliyetçiliğini körüklemeye devam ederek, bütün Sırpı Batı'ya saldırmaya yönelten demeçler

⁴⁰² TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 147.

⁴⁰³ KENAR, s. 245.

⁴⁰⁴ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 147.

⁴⁰⁵ EMİROĞLU, s. 185-188.

⁴⁰⁶ EMİROĞLU, s. 190.

vermekten kaçınmamıştır. Başta Makedonya olmak üzere Arnavut azınlıkların yaşadığı diğer Balkan ülkelerinde Sırp'ların düzenlediği Batı aleyhtarı gösteriler bu ülkelerin yönetimlerini zor duruma sokmuş ve Balkanlar bir kaos ortamına sürüklenmiştir. Kosova'da Bosna'da yaptıkları gibi bir etnik temizliğe hız veren Sırp'lar, Arnavutlara ait bütün kayıtları da ortadan kaldırma çabasına girmiş, Arnavutların nüfus kütükleri ev ve iş yerlerine ait tapuları, doğum sertifikaları ve evlilik kayıtları imha edilmiştir.⁴⁰⁷

NATO'nun harekâtı boyunca Batılı devletlerin diplomasi ve barış çabaları aralıksız devam etmiştir. Giderek kara harekâtı daha fazla düşünülmeye başlandığı bir süreçte 9 Haziran 1999 tarihinde Miloşeviç barış planını imzalamayı kabul etmiştir. Anlaşmada Rambouillet görüşmelerindeki barış planının tamamının geçerli kabul edileceği belirtilmiştir. Antlaşmaya ile Kosova henüz adı konulmamış bir "uluslararası manda" idaresinin yönetimine alınmıştır. Anlaşmada, Kosova'da şiddet ve baskıya derhal son verilmesi; bölgede bulunan Sırp askeri ve polisi geri çekilmesi; Bölgede BM Güvenlik Konseyi tarafından tayin edilecek sivil ve askeri bir milletler arası barış gücü konuşlandırılması; Kosova'da BM Güvenlik Konseyi'nin kararını takiben normal hayata geçişi sağlayacak bir sivil yönetim kurulması; harekât sırasında yerlerinden ayrılan mültecilerin güvenli bir şekilde yerlerine dönmeleri sağlanması; Kosova'da Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması şartıyla özerk bir yönetimin oluşturulması amacıyla çalışmalara başlanması, KLA'nın silahsızlandırılması şeklinde kararlar alınmıştır.⁴⁰⁸

Söz konusu anlaşmada bölgede bulunan Sırp askeri ve polisi geri çekilmesi ve bölgeye KFOR adı verilen NATO birlikleri iç ve dış güvenliğini sağlamak üzere konuşlandırılması kararlaştırılmıştır. Yeni anlaşmada her ne kadar Ramboillet görüşmelerindeki barış planının tamamının geçerli kabul edileceği belirtilse de bugün Kosova için geçerli olan anlaşma ile Mart 1990'da gerçekleşen Rambouillet'de NATO'nun önerdiği anlaşma taslağını karşılaştırdığımızda önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Rambouillet'de Kosova'da bağımsızlık referandumuna kadar üç yıllık bir geçiş öngörmesine rağmen, yeni barış anlaşmasında ise referandumu değil, Sırp devlet personeli de dâhil olmak üzere Kosova üzerinde Sırp egemenliğinin devamını öngörülmüştür. Rambouillet, KLA ve önderliğini Kosovalı Arnavut çoğunluğun siyasal

⁴⁰⁷ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 148.

⁴⁰⁸ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 148.

temsilcileri ve Kosova'nın geçici hükümeti olarak tanırken, barış anlaşması KLA'yı siyasal bir otorite olarak tanımamıştır. Öte yandan Rambouillet, Kosova'nın içişlerinde BM Güvenlik Konseyi'ne herhangi bir rol tanımazken, barış anlaşması BM Güvenlik Konseyi'ni yetkili kılmış ve NATO'nun yetkili olduğu konusunda bir ifadeye yer vermemiştir.⁴⁰⁹

C. KOSOVA'NIN STATÜSÜ

Tito, öncelikli olarak etnik farklılıkların oldukça fazla bulunduğu devlette, ulusal emellerin federasyon tarafından uzlaştırılarak, etnik adaletsizliğin ortadan kalkacağı bir federal yapının oluşmasını arzu etmiştir. Aksi takdirde bu kadar farklı etnik grubun yer aldığı bir ülkede ayrışma ile birlik ve beraberlik içerisinde tek bir Yugoslavya olamayacağını farkına varmıştır. Ülkede yer alan Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar, Makedonlar, Arnavutların aynı mesafede ve aynı haklardan yararlanacak şekilde bir yönetim düzeni oluşturmak amacıyla, 1946 Anayasası SSCB'nin 1936 Anayasası model alınarak hazırlanmıştır. Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti en küçüğü yarım milyondan az, en büyüğü yedi milyon nüfusa sahip, eşit devletlerden oluşan bir federasyon olarak oluşturulmuştur.⁴¹⁰ Federasyonun sınırları, karmaşık etnik ve tarihi ilkeler göz önünde bulundurularak çizilmiş, Kosova ve Voyvodina, Sırbistan içerisindeki özerk bölgeler olarak belirlenmişlerdir.

1963 yılında yürürlüğe giren yeni Anayasa ile ülkenin adı, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştirilerek, cumhuriyetin devletin kurucu unsuru olduğu ilkesi belirginleştirmiş, Yugoslavya'nın güney Slavların ulusal devleti olmadığı belirtilmiştir.⁴¹¹ Anayasaya göre Yugoslavya Federasyonu'nda ulusal haklar üçlü bir sistem halinde tanımlanmıştır. Buna göre, Anavatanları Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden biri olan ve Yugoslavya dışında bir devletleri olmayan Yugoslavya uluslarından Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar ve Müslümanlara Federasyondan ayrılma hakkı tanınmıştır. Yugoslavya'daki uluslar içerisinde ise on etnik grup vardır. Bunların en büyükleri de Kosova Arnavutları'dır. Bu etnik grupların

⁴⁰⁹ BALCI, s. 174.

⁴¹⁰ KENAR, s. 72.

⁴¹¹ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 141.

hepsinin Yugoslavya dışında bir anavatanları, kendi adlarıyla kurulmuş devletleri vardır. Yeni Federasyon bu grupların tümünün kendi dillerini ve kültürlerini kullanarak geliştirme haklarını tanımıştır. Bu grubun Arnavutlar dışındaki üyeleri Macarlar, Bulgarlar, Çekler, Çingenerler, İtalyanlar, Romenler, Rutenler, Slovaklar ve Türklerdir. Diğer milliyetler ve etnik gruplar ise Yahudiler, Almanlar, Polonyalılar, Ruslar gibi nüfusları çok daha küçük olan ve yukarıdaki 2 grup içinde de yer almayan unsurları içermektedir.⁴¹²

1963'teki yeni Anayasa Cumhuriyetlerin yetkilerini artırırken özerk bölgeleri daha iyi bir konuma getirildiğini söylemek güçtür. Zira 1963 Anayasası Kosova'nın "Özerk" statüsünü daha düşük bir düzeye indirmiştir. Görünüşte Kosova, bu Anayasa ile "özerk ilden" "özerk bölge" statüsüne terfi ediyordu ancak "cumhuriyetlerin kendi inisiyatifleri ile özerk bölge oluşturabileceği" maddesinden hareketle Kosova'nın Anayasal statüsü federal düzeyde tamamen ortadan kaldırılmış ve bütünüyle Sırbistan Cumhuriyeti'nin iç düzenlemelerine bağlanmıştır.

1966–68 yılları arasında Kosova, Arnavutların protesto gösterilerine sahne olmuş, bu olayların ardından Arnavutları yatıştırmak için Anayasaya ek maddeler konulmuştur. Bu ek maddeler 1974 Anayasası ile resmîyet kazanmıştır. 1974 Anayasası, Cumhuriyetlere "Yugoslavya Federasyonunun kurucu unsurları" statüsünü kazandırırken, Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin kurulduğu açıklanmıştır. 1974 Anayasası ile Kosova'ya tanınan bu özerklik sıradan bir özerklik olmamıştır. Çünkü bölge, cumhuriyetler gibi kendine özgü bir kimliğe kavuşmuştur. Kosova, kendi Anayasasını hazırlayabilme, kendi parlamentosuna, kendi mahkemelerine sahip olma hakkını kazanırken, kendi polis gücünü oluşturabilme, kendi okullarını kurabilme hakkını elde etmiştir. Ayrıca bölgenin merkez Bankası kurma ve vergi toplama hakları da mümkün hale gelmiştir. Bu hakların yanı sıra Kosova Federal başkanlık ta dâhil olmak üzere federasyon organlarında eşit temsil ve oy hakkı elde edilmiştir. Ancak tüm bu haklara rağmen Kosova özerk bölgesine mevcut federasyondan ayrılma hakkının tanınmamıştır.⁴¹³

Yetmişli yılların ortalarında Yugoslavya'da cumhuriyetler arası eşitsizlik sonucu tırmanan milliyetçiliğin şiddetle bastırılması ülkede istikrarın giderek bozulması

⁴¹² TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 141.

⁴¹³ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 142.

sonucunu doğurmuştur. 4 Mayıs 1980'de Tito'nun ölmesi ve yerine geçecek güçlü ve karizmatik bir liderin olmaması Sırp'ların hedeflerini gerçekleştirmeleri için gerekli ortamı hazırlamıştır. Tito'nun ölümü ile birlikte Yugoslavya'nın yeniden nasıl yapılanması gerektiği konusunda tartışmalar başladığı sırada, Kosovalılar uygulamada zaten eşit olan statülerinin "cumhuriyet seviyesine" çıkarılmasını istemiştir. Özerk bölge statüsü kazanmasından sonra, Sırbistan yönetimi, Kosova'ya ayrılan bütçeyi alabildiğince kıstı, yatırımları engellemiştir. Kosova'ya ayrılan kamu yatırımları da ayrımcı bir uygulama ile ağırlıklı Sırp yerleşimcilerine tahsis edilmiştir. Bu ortamda Kosova'daki ekonomik ve siyasi bunalım artarak devam etmiştir.

1980'lerin ortasından sonra Kosova meselesi Sırbistan siyasi hayatının belirleyicisi durumuna gelmiştir. Ocak 1986'da Sırp Bilimler Akademisi'nin önde gelen 216 aydının imzası ile meclise bir dilekçe sunulmuştur. Akademi'nin hazırladığı bu Memorandum Sırp milliyetçiliğinin ana hatlarını ortaya koymuştur. Memorandum'da Tito'nun Sırbistan'ı bölen politikaları ve 1974 Anayasası şiddetle eleştirilmiştir. Memoranduma göre 1981 olayları ile Kosova'da Sırp milletine açıkça savaş ilan edilmişti. Bu memorandum, bu tarihten itibaren izlenecek olan Belgrad politikasının temel kitabı haline gelmiştir. Aynı yıl Sırbistan Komünist Partisi'nin aşırı milliyetçi lideri Slobodan Miloşeviç'in Sırbistan Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi ile Sırp politikasının ana hatları olarak görülen memorandumun uygulanması süreci başlamıştır.⁴¹⁴

Miloşeviç'in bir politik lidere dönüşmesinin sağlayan da Kosova meselesi olmuştur. Miloşeviç Kosova sorununu devamlı olarak sömürerek kısa zamanda bir "ulusal lider" haline gelmiştir.⁴¹⁵ 1987'den itibaren Sırbistan yönetimi Kosova'da Arnavutlara yönelik aktif bir tecrit ve boykot politikası uygulamaya yönelmiştir. Bu arada, Voyvodina ile Kosova'nın özerkliği alabildiğine kısıtlanarak Sırbistan'ın egemenliğini güçlendiren bir anayasa değişikliği gündeme getirilmiştir. Yeni anayasal düzenlemelere göre Kosova'da polis, mahkemeler ve sivil savunmanın yanı sıra sosyal ve ekonomik politika, eğitim politikası, idari talimatlar verme yetkisi ve resmi dili belirleme hakkı, Sırbistan'a verilmiştir.⁴¹⁶

⁴¹⁴ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 142.

⁴¹⁵ MALCOLM, s. 399.

⁴¹⁶ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 143.

28 Martta da Sırp meclis, anayasal değişiklikleri onaylayarak Kosova ve Voyvodina'nın özerkliği fiilen ortadan kaldırılmıştır. Miloşeviç bu eylemi ile sadece Kosova'nın özerkliğini kaldırmıyor, aynı zamanda bugün karşı karşıya olunan durumun tetiğini de çekmiştir. Özerkliğin kaldırılması üzerine ayaklanan Arnavutlar kitlesel gösteriler düzenlemişlerdir.

26 Haziran 1990'da Sırbistan Meclisi, "geçici önlemler" adı altında başlayan yeni bir kararname çıkarmıştır. Söz konusu kararname Arnavutça yayın yapan Rilindja gazetesinin yayınının durdurulmasını, Kosova Sanat ve Bilim Akademisi'nin kapatılmasını ve binlerce devlet memurunun işten çıkarılmasını içermekte idi. Bu kez Kosova Meclisi'nin üyeleri sessiz kalamamış ve 2 Temmuz tarihinde Arnavutlar kapatılan meclis binasının önünde toplanarak yeni Sırp Anayasasını protesto etmişlerdir. Ardından da "Kosova'yı Yugoslavya Federasyonu çerçevesinde eşit ve bağımsız bir bütün" ilan eden bir karar çıkartılmıştır. Bu direniş karşısında Sırp yetkililer Kosova Meclisi'ni ve hükümeti 5 Temmuz'da dağıtarak tepki göstermiştir. Sırp Meclisi'nce çıkarılan "*özel önlemler yasası*" ile Sırbistan Kosova yönetimini üzerine almıştır. 7 Eylül'de Kaçanak ilinde toplanan Arnavut milletvekilleri Kaçanak Anayasası olarak bilinen Kosova Cumhuriyeti'nin yeni Anayasası'nı ilan etmişler ve 28 Eylülde Sırbistan Meclisi yeni Anayasal değişikliklerle Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğine tamamen son vermişlerdir. Bundan tam bir yıl sonra Kosova Arnavutları Kosova'nın bağımsızlığı için Yugoslavya tarafından yasadışı sayılan bir referandum düzenlemişlerdir. Referandum sonunda bölgenin bağımsızlığı kabul edildiyse de bu durum tek yanlı bir uygulama olmaktan öteye gidememiştir.⁴¹⁷

III. KRİZİN SONA ERDİRİLMESİ İÇİN YAPILAN MÜDAHALELER

Kosovalı Arnavutlar, içinde buldukları sorunları öncelikle barışçıl yöntemlerle çözümlenmek istemişler ve çoğunluğun Sırplar ve Kosovalı Arnavutların oluşturduğu ortak bir hükümet kurmuşlardır. Yapılan seçimler sonunda, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması yönünde çaba harcanmasına karşılık, Yugoslav Hükümeti

⁴¹⁷ TAŞDEMİR-YÜRÜR, s. 143.

tarafından, Kosovalı Arnavutlar bu haklardan mahrum edilmişlerdir. Sonuç olarak, demokratik yollarla haklarını almak isteyen, ancak bu mücadelede başarılı olamayan Kosovalı Arnavutlar, organize şekilde silâhlanarak Kosova Özgürlük Ordusu'nu (KLA) oluşturmuşlardır. Kosova'daki Yugoslav Hükümeti baskılarını giderek artırması ile Kosova'da hüküm süren gerginliğin ve istikrarsızlığın komşu ülkelere de yansımaları ihtimali, AGİT ve NATO gibi uluslararası güvenlik kuruluşları ile uluslararası toplumun barış ve güvenlik endişelerini arttırmıştır.⁴¹⁸

NATO Dışişleri Bakanları 1997 yılında Kosova'da hüküm süren etnik gerginliğin Balkanları etkileyebileceği ve bu konuda endişeli olduklarını açıklamalarına rağmen, gerek NATO, gerekse uluslararası toplum Kosova'ya müdahale etmemek için büyük çaba harcamıştır. 1998 yılında İttifakın askerî makamları gerekirse kuvvet kullanma konusunda hazırlıklara başladığı sırada, NATO Dışişleri Bakanları krizin barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi için çağrıda bulunmuştur.⁴¹⁹ Ancak Kosova'da artan etnik çatışmalar, toplum üzerinde büyük baskılar, kamu ve hukuk düzeni bozulması, yönetim tarafından uygulanan sistematik insan hakları ihlalleri ve Belgrad Hükümeti'nin politik çözümü kabul etmemesi ve bir çözüme yanaşmaması, uluslararası toplumda büyük bir hassasiyet yaratmış ve bu durum bir bakıma NATO'yu kuvvet kullanmaya mecbur etmiştir.⁴²⁰

A. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) MÜDAHALESİ

Balkanlar'da Varşova Paketi'nin dağılması ile Avrupa'da baş gösteren insanlık dramı artık bölge güvenliğinden çok dünya güvenliğini tehdit eder duruma gelmiştir. Bu güvensizlik ortamına Birleşmiş Milletler, seyirci kalamamış ve mekanizmalarını harekete geçirerek Bölge'de barış ve güvenliğin yeniden tesisi ve idamesi için Güvenlik Konseyi kanalıyla gerekli tedbirleri almıştır. Birleşmiş Milletler, NATO ve AGİT gibi, Atlantik ötesi güvenlik kuruluşları ve Avrupa örgütleri ile işbirliğine girerek, bu

⁴¹⁸ ODMAN, s. 307.

⁴¹⁹ ODMAN, s. 307.

⁴²⁰ ODMAN, s. 307.

tedbirlerin uygulanmasını sağlamaya çalışmış ve ambargo uygulamasından silahlı müdahaleye kadar çeşitli önlemleri içeren kararlar almıştır.⁴²¹

BM Güvenlik Konseyi'nin Kosova krizine ilk müdahalesi 31 Mart 1998'de kabul ettiği 1160 sayılı kararı ile olmuştur. Güvenlik Konseyi bu kararı ile Fransa, Almanya, İtalya, Rusya Federasyonu, İngiltere, Kuzey İrlanda ve ABD Dışişleri Bakanlarından oluşan Temas Grubunun değerlendirmeleri, BM Genel Sekreteri'nin 9 Mart 1998 ve S/1998/223 sayılı ve 25 Mart 1998 tarih ve S/1998/272 sayılı değerlendirmeleri üzerine Kosova'yı da içeren Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (FRY)'ne kapsamlı silah ambargosu uygulanmasından söz ederek, AGİT Sürekli Temsilciler Meclisi'nin 11 Mart 1998 de yapılan özel toplantısında alınan S/1998/246 sayılı karar dikkate alınarak, Sırp polis güçleri tarafından Kosova'da sivillere ve barışçı göstericilere karşı güç kullanımını ve Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) tarafından yapılan terörizmi veya Kosova'daki terörist aktiviteye maddi, silah ve eğitim desteği veren kişi ve dış güçleri kınamıştır.

18 Mart 1998'de Sırbistan Cumhurbaşkanlığı tarafından yayınlanan Kosova'daki sürece ilişkin S/1998/250 sayılı deklarasyon dikkate alınarak, tüm üye devletlerin FRY'nin egemenliği ve toprak bütünlüğü konusundaki taahhütleri dikkate alınarak ve BM Antlaşması'nın VII. Bölümüne göre hareket ederek, FRY'ne Kosova Sorununa ilişkin diyalog yoluyla ve Temas Grubu'nun 9 ve 25 Martta yaptığı değerlendirmelerde belirtilen uygulamalar yoluyla siyasal bir çözüm bulmak amacıyla çağrıda bulunulmuştur. Kosova Arnavut yönetimine çağrıda bulunularak bütün terörist eylemleri durdurmaları ve Kosova Arnavut toplumunun amaçlarını barışçıl bir şekilde istemesi vurgulanarak, Kosova'daki şiddeti ve terörizmi sona erdirmek için Belgrad yönetimi ve Kosova Arnavut toplum yönetimine gerçek bir siyasal süreç önermesi için anlamlı bir diyaloga acilen girmeleri çağrısında bulunulmuştur.⁴²²

Diyalogun sonucuna bakılmaksızın, Temas Grubunun 6 ve 28 Mart 1998 değerlendirmelerinde yer alan ve Kosova probleminin FRY'nin toprak bütünlüğüne dayanarak çözülmesi gerektiği, AGİT standartları ile uyumlu olması gerektiği, AGİT'in Helsinki Nihai Senedi ve BM Antlaşması ile uyumlu olması gerektiği ve çözümün

⁴²¹ ODMAN, s. 297.

⁴²² ALPKAYA, Gökçen, "NATO Müdahalesi Üzerine", AÜSBF Yayınları, Tartışma Metinleri 15, Haziran 1999.

Kosova Arnavutlarının ve Kosova’da yaşayan herkesin haklarına uygun olması gerektiği konusunda anlaşmaya varılmış, Kosova’nın geniş çaplı bir otonomi ve anlamlı bir kendine özgü yönetiminin artırılmasına olan destek açıklanmıştır. Ayrıca, AGİT Kosova Krizinin barışçıl bir şekilde çözümü için desteğini açıklamıştır ve AGİT, FRY temsilcisinin ve AB Özel temsilcisinin bu konuda gerekli yardımları yapacağını belirtmiştir.

Bütün devletler Kosova’da barış ve istikrarı sağlamak amacıyla, silahlanmayı ve burada terörist eylemlerinin eğitiminin verilmesini önlemek amacıyla FRY’ne ve Kosova’ya silah, silah donanımlı askeri araçların satışı ve temini yasaklanmıştır. Güvenlik Konseyi, bu kararın uygulanmasını takip ve rapor etmek ve tavsiyelerde bulunmak amacıyla Konsey üyelerinden oluşan bir komisyon kurmaya karar vermiştir. AGİT, Kosova’daki durumla ve aldığı önlemlerle ilgili olarak haberdar etmeye davet edilmiştir. Genel Sekreterin Güvenlik Konseyi’ni düzenli olarak Kosova’daki durumla ilgili haberdar etmesi ve bu kararın uygulanmandan itibaren her 30 gün içinde rapor etmesi istenmiştir.⁴²³

Kosova'daki durumun Genel Sekreterin, Temas Grubu’nun AGİT'in ve AB'nin raporları doğrultusunda değiştirilebileceği belirtilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 25 Mayıs 1993 tarih ve 827(1993) sayılı kararına göre kurulan Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi (ICTFY), Kosova'daki şiddet ile kendi yargı alanına girecek konularda bilgi toplamaya başlamış ve FRY yetkililerinin ICTFY ile işbirliği yapma yükümlülüğü olduğu ve Temas Grubu’nun ICTFY'ne gerekli bilgiyi sağlamaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Kosova'daki duruma ilişkin barışçıl bir çözüm sağlanması yönünde ilerleme sağlanamaması durumunda ek önlemler alınacağı belirtilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi, BM Genel Sekreterinin 5 Ekim 1998 tarih ve S/1998/912 sayılı raporunu dikkate alarak, Belgrad’da 16 Ekim 1998’de FRY ile AGİT arasında imzalanan ve AGİT'in Kosova'da İnceleme Komisyonu kurmasını öngören ve 15 Ekim 1998’de FRY ile Müttefikler Yüksek Komutanlığı, Avrupa, NATO arasında imzalanan ve AGİT İnceleme Komisyonunu tamamlayıcı olarak Hava İnceleme Komisyonu kurulmasını öngören antlaşmadan memnuniyetini belirterek, 15 Ekim 1998’de FRY ile

⁴²³ KENAR, s. 331.

NATO arasında imzalanan antlaşmayı desteklemekte, 24 Ekim 1998'de kabul ettiği 1203(1998) sayılı kararlar, Kosova krizinin barışçıl bir şekilde çözümüne değinmekte ve FRY'nin 1160(1998)ve 1199(1998) sayılı kararın gereklerini yerine getirmesini, Kosova'da bulunan AGİT misyonu ve NATO misyonu ile işbirliği yapması istenmekte, Kosova Arnavut yönetiminin ve Kosova'da bulunan diğer unsurların 1160 ve 1199 sayılı kararlara uymasını ve AGİT Kosova misyonu ile işbirliği yapmasını istemekte, devletlere ve uluslararası kuruluşlara AGİT Kosova Misyonu için personel sağlama çağrısında bulunmakta, kısaca daha önce aldığı kararlardaki unsurları tekrarlamaktadır.⁴²⁴

BM Güvenlik Konseyi'nin, 10 Haziran 1999'da kabul ettiği 1244 (1999) sayılı kararında, daha önce kabul edilen 1160 (1998), 1199 (1998), 1203 (1998) ve 1239 (1999) sayılı Konsey kararlarına uyulmamış olduğu belirtilmiş, Kosova'da kötüleşen insani durum ve mültecilerin güvenli bir şekilde Kosova'ya geri dönüşünün sağlanması probleminin çözülmesi kararlaştırılmış ve Kosova krizine siyasal çözümün 1244 (1999) sayılı kararın Ek.1 ve Ek.2'de belirtilen ilkelere dayandırılması gerektiğine karar verilmiş ve bu ilkelerin FRY tarafından kabul edilmesi ve bu ilkelerin uygulanması için FRY ile işbirliğinin yapılması öngörülmüştür. Ayrıca, FRY'nin Kosova'da şiddet ve baskı uygulamalarına son vermesi ve askeri ve polis güçlerini belirlenen takvime uygun olarak Kosova'dan çekmesi ve uluslararası güvenlik güçlerinin bölgeye yerleşmesi ve uluslararası sivil ve güvenlik kuruluşlarının, gerekli donanım ve personeliyle birlikte BM hükümlerine uygun olarak Kosova'ya yerleşmesi ve FRY'nin böyle bir yerleşimi kabul etmesi hususunda da karar verilmiştir.⁴²⁵

Kosova'daki durumun uluslararası barışı ve güvenliği tehdit etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 1999 tarihli ve 1244 (1999) sayılı kararı ile Kosova'da geçici yönetim sağlamak üzere, BM Kosova Misyonu (United Nations Mission in Kosovo: UNMIK) ile Kosova Gücü (Kosovs Force: KFOR) oluşturulmasına karar verilmiş ve Kosova'da askeri ve sivil unsurların yerleştirilmesi uygun görülmüştür. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı kararında yer alan görevleri yerine getirmek üzere, 25 Temmuz 1999'da, *Kosova Geçici Yönetim Makamı* oluşturulmuş ve yasama, yürütme ve yargı yetkisi bu makama verilmiştir.

1244 (1999) sayılı karara göre Kosova Geçici Yönetim Makamının kuruluşuna

⁴²⁴ KENAR, s. 333.

⁴²⁵ KENAR, s. 335.

ilişkin olarak yayınlanan 25 Temmuz 1999 tarih ve UNMIK/REG/1999/1 sayılı düzenlemede; BM Genel Sekreteri Kosova Özel Temsilcisi'nin, Kosova'daki sivil görevleri yürütmek üzere bir kişiyi atayabileceği ve görevden alabileceği, uygulamaların mevcut yasalara ve UNMIK tarafından yayınlanacak düzenlemelere göre yerine getirileceği ve Kosova'da kamu görevi yapan herkesin uluslararası toplum tarafından kabul edilen insan hakları standartlarına saygılı olması ve cins, ırk, renk, dil, din, siyasi ve diğer düşünce, milli, etnik, sosyal köken, milli bir gruba aidiyet, mal-mülk ve doğum veya statü gibi nedenlere dayalı olarak ayrımcılık yapamayacağı belirtilmiştir.⁴²⁶

Ayrıca düzenlemenin İkinci Bölümüne; UNMIK tarafından yayınlanan ve yayınlanacak olan düzenlemelere ve 1244(1999) sayılı Güvenlik Konseyi kararına aykırı olmamak koşulu ile 24 Mart 1999 tarihinden önce Kosova topraklarına uygulanan yasaların uygulanacağı; UNMIK'ın düzenlemeler şeklinde yasama yetkisi kullanacağı, bu düzenlemelerin UNMIK tarafından feshedileceği veya BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararına uyması koşulu ile siyasi anlaşma ile oluşturulan kurumlar tarafından fesih edileceği; UNMIK tarafından onaylanan düzenlemelerin yayımlanması ve yürürlüğe girmesi konuları yer almakta olup, bu düzenlemelerin Genel Sekreter Özel Temsilcisi tarafından onaylanacağı ve imza edileceği ve tespit edilen tarihte yürürlüğe gireceği, düzenlemelerin Arnavutça, Sırpça ve İngilizce dillerinde yayınlanacağı, lisan ile herhangi bir uyuşmazlık halinde, İngilizce dilinde olan metnin geçerli olacağı ve UNMIK'ın Kosova topraklarında bulunan FRY, Sırbistan adına olan para ve banka hesapları dâhil olmak üzere, tüm taşınır ve taşınmazların UNMIK tarafından yönetileceği belirtilmiştir.⁴²⁷

Ortak Geçici Yönetim yapısı içinde, Kosova Geçiş Konseyi; Geçici Yönetim Konseyi; Demokratik Yönetim/Sivil Toplum Desteği; Ticaret ve Sanayi, Kültür, Eğitim ve Bilim; Çevresel Koruma; Sivil Güvenlik ve Acil Haller Hazırlıkları; Yargı; Kosova'da İkamet Etmeyenlerle İlgili İşler; Ulaştırma ve Altyapı; Mahalli Yönetim; Bayındırlık; Tarım, Sağlık ve Sosyal Refah; Posta ve Haberleşme; Yeniden Yapılanma; İş ve İstihdam; Gençlik; Merkezi Mali Makam; Spor ile ilgili birimler yer almaktadır.⁴²⁸

⁴²⁶ ODMAN, s. 311.

⁴²⁷ ODMAN, s. 312.

⁴²⁸ ODMAN, s. 312.

10 Haziran 1999'da Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği 1244 sayılı kararı ile Kosova'da BM'nin önderliğinde geçici sivil yönetim olarak UNMIK kurulmuştur.⁴²⁹ 1244 sayılı karara göre UNMIK'in görevleri; temel idari fonksiyonları yerine getirmek, Kosova'da esaslı bir otonomi ve kendi yönetiminin kurulmasını sağlamak, Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirleyen siyasal sürece olanak sağlamak, tüm uluslararası kuruluşların insani ve afet yardımlarını koordine etmek, anahtar altyapının yeniden kurulmasını desteklemek, sivil hukuku ve düzeni devam ettirmek, insan haklarını geliştirmek, tüm mültecilerin Kosova'daki evlerine güvenli ve engelsiz bir şekilde dönüşünün sağlanmasıdır.⁴³⁰

UNMIK, Kosova liderleri ve halkı ile yakın çalışma içinde bulunmakta ve sağlık ve eğitim, bankacılık ve finansman, posta ve iletişim, ve hukuk ve düzen gibi alanları kapsayan temel idari fonksiyonları ve hizmetleri yerine getirmektedir. UNMIK görevini yerine getirmek için dört ana unsurdan birisi de demokratikleşme ve kurumsallaşmanın sağlanması hususunun AGİT'in liderliğinde olduğu belirtilmiştir. Bu sorumluluk çerçevesinde demokratik hükümet sistemleri altında gerekli olan kurumlar oluşturulmuştur. Merkezi Seçim Komisyonu ve onun alt komisyonları başarılı bir şekilde seçimlerin düzenlenmesini sağlamışlardır.⁴³¹

Kosova Savaşı'ndan önceki 10 yıl boyunca Kosova'nın yargı sisteminin çalışmasına izin verilmemişti. Bu nedenle Kosova'da yeni yargı sistemini oluşturmak için nitelikli yargıçlar bulmak UNMIK'in öncelikli görevi olmuştur. Bu yeniden oluşum sırasında UNMIK, bağımsız ve çok etnik yapıya sahip bir yargı sistemi oluşturmaya çalışmıştır. JIAS, İdari Yargı Birimi (Department of Justice: DOJ) kurulmuş ve bu birim diğer birimlerden yardım sağlamıştır.⁴³²

ABD, Rusya Federasyonu, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlerin farklı davranışları, politikaları ve çıkarları sık sık BM'nin eylemlerini engellemiştir. Bununla beraber BM ve onun kuruluşları, acil yardım sağlamış, pek çok hayatı kurtarmış ve şiddetin diğer yerlere yayılmasının önlenmesinde önemli rol oynamıştır.⁴³³

⁴²⁹ KENAR, s. 337.

⁴³⁰ KENAR, s. 338.

⁴³¹ KENAR, s. 338.

⁴³² KENAR, s. 341.

⁴³³ KENAR, s. 343.

BM barış gücü operasyonlarının kapsamı, Ghali'nin yaptığı tanımdan çok daha fazla genişletilmiştir. BM Güvenlik Konseyi kararları ile eski Yugoslavya'da çok farklı ve kapsamlı amaçlara sahip barış gücü operasyonları kurulmuştur. Yugoslavya'da kurulan barış gücü operasyonlarının faaliyetlerinin amacı, başlangıçta insani yardım olsa da, kuvvet kullanma dolayısıyla barışa zorlama ve barışın yeniden yapılandırılması şeklinde bir süreç izlenmiş ve barışı koruma operasyonu tanım ve boyutunu aşmış, önleyici diplomasi, çatışmaların önlenmesi, insani harekâtlar, barışa zorlama, barışın güç kullanılarak tesisi, barışın yeniden yapılandırılması, barışı koruma ve barış yapma operasyonları gibi operasyonlar halini almıştır.⁴³⁴

Yugoslavya'da meydana gelen çatışmalarda ve savaşlarda, BM kapsamına giren, önleyici tedbirler, barışın yapılması, barışın korunması, barışa zorlama ve barışın yeniden yapılandırılması ve pekiştirilmesi yöntemlerinin hemen hemen hepsi uygulanmıştır. BM, Avrupa kuruluşları olan AB, NATO ve AGİT gibi kuruluşlarla yakın işbirliği içinde, bu tedbirlerin uygulanmasını sağlamaya çalışmıştır. BM'nin Yugoslavya Krizi'nde izlediği politikanın sonucunda, BM'nin her şeye rağmen uygun ve gerekli bir kuruluş olduğu görülmekle beraber, önemli oranda reforma ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır.⁴³⁵

BM'nin, halen dünya barışından sorumlu en etkili kuruluş olduğu göz önüne alındığında, Yugoslavya Krizi'nin başından itibaren etkili bir şekilde müdahale etmemesi bir eleştiri konusudur. Yugoslavya olayının, uluslararası topluma verdiği ders, krizin savaşa dönüşmesinden önce BM'nin önleyici diplomasi yönünde eyleme geçmesi gerektiğini göstermiştir. BM hızlı müdahale gücü oluşturup, krize acele müdahale ederek, olayın Bosna-Hersek'teki gibi bir krize dönüşmesini önleyebilirdi. BM'nin Yugoslavya Krizi'ne yönelik bu davranışı her ne kadar, büyük oranda BM Güvenlik Konseyi üyelerinden Rusya Federasyonu, İngiltere ve Fransa'nın ulusal çıkarları ve siyasal tercihleri nedeniyle ise de, BM'nin uyuşmazlık sürecine erkenden katılabilmesi için maddi destek, güç ve kapasiteye gereksinim duyduğu açıktır.⁴³⁶

⁴³⁴ KENAR, s. 344.

⁴³⁵ KENAR, s. 345.

⁴³⁶ KENAR, s. 345.

B. NATO MÜDAHALESİ

NATO'nun Kosova operasyonunun, önceki operasyonlardan farkı konusunda görüş ayrılıkları vardır. BM Güvenlik Konseyi'nin, Kosova'ya güç kullanarak müdahale edilmesi konusunda NATO'ya bir yetki vermemiş olduğu ileri sürülmektedir. Bu durumda NATO'nun, bundan sonra da, BM Güvenlik Konseyi'nin açıkça yetkilendirmesi olmaksızın, uluslararası toplum adına bu tür görevleri yapmaya devam edip edemeyeceği sorusu gündeme getirilmiştir. Bununla birlikte, bu müdahalenin temeli BM Antlaşmasının 53. maddesi ve BM'nin gelişen olaylar sonucu değişen rolü ve bu konuda daha önce BM Güvenlik Konseyi'nin vermiş olduğu kararlara dayanmaktadır.⁴³⁷

Kosova'daki çatışmaların komşu ülkelere de yayılması olasılığının bulunması. AGİT ve NATO gibi uluslararası güvenlik kuruluşları ile uluslararası toplumun barış ve güvenlik endişelerini arttırmıştır. Bu kapsamda 1997 Aralık, ayında, NATO Dışişleri Bakanları, Kosova'da devam eden etnik gerginliğin, Balkanları etkileyebileceği konusuna dikkat çekmiş ve bu konudaki endişelerini açıklamışlardır. FRY Devlet Başkanı Milosevic, gerekirse kuvvet kullanabileceğini açıklamasına karşın, gerek NATO, gerekse uluslararası toplum Kosova'ya müdahale etmemek için büyük çaba göstermiştir. 1998 yılı İlkbaharında, NATO'nun askeri makamları, gerekirse güç kullanma konusunda hazırlıklara başladığı sırada bile, NATO Dışişleri Bakanları, krizin barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi için çağrıda bulunmuşlardır.⁴³⁸

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Eski Yugoslavya ile ilgili olarak insani yardım çalışmalarında, NATO'dan, havadan taşıma operasyonunun idaresi, hava limanları ile limanda sağlanacak lojistik destek ve Makedonya Cumhuriyeti'nde bulunan mültecilerin hava yolu ile tahliye edilmesi konusunda destek istemiştir. Bu işbirliği daha sonra Makedonya'daki, Müttefik Liman Operasyonu ve diğer lojistik fonksiyonlarla genişletilmiştir.⁴³⁹

Kuzey Atlantik Konseyi, Kosova Krizi ve Kosova Krizi'nden kaynaklanan mülteciler ve yerlerini terk eden kişiler konusunda endişelerini ve durumu yakından

⁴³⁷ KENAR, s. 373.

⁴³⁸ ODMAN, s. 307.

⁴³⁹ ODMAN, s. 276.

izlemeye devam ettiklerini basın bildirimleri ile ifade etmiş ve bölgede istikrara ve güvenliğin sağlanması çabalarına katkıda bulunmaya kararlı olduklarını açıklamıştır. Kuzey Atlantik Konseyi, 28 Mayıs 1998'de Lüksemburg'da yapmış olduğu toplantıda, Kosova Bölgesinde meydana gelen insani kriz ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'ni desteklemek üzere gerekli hazırlıkları yapacaklarını açıklamıştır.⁴⁴⁰

1998 Eylül ayında, BM Güvenlik Konseyi 1199(1998) sayılı kararını yayımlamış ve bu kararda, Sırp Güvenlik Kuvvetleri ve Yugoslav Ordusu tarafından kuvvet kullanılmasına ilişkin endişeler ifade edilmiş ve çatışmaya taraf olanlara ateşkes çağrısında bulunulmuştur. Bu kararda ayrıca, Güvenlik Konseyi kararlarıyla istenen şartların sağlanmaması durumunda, bölgedeki barış ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi yönünde daha ileri bir eyleme geçilebileceği ve ek önlemler alınabileceği belirtilmiş, ancak, güç kullanımı konusunda yetki verilmemiştir.⁴⁴¹

Ayrıca, 1199(1998) sayılı kararın kabulünün ardından, NATO Savunma Bakanları Portekiz'de yaptıkları toplantıda, FRY'ne yönelik sınırlı ve aşamalı hava saldırılarında bulunacak olan uyarı birliği oluşturmaya karar vermişler; askeri komutanlara, bu operasyona katılacak devletlerin belirlenmesi iletilmiş ve NATO, FRY'ne karşı hava saldırısında bulunmak üzere askeri planlarını hazırlamaya başlamıştır. Bu girişimlere ilave olarak, Kuzey Atlantik Konseyi 13 Ekim 1998 tarihinde, Başkan Milosevic'i Kosova'dan kuvvetlerini çekmesi için ikna etmek üzere, Yugoslavya'ya karşı hava saldırılarında bulunulmasını kararlaştırmış¹⁰⁸⁸ ve NATO'nun bu tehdidi önleme konusunda ciddi olduğunu göstermek amacıyla, 13 Ekim 1998'de, NATO, ACTORD olarak adlandırılan "Hareket Düzenlerini" kabul etmiştir. 1998'de NATO, FRY'nin BM Güvenlik Konseyi'nin 1199(1998) sayılı kararını kabul etmesini sağlamak amacıyla tek yanlı olarak FRY'ne askeri müdahale tehdidinde bulunmuştur. Bununla beraber Güvenlik Konseyi'nin iki sürekli ve birkaç diğer üyesi güç kullanımına karşı idi. Bazı batılı politikacılar ve diplomatlar ise NATO'nun, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın, uluslararası barışa ve güvenliğe yönelik

⁴⁴⁰ ODMAN, s. 276.

⁴⁴¹ KENAR, s. 375.

tehditleri bertaraf etmek için kendi alanı ötesine müdahale etmeye yetkili olduğunu belirtmekteydiler.⁴⁴²

NATO'nun bölgede askeri uçaklarla gösteri uçuşları dâhil olmak üzere, almış olduğu tedbirler, FRY üzerinde etkili olmasına karşın, Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) askeri faaliyetlerini arttırmıştır. 15 Ekim 1998'de, NATO Genel Sekreteri, ABD Kosova özel temsilcisi, NATO Askeri Komite Başkanı ve NATO Müttefikler Yüksek Komutanı, Miloseviç'i ziyaret ederek, ACTORD'un anlamını ve ciddiliğini açıklamak durumunda kalmışlardır. Görüşmeler sonucunda NATO ve FRY arasında, NATO tarafından yürütülecek olan, "NATO/Kosova Hava Tahkik Rejimi" kurulması için antlaşma imzalanmıştır. Bu, AGİT'in silahsız gözlemci misyonunu tamamlayıcıydı. Kısa süre sonra, ayrı bir antlaşma AGİT ile FRY arasında imzalanmıştır.⁴⁴³

Bu baskılar sonucunda Başkan Milosevic, Kosova'da sınırlı sayıda askeri ve güvenlik kuvveti bulundurmaya, ayrıca AGİT'in liderliğinde "Kosova Araştırma Misyonu"nun (Kosovo Verification Mission: KVM) ve NATO liderliğinde "Hava Gözleme Misyonu"nun bölgede gözlemci olarak bulunmasını kabul etmiştir.

NATO hava saldırılarına başlamasına, NATO tarafından alınan bütün caydırıcı kararlar ve uygulamalara karşın, Kosova'da taraflar arasında baskı, şiddet ve çatışmalar devam etmiştir. Artan etnik çatışmalar, toplum üzerinde büyük baskılar, kamu ve hukuk düzeninin bozulması, yönetim tarafından uygulanan sistematik insan hakları ihlalleri ve Belgrad hükümetinin siyasal çözümü kabul etmemesi, ayrıca Belgrad hükümetinin halen uygulamakta olduğu baskıları arttıracığı konusunda işaretlerin varlığı, uluslararası barış ve güvenliği önemli ölçüde tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemde AGİT tarafından yayınlanan raporda, 1998 yılı sonundan itibaren, Sırlar da dâhil olmak üzere, fakat çoğunluğu Arnavut olan üçyüzellibin kişinin yerlerini değiştirdiği açıklanmış; KLA ve Kosovalı Arnavutların Sırlara yönelik şiddet eylemlerinin gözlemlendiği belirtilmiştir. Bu dönemde şiddetin gittikçe yoğunlaşması, barış umutlarının gittikçe zayıfladığının bir göstergesiydi. Bu durum uluslararası toplumda büyük duyarlılık yaratmış ve bu duruma daha fazla seyirci kalmak istememiştir. Bir

⁴⁴² KENAR, s. 375.

⁴⁴³ KENAR, s. 377.

bakıma bu hassasiyetin NATO'yu kuvvet kullanmaya mecbur ettiğini söylemek mümkündür.⁴⁴⁴

FRY yönetiminin, BM Güvenlik Konseyi kararlarına rıza göstermemesi üzerine, Temas grubu Ocak 1999'da, çözüm için çatışan taraflar arasında görüşmeler sağlanması yönünde anlaşmışlardır. NATO bu girişimi desteklemiş, ek olarak hava saldırılarında bulunulmasına da karar vermiştir. Çatışan taraflar arasındaki görüşmeler sonunda varılan antlaşma; FRY'nin asker ve polis güçlerinin Kosova'dan çekilmesi; NATO'nun önderliğinde SFOR gibi bir uluslararası askeri gücün Kosova'ya yerleştirilmesi; mültecilerin şartsız olarak geri dönüşü ve Kosova'nın otonomisi için siyasi bir çözüm olmak üzere beş noktaya değinmektedir.⁴⁴⁵

Bu Antlaşmasını imzalamasından sonra Kosovalı Arnavutların durumu daha da kötüleşmiş, Sırp askeri ve polis güçleri etnik temizlik kampanyalarını arttırarak, Güvenlik Konseyi kararları gereğince varılan antlaşmayı açıkça ihlal etmişlerdir. Bunun üzerine "Müttefik Güçler Operasyonu"nu harekete geçirme aşamasına gelinmiştir. Ancak, bunun için Güvenlik Konseyi, güç kullanımı konusunda NATO'ya yetki vermemişti. Bu nedenle NATO'nun Kosova'ya müdahalesinin yasallığı ve meşruiyeti konusunda tartışmalar yaşanmıştır.

FRY yönetiminin Kosova'ya yönelik saldırılarını devam ettirmesi üzerine, AGİT İnceleme Misyonu, askeri müdahaleyi kolaylaştırmak için bölgeden çekilmiş, NATO Genel Sekreteri, "Müttefik Kuvvetler Operasyonu"nun başlatılması emrini vermiş ve 25 Mart 1999'da, "*Müttefik Güçler Operasyonu*" olarak adlandırılan ve FRY'nin askeri altyapı mekanizmasını çöktürmeyi amaçlayan hava saldırısı başlamıştır.⁴⁴⁶

Müttefik Güçler Operasyonu, 9 Haziran 1999 tarihinde NATO ile FRY Ordusu ve FRY İçişleri Bakanlığı Polis Gücü arasında, FRY güçlerinin Kosova'dan çekilmesini sağlayan "Askeri Teknik Antlaşma" imzalanmasından sonra 10 Haziran'da sona ermiştir. Bu antlaşmada FRY kuvvetlerinin Kosova'dan çekilmesi, mayınlanmış alanların işaretlenmesi ve temizlenmesi öngörülmüştür. Yugoslavya'daki kuvvetlerin çekilmesi ve NATO'nun 10413 sayılı *İl Operasyon Planına ilişkin Askeri Teknik*

⁴⁴⁴ ODMAN, s. 309.

⁴⁴⁵ KENAR, op. cit., s. 378.

⁴⁴⁶ ODMAN, loc. cit.

Antlaşma ile BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararında KFOR'un sorumlulukları tespit edilmiştir. Askeri Teknik Antlaşmaya göre, FRY Ordusu ve İçişleri Bakanlığı Polis Gücünün, Kosova'dan ve beş kilometre genişliğindeki güvenli bölgeden geri çekilmesi öngörülmüştür.⁴⁴⁷

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244(1999) sayılı kararı ile Kosova'da askeri unsurların yerleştirilmesi ve bu bağlamda NATO'nun önderliğinde "Kosova Görev Gücü" olan KFOR'un kurulması uygun görülmüş ve KFOR'un hareketi, "Operation Joint Guardian" adı altında başlamıştır.⁴⁴⁸

1244 (1999) Sayılı Karara göre, KFOR, Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu (UNMIK) bölgeye gelinceye kadar güvenliği, kamu ve hukuk düzenini sağlamaktan sorumlu kılınmıştır. Kosova'da güvenliği sağlamak için, NATO liderliğinde oluşturulan ve çok uluslu bir güç olan KFOR, 12 Haziran 1999 Tarihinde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 Sayılı Kararı'ndan iki gün sonra, Kosova'da göreve başlamıştır. 12 Haziran 1999 Tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 Sayılı Kararı uyarınca, KFOR Kosova'ya girmiş ve beş gün içinde bölgeye giren askerlerin sayısı yirmibin olmuştur. 18 Haziran 1999 tarihinde ise, Rusya Federasyonu KFOR'a katılmıştır. Bu Helsinki Antlaşması'nda yer almıştır. KFOR bölgeye geldikten sonra, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti askerî ve polis kuvvetlerinin çekilmesi gerçekleşmiştir.⁴⁴⁹

20 Temmuz 1999 tarihinde KLA'nın silahlarını bırakması konusunda kayda değer bir gelişme sağlanmış ve hafif silahların %30'u silah depolarında muhafaza altına alınmıştır. 14 Ağustos 1999 tarihinde KFOR'un asker sayısı kırkbine çıkmıştır. 20 Ağustos 1999 tarihinde ise, KLA'nın hafif silahlarının %60'ı silah depolarında muhafaza altına alınmıştır. 20 Eylül 1999 tarihinde ise KFOR, KLA'nın silahlarını tamamen bıraktığını açıklamıştır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ KENAR, op. cit., s. 380.

⁴⁴⁸ KENAR, s. 380., KFOR'a, NATO Üyesi olan Belçika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Macaristan, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, İspanya, Türkiye, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ile NATO Üyesi olmayan Arjantin, Avusturya, Azerbaycan, Bulgaristan, Estonya, Finlandiya, Ermenistan, İrlanda, Ürdün, Litvanya, Fas, Rusya, Slovakya, Slovenya, İsveç, İsviçre, Ukrayna, Doğu ve Batı Birleşik Arap Emirlikleri, katkıda bulunmuşlardır. ODMAN, op. cit., s. 312.

⁴⁴⁹ ODMAN, s. 313.

⁴⁵⁰ KENAR, s. 381.

Birleşmiş Milletler; insanî yardımların sağlanması, yeniden yapılanma çalışmalarının yürütülmesi ve sivil yönetimin yeniden oluşturulması için ayrıca, bölgede bir Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi'ni de görevlendirmiştir. KFOR Komutanı ise, barış operasyonuna ilişkin güvenliği sağlamakla sorumlu kılınmıştır.⁴⁵¹

Kosova Görev Gücünün Görev ve Sorumlulukları: KFOR, bölgede güvenli bir ortam oluşturulabilmesi için önemli görevler yapmıştır. KFOR'un görev ve sorumlulukları; Yugoslavya ve Sırp Kuvvetleri'nin, Kosova'ya yönelik olabilecek saldırılarının caydırılması, kamu güvenliği ve kamu düzenini sağlamak için güvenli ortam oluşturulması, Kosova Özgürlük Ordusu'nun silâhtan arındırılması, Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu (UNMIK) ile ilgili uluslararası insanî çabaların desteklenmesi olmak üzere beş kategoriye ayrılmaktadır. Çok uluslu bir güç olan, KFOR Kosova'da güvenli bir ortam oluşturulmasını sağlamak üzere teşkil edilmiştir. Bu kapsamda, KFOR, devriye görevi yapmış, acil durumlara müdahale etmiş, hava gözetiminde bulunmuş, sınır görevi icra etmiş, suç ve suçlularla mücadele etmiştir. 1999 yılı Haziran ayı itibariyle, adam öldürme olaylarının oranı, % 50 oranında düşmüştür. Bu görevlere ilave olarak, KFOR, Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu (UNMIK) şemsiyesi altında görev yapan çeşitli kuruluşlara, güvenlik konuları dışında yer alan; bayındırlık, inşaat, ulaşım, demiryolu, mayın temizleme, sınır güvenliği, yangın hizmetleri, uluslararası görevlilerin korunması, gıda dağıtımı, mühimmatın imha edilmesi, mayın konusunda eğitim verilmesi, tıbbî hizmetlerin sağlanması gibi, çeşitli konularda da gerekli yardım ve destekte bulunmuştur.⁴⁵²

30 Ekim 2000 Tarihi itibariyle, aradan geçen dokuz ay içinde KFOR, Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu ile yakın işbirliği ve koordinasyon içinde çalışmış ve her gün beş yüz ila yediyüzelli arasında devriye görevi icra etmiş ve beş yüz önemli mahalde, koruma görevi ve Arnavutluk, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan sınırlarında, sınır görevi yapmıştır. Ancak, bu tarih itibariyle bölgede yargı sistemi ve kamu düzeni ile daha güçlü uluslararası polis gücü tam anlamıyla oluşturulamamıştır. Ayrıca KFOR, Kosova Özgürlük Ordusu'nun (KLA) silâhtan arındırılması ve silâhlarını bırakan kişilere iş bulunması için, Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Özel Temsilcisi ile yakın işbirliği ve koordinasyon içinde çalışmıştır. KFOR,

⁴⁵¹ ODMAN, s. 313.

⁴⁵² ODMAN, s. 314.

sivil görevlerin Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu'na devredilmesine yardımcı olmuştur.⁴⁵³

KFOR bu çalışmalarına ilave olarak, afet hallerinde görev yapmak üzere, Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu'na bağlı olarak, KFOR'un gözetimi altında teşkil edilmesi plânlanan ve hukuk ve kamu düzeninin sağlanması konusunda herhangi bir yetkisi olmayan, bir sivil kuruluş olan, Kosova Koruma Birlikleri'nin (KPC) oluşturulması çabalarına da destek sağlamıştır. Anılan Birlik, silâhsız bir sivil yardım kuruluşu olup Kosova'da altyapının onarılmasından sorumlu kılınmıştır.⁴⁵⁴ KFOR'un çabaları sonucunda, yediyüzyetmişbeşbinden fazla mülteci ve yerlerini terk eden kişi Kosova'ya, evlerine geri dönmüştür. 30 Ekim 2000 tarihi itibariyle KFOR, birmilyonüçyüzbin üzerinde mülteci ve beşyüzellibin civarında da yerlerini terk eden kişinin evlerine geri dönmelerine destek sağlamıştır.⁴⁵⁵

KFOR bölgeye geldikten sonraki üç ay içinde, yüzlerce kişiyi tutuklatmış, cephane ve mühimmata el koymuş ve bölgede güven ve istikrar sağlanabilmesi için çaba harcamıştır. 20 Eylül 1999 Tarihine kadar adım adım devam eden çalışmalar sonucunda, Kosova Özgürlük Ordusu'nun (KLA) silâhlarını bırakmış ve silâhları KFOR gözetimi altında depolara taşınmıştır. KFOR bölgeye geldikten sonra tabanca, tüfek, el bombası, anti-personel mayın, roketatar, patlayıcı maddeler, anti-tank mayını, anti-tank roketleri ve füzelerden oluşan tonlarca cephane ve mühimmata el koymuştur. KFOR tarafından ikibin kilometrelik yola döşenen mayınlar imha edilmiş ve temizlenmiştir.⁴⁵⁶

KFOR bütün bu çabalar yanında, ayrıca bölgede bulunan halkın kış koşullarına karşı korunması ve gıda yardımı yapılması ile barınma sağlanması için, Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Hükümet Dışı Kuruluşlar ve uluslararası kuruluşlar ile yakın işbirliği sağlayarak insanî yardım operasyonlarına da katılmıştır. 30 Ekim 2000 Tarihi itibariyle KFOR, kırküşbin Kosovalı'ya sağlık hizmeti vermiştir. Enerji istasyonları, kara yolları, köprüler ve demiryolu KFOR tarafından onarılmıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵³ ODMAN, s. 315.

⁴⁵⁴ ODMAN, s. 315.

⁴⁵⁵ ODMAN, s. 315.

⁴⁵⁶ ODMAN, s. 315.

⁴⁵⁷ ODMAN, s. 316.

30 Ekim 2000 Tarihi itibariyle, halen KFOR'un insan gücünün % 50'si Kosova'da bulunan Sırp azınlığı korumak üzere görev yapmaktadır. 18 Ocak 2001 Tarihi itibariyle KFOR'un sayısı ellibine çıkmıştır. Bu personelin, kırküçbinbeşyüzü otuzdan fazla ülkeden, geri kalan yedibinbeşyüzü, Arnavutluk, Yunanistan ve Makedonya Cumhuriyeti'nden sağlanmıştır. NATO, Kosova'da meydana gelen iç çatışmaları önlemek için hava saldırıları başlatmış ve bu saldırılar başarılı olmuş, mülteciler ile evlerini terk eden kişiler evlerine geri dönmüş ve KFOR bölgede konuşlanmıştır. Bütün bu gelişmelere karşın bölgede çeşitli risklerle karşı karşıya kalan NATO'nun bölgede yapacağı pek çok görev vardır.⁴⁵⁸

IV. AGİT'İN KOSOVA KRİZİNİN BARIŞÇI ÇÖZÜMÜNDEKİ ROLÜ

A. AGİT KOSOVA MİSYONU

AGİT Kosova Misyonu, Sürekli Konsey'in 1 Temmuz 1999 tarihli ve PC. DEC/305 sayılı kararı ile kurulmuştur. Bu kararda Konsey, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararına ve BM Genel Sekreteri'nin 12 Haziran 1999 tarihli raporuna göndermede bulunmuştur. Bu, AGİT'in BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararının ve özellikle de bu kararın 11. paragrafının uygulanmasına katkıda bulunacağını belirtmektedir.⁴⁵⁹

AGİT Kosova Misyonu'nun görev süresi başlangıçta Aralık 2000 yılına kadar belirlenmekle beraber, bu süre Sürekli Konsey'in 20 Kasım 2000 tarihli ve PC. DEC/382 sayılı kararı ile 10 Aralık 2001'e kadar, 10 Aralık 2001 tarihli ve PC. DEC/449 sayılı kararı ile 31 Aralık 2002'ye kadar ve 12 Aralık 2002 tarihli ve PC. DEC/515 sayılı kararı ile 31 Aralık 2003'e kadar uzatılmıştır.⁴⁶⁰

AGİT Kosova Misyonu, BM Güvenlik Konseyi'nin 1160(1998) ve 1199(1998) sayılı kararlarına göre, ateşkes sağlamak, güçlerin hareketini izlemek ve insan hakları ve

⁴⁵⁸ ODMAN, s. 316.

⁴⁵⁹ KENAR, s. 443.

⁴⁶⁰ KENAR, s. 443.

demokrasinin gelişimini sağlamak amacıyla kurulan ve en geniş ve en çok karşı çıkılan AGİT operasyonu olan Kosova İnceleme Misyonunun (Kosovo Verification Mission: KVM) devamı şeklindedir. AGİT Kosova Misyonu göreve başlaması ile UNMIK yapısı içerisinde bütünleyici bir parça olmuştur. Kosova'daki güvenlik durumunun kötüleşmesi üzerine KVM Mart 1999'da bölgeden çekilmiştir.⁴⁶¹

AGİT gözlemcilerinin Kosova'ya yerleşmesinden sonra da olaylar durulmamıştır. 15 Ocak 1999'da Racak köyünde 45 Arnavut'un katledilmesinden sonra NATO, yeniden güç kullanma tehdidinde bulunmuştur. Artan uluslararası baskılar sonucu Fransa'nın Rambouillet şehrinde 7 Şubat 1999'da bir barış konferansı toplanmıştır. Uzun süren görüşmeler neticesinde bir sonuca ulaşılamamıştır. Rambouillet görüşmelerinin sonuçsuz kalması ve Yugoslavya ordusunun Kosova'da kullanılarak ağır insan hakları ihlallerine yol açması bahaneleriyle NATO, 24 Mart 1999'da Yugoslavya üzerine hava bombardımana başlamıştır. 78 gün süren bombardımanlar sonucunda Sırbistan tüm güçlerini Kosova'dan çekmek zorunda kalmıştır. Akabinde NATO'nun öncülüğünde bir Kosova Barış Gücü (KFOR) teşkil edilmiştir.⁴⁶²

AGİT Kosova Heyetinde yaklaşık 1100 personel görev yapmıştır. AGİT Misyonu insan hakları ve hukuk düzeninin sağlamaştırılması; sivil toplumun, medyanın ve merkezi ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yoluyla toplumun demokratikleşmesi; polis eğitimi, seçim süreçlerinin geliştirilmesi gibi konular üzerinde faaliyet yürütmüştür.

AGİT Kosova Heyeti uluslararası örgütler arasında işbirliğinin güçlenmesine yönelik atılmış bir adımdır. İlk kez olarak AGİT, BM tarafından yürütülen bir faaliyetin parçası olmuştur. AGİT, BM İnsan Hakları Komiseri, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği ile de yakın bir ilişki içine girmiştir. Tüm bunların yanında Heyet, Kosova'da UNCHR, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komiserliği, Avrupa Konseyi, AB ve Kosova'daki AGİT faaliyetleri için güvenli bir ortam temin eden Kosova İstikrar Gücü (KFOR) ile de birlikte çalışmış ve yakın işbirliği içerisine girmiştir.

⁴⁶¹ "OSCE Mission in Kosovo- Overview", <http://www.osce.org/kosovo/overview/>. (25.05.2008)

⁴⁶² KARAKOÇ, s. 231.

Kosova sorununun başlangıcından itibaren sorunla doğrudan ilgilenen örgüt hangisidir diye yöneltilecek bir sorunun karşılığı, AGİT olacaktır. AGİT, 6 Aralık tarihinde birçok insan hakları örgütüyle beraber, *'Kosova: görülenler, anlatılanlar (Kosovo: As Seen, As Told)'* başlıklı bir rapor yayımlamıştır. Rapor, 1989 yılında özerkliği kaldırılan Kosova bölgesinde yakın dönemde meydana gelen gelişmeler konusunda kapsamlı bilgileri içermektedir. Raporun ilk kısmı, Ekim 1998 ve Haziran 1999 tarihleri arasındaki olayları kapsamaktadır. Raporun ilk bölümü, belirtilen tarihler arasında Kosova'da etnik Arnavut nüfusuna karşı işlenen yüzlerce öldürme, tecavüz, işkence ve diğer suiistimalleri ele almıştır. AGİT ve insan hakları örgütlerinin gerçekleştirdikleri 2700 mülakatın sağladığı bilgiyle, etnik Arnavut nüfusa karşı terörün Belgrad'daki Sırp yetkilileri tarafından emredildiği tartışma götürmez bir şekilde ispatlanmıştır. Raporun ikinci kısmında, Haziran 1999'dan Ekim 1999'a kadar geçen zaman aralığında Kosova'da yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Bu dönemdeki gelişmeleri ele alan rapor ilk kez, uluslararası toplumun Kosova'da hukuk ve düzenin korunmasında başarısız olduğunu kabul etmiştir. Kosova'daki AGİT Misyon Başkanı raporda, *'ihlalleri soruşturmak ve hukuku güçlendirmek kapasitesi yetersizdi'* ifadelerini kullanmıştır.⁴⁶³

10 Aralıkta yayımlanan rapor, söz konusu zaman aralığında 10000 etnik Arnavut'un Sırp tarafından öldürüldüğünü tahmin ettiklerini ileri sürmüştür. Rapor, öldürülenlerin dışında, 1,5 milyon etnik Arnavut'un mülteci durumuna düştüğünü veya yerleşim bölgelerini terk ettiklerini iddia etmiştir. Bunun yanında rapor, NATO bombardımanı süresince Kosova'da 500 seri infaz yapılmış yer tespit edilmiştir. AGİT raporunda ortaya konduğu üzere, ABD'nin yayımladığı rapor da Kosova'da öldürülen etnik Arnavutların kesin sayısının bilinmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bu raporlar bir gerçekliği tespit etmesi bakımından ve Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ne sunulacak delilleri içermesi açısından son derece önemlidir ve olumlu katkısı vardır. Ancak, bir başka açıdan değerlendirildiğinde Kosova bölgesindeki yaşanan ve yaşanacak tersi şiddet ortamını besleyecek veriler ortaya koyması da söz konusudur. Bir diğer yönüyle de, Kosova bölgesinin gelecekteki statüsü tartışmalarında 'iki farklı etnik toplumun birlikte yaşamasının olanaksızlığını' ortaya koyması da olasılık dâhilindedir. Birisinin diğerini topyekün ortadan kaldırmak için harekete geçtiği ve bu

⁴⁶³ EMİROĞLU, s. 366.

yönde fiili uygulama sergilediği bir bölgede, bu iki toplum nasıl bir arada yaşayacaktır. Söz konusu yaşananlar, uluslararası örgütler ve bazı devletlerin yayımladığı raporlarda ortaya konmasına rağmen, yaşananlar nasıl olmamış gibi algılanabilecektir. Raporların sunduğu bilgiler, Kosova'da çok-etnisiteli bir siyasal yapı kurmak olağanüstü büyük zorluklar içerdiği algısının daha da güçlenmesine hizmet etmektedir.⁴⁶⁴

AGİT raporu, Yugoslav askerlerinin Kosova dışına çıkmasından sonra, bölgede uzun dönemli istikrarın sağlanması ve aşırı milliyetçi eğilimlerin her an yeni bir çatışma başlatma olasılığını ortadan kaldırılabilmesinin en iyi yolunun ekonomik kalkınma olduğunun anlaşılmasına dikkat çekmiştir. Demokrasi için barış planının çıkış noktasında bile, liderlerinin yanlış politikaları yüzünden sıkıntı içinde olan geniş halk kitlelerinin ekonomik açıdan rahatlatılması bulunmaktadır. Milosevic yönetiminin işbaşından uzaklaştırılmasından sonra da gündemi ve halkın eğilimlerini uzun bir süre ekonomik endişelerin belirleyeceği açıktır. Bu süreçte de en önemli rol AB'ne düşmektedir. AB, gerek siyasal gerekse ekonomik düzlemde izleyeceği politikalarla, bölgenin sorunlarını barışçıl araçlarla çözmesinin zeminini hazırlayacaktır.⁴⁶⁵

B. AGİT KOSOVA MİSYONU'NUN FAALİYETLERİ

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı; Teşkilâtın Kosova Görevi aracılığı ile barışın yeniden yapılandırılması ve pekiştirilmesi çerçevesinde; hukuk düzeninin güçlendirilmesi, demokratik toplumun oluşturulması ve geliştirilmesi, seçimleri gözleme faaliyetleri konularında Kosova'da çeşitli görevler yapmış ve bölgede barış ve istikrarın oluşturulmasına katkı sağlamıştır.⁴⁶⁶

AGİT, Kosova'da demokratik kurumların ve sivil toplumun geliştirilmesi konusunda, uluslararası çabalara destek sağlamış ve sivil yöneticilerin, siyasal partilerin ve Hükümet Dışı Kuruluşların (NGOs) eğitilmesi konularında çalışmalarını devam ettirmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ EMİROĞLU, s. 367.

⁴⁶⁵ EMİROĞLU, s. 369.

⁴⁶⁶ Bkz. <http://www.osce.org/kosovo>

⁴⁶⁷ ODMAN, s. 328.

AGİT, Kosova Görevi aracılığı ile barışın yeniden yapılandırılması ve pekiştirilmesi çerçevesinde; hukuk düzeninin güçlendirilmesi, demokratik toplumun oluşturulması ve geliştirilmesi, seçimleri gözleme faaliyetleri konularında Kosova'da çeşitli görevler yapmış ve bölgede barış ve istikrarın oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. AGİT Kosova Misyonu, Kurumsal Yapılanma, Demokratikleşme ve Yönetim, Seçimlerin Düzenlenmesi, İnsan Hakları, Basın İlişkileri, Hukuk Kuralları ve Polis Eğitimi ile ilgili meselelerde önder bir konumdadır. AGİT Kosova Misyonu ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin 1244(1999) sayılı kararında yer alan ve BM Genel Sekreteri tarafından istenen görevler ile AGİT Sürekli Konseyi tarafından verilen görevleri yapmaktadır.⁴⁶⁸

AGİT görev bünyesinde Sivil Yönetim Enstitüsü kurarak, mahallî hükümet görevlilerinin gereksinimlerinin tespit edilmesine yardımcı olmuş, demokratik yönetim ve diğer sivil yönetim konularına ilişkin usûl ve esaslar konusunda görevlileri eğitmiştir.⁴⁶⁹

AGİT ayrıca Kosova'daki sorunların giderilerek işleyişi ve hayatı derinden etkileyen bir hukuk düzeninin güçlendirilmesi için çeşitli projeler gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, AGİT, Avrupa Konseyi ile birlikte, Kosova'daki yargıç ve savcılar için *Kosova Adli Enstitüsü*'nü oluşturmuş, uluslararası insan hakları hukuku gibi, yeni yargı sisteminin oluşturulması açısından önem taşıyan konularda, çeşitli eğitsel etkinliklerle görevlilerin eğitilmesine destek sağlamıştır. Ayrıca, Kosova Hukuk Merkezi kurularak, çeşitli hukuki konuların analiz edilmesi, insan hakları ve diğer hukukî metinlerin yayımlanması, kanun, tüzük, kararnameler konularında çalışmalar yapılmasına zemin hazırlanmıştır.⁴⁷⁰

Yine hukuk düzeninin güçlendirilmesi amacıyla kurulan *Kosova Yargı Kurumu*, yeni hâkim ve savcılar için kurslar düzenlemiş ve uluslararası insan hakları hukuku gibi, yeni yargı sisteminin oluşturulması açısından önem taşıyan çeşitli konularda, çeşitli eğitsel etkinliklerle görevlilerin eğitilmesine destek sağlamıştır. *Suçlu Savunma Kaynakları Merkezi* ise avukatlara yardım sağlamaktadır. Mayıs 2001 tarihinden itibaren

⁴⁶⁸ "OSCE Mission in Kosovo- Mandate", [http:// www.osce.org/kosovo/mandate/](http://www.osce.org/kosovo/mandate/). (25.05.2008)

⁴⁶⁹ ODMAN, s. 328.

⁴⁷⁰ ODMAN, s. 328.

bağımsız olan *Ombudsman Kurumu* ise Kosova'daki herhangi bir kişi veya kurum tarafından insan hakları ihlallerini ve eylemlerini soruşturmaktadır.⁴⁷¹

AGİT, demokratik toplumun vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin oluşturulması ve güçlendirilmesi ve seçimler konusunda çalışmaktadır. Bu nedenle AGİT, Sivil Yönetim Destek Bölümünün çalışması yerel hükümet yapısının güçlendirilmesi konusunda odaklanmıştır ve bu amacı gerçekleştirmek için, yerel yöneticilerin eğitileceği *Sivil Yönetim Enstitüsü* kurmuştur. Siyasal partilere destek sağlamak üzere, "*Siyasal Partiler Hizmet Merkezleri*" vasıtasıyla kapsamlı bir eğitim programı uygulamaktadır. Siyasal Partileri Geliştirme Bölümü ise, siyasal partilerin kapsamlı ve gerçekçi siyasal programlar gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bölüm bu amacını seminerler, siyasal parti organizasyonları ve seçim kampanyası vasıtasıyla yapmaktadır ve ayrıca Kosova Parlamentosunun üyeleri içinde eğitim sağlamaktadır.⁴⁷² AGİT Kosova Misyonu'nun demokratik toplumun oluşturulması ve geliştirilmesi konusundaki faaliyetlerine bakıldığında ise, AGİT, Kosova'da demokratik değerlerin, yapının ve kurumların geliştirilmesi amacı ile Kosova'nın sivil yönetiminin, siyasal partilerin ve sivil toplumun gelişimini desteklemekte ve çalışmalarında, sivil yöneticiler, siyasi partiler ve NGO'lara eğitsel ve lojistik destek sağlamaktadır.

AGİT, Kosova Misyonu'na Kosova'daki seçimleri düzenleme ve gerçekleştirme görevi verilmiştir. Ayrıca bağımsız siyasal partilerin oluşturulması ve güçlendirilmesi, seçimler konusunda çalışmaları arasında olup, siyasal partilere destek sağlamak üzere, *Siyasal Partiler Hizmet Merkezleri* vasıtasıyla, kapsamlı bir eğitim programı uygulamaktadır.⁴⁷³

Seçimleri Gözleme Faaliyetleri AGİT, 2000 Yılı Kosova Belediye Seçimleri'ne ilişkin olarak bin yüz kişiden oluşan Uluslararası Seçim Gözlemcisi'nin bölgeye gelişi ve seçim sonrası idarî plânlamalar ve düzenlemeler ile bu kişilerin seçimlere ilişkin usuller, teknik konular ile güvenlik konularında eğitilmesi için, KFOR Askerî Karargâhı ve Birleşmiş Milletler Sivil Polis Teşkilâtı ile müşterek olarak çalışmıştır.⁴⁷⁴ Seçim ve kayıt sürecinin Kosova Sırpları tarafından boykot edilmesi üzerine seçimler sadece Kosova'nın 27 ila 30 belediyesinde yapılabildiği görülmüştür. 17 Kasım 2001 tarihinde Kosova çapında

⁴⁷¹ KENAR, s. 445.

⁴⁷² KENAR, s. 445.

⁴⁷³ ODMAN, s. 328.

⁴⁷⁴ ODMAN, s. 329.

seçimler yapılmış ve Kosova'daki tüm toplumlar seçimlere katılmıştır. *AGİT Kosova Misyonu*, Kosova dışında mülteci statüsünde bulunan Kosovalıların da oylama yapabilmesi için çalışmalar yürütmüştür.⁴⁷⁵

AGİT Kosova Misyonu'nun insan hakları konusunda da faaliyetleri oldukça verimlidir. Hukuk kurallarının izlenmesi, korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunan büyük projelere imza atılmıştır. İnsan Hakları Bölümü, insan haklarının, sivil ve siyasi hakların ihlallerinin izlenmesi üzerine, odaklanarak bunları yerine getirmek için, insan hakları eğitimi, NGO insan hakları programı, kadının topluma katılımı konusunda yoğunlaşmıştır.⁴⁷⁶

Kosova'da bağımsız basın ve iletişim özgürlüğünün sağlanması için gerekli şartların yaratılmasına katkıda bulunmak amacıyla oluşturulan Basınla İlişkiler Bölümü ise basına yönelik düzenlemeleri ve yasalar yapmakta, eğitim yoluyla basının geliştirilmesi için teknik yardım sağlamaktadır. Basının Kosova'daki azınlık grupları için geliştirilmesi, AGİT Kosova Misyonusunun öncelikli görevlerinden biridir. Bu bakımdan azınlıkların kendi basın-yayın organlarını oluşturmalarına yardımcı olmaktadır.

AGİT Kosova Misyonu Polis Eğitimi ve Gelişimi Bölümü, Kosova Polis Hizmeti Okulu'nu yönetmektedir ve temel eğitimden özel eğitime kadar kapsama sahiptir. Uluslararası toplumun Kosova'da karşılaştığı büyük problem, güçlü ve güvenilir bir Kosova Polis hizmetinin oluşturulmasıdır. AGİT Kosova Misyonu BM ile birlikte yeni Kosova Polis Servisinin kurulması için polis memurlarının eğitilmesi için çalışmaktadır. İdare ve Destek Birimi ise Misyona gerekli idari, lojistik ve teknik destek sağlamaktadır.⁴⁷⁷

AGİT'in Yugoslavya Krizine yönelik politikasına ve krizin çözümüne faaliyetleri siyasi bir örgüt olduğu ve askeri kapasitesi bulunmadığından, daha çok diğer kuruluşların eylemlerine yardımcı olmak şeklinde gelişmiştir. AGİT üyesi devletler aynı zamanda BM, AB veya NATO üyesi olduklarından, AGİT'in Yugoslavya Krizi'ne yaklaşımı diğer kuruluşlardan daha farklı olmamıştır. AGİT'in bölgedeki görevleri genel olarak demokratikleşme; hukuk kuralları; siyasi ilişkiler; seçimlerin izlenmesi; halkla ilişkiler ve medya alanlarında yoğunlaşmıştır. AGİT, Kosova Krizi'nin sona erdirilmesi ve

⁴⁷⁵“OSCE Mission in Kosovo – Elections”, <http://www.osce.org/kosovo/elections/> (25.05.2008)

⁴⁷⁶“OSCE Mission in Kosovo – Human Rights”, http://www.osce.org/kosovo/human_rights/ (25.05.2008)

⁴⁷⁷KENAR, s. 447.

sonrası sosyal hayatın ıslahı ve hukuksal işleyişin gerçekleştirilmesi bakımından yapmış olduğu çalışmalar oldukça etkili olmuştur.⁴⁷⁸

AGİT, Yugoslavya Krizi ile birlikte krizin barışçı yollarla çözümü bakımından olması gereken müdahalenin gerçekleştirilebilmesi için kurumsal yapı ve işlevsel mekanizmalarının yeterli olmadığını görmüştür. Bu nedenle AGİT, kurumsal yapısını geliştirerek ve mekanizmalarını güçlendirerek Avrupa'da barışın sağlayan, çatışmaların önlenmesi ve uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi amacına bir adım daha yaklaşmıştır. 1994 yılında Budapeşte'de yapılan zirve toplantısının ardından daha önce bir konferanslar dizisi olan ve AGİT olarak anılan AGİT, 1995 yılından itibaren kurumsallaşmış ve ortaya çıkan krizlerin çözümünde daha etkin bir rol oynayabilmek için "*Bakanlar Konseyi*", "*Yüksek Konsey*", "*Çatışma Önleme Merkezi*", "*Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu: Özgür Seçimler Bürosu*", "*Parlamenteler Meclisi*", "*Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri*", "*Sürekli Konsey*", "*Sekretarya*" Uzlaşma ve Hakem Mahkemesi, Acil Uzman Yardım ve İşbirliği Müdahale Timleri gibi sürekli kurumlar oluşturulmuş ve ayrıca Avrupa'da barışı ve güvenliğine yönelik tehditler ve riskler yeniden tanımlanmıştır.⁴⁷⁹

V. KOSOVA KRİZİNE ULUSLARARASI YAKLAŞIMLAR

A. AVRUPA BİRLİĞİ

Kosova'da çatışmalar başladığında Batılı ülkeler bunun yayılmasını önlemek üzere harekete geçmişlerdir. Kosova'da kanlı olaylar baş gösterince BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Mart 1998 tarihli 1160 sayılı Kararı ile Kosova dâhil Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne silah ambargosu uygulanmasını talep etmiştir. Ayrıca YFC ve Kosovalı Arnavutlara çağrıda bulunularak soruna siyasi bir çözüm bulmaları istenmiştir. AB ise Yugoslavya uçaklarının AB havaalanlarına inişini yasaklamış ve hava ambargosu uygulamaya başlamıştır.

AB Konseyi, Milosevic'in politikası nedeniyle mülteci konumuna düşen ve evlerini kaybeden binlerce kişinin içinde bulunduğu kötü durumu iyileştirmek amacıyla

⁴⁷⁸ KENAR, s. 447.

⁴⁷⁹ KENAR, s. 447.

Kosova'daki zorla sınır dışı etme, şiddet ve ölüm kampanyasını sona erdirmesi ve uluslararası toplumun taleplerini kabul etmesi için FRY Cumhurbaşkanı ve yönetimine en yüksek düzeyde baskı uygulanması konusunda desteğinin devam ettiğini belirtmiştir.⁴⁸⁰ Ayrıca Konsey, uluslararası insani kuruluşların ve özellikle UNCHR'nin çabalarını takdir etmiştir.

Avrupa Birliği Kosova'nın imarında önemli bir rol oynamıştır. 1999'da Avrupa Komisyonu Kosova Krizi mağdurlarına acil insani yardımda bulunulması amacıyla 378 milyon euro, daha sonra savaşın hemen ardından başlayan imar programları için de 127 milyon euro tutarında kaynak ayırmıştır. Avrupa Birliği, Kosova için 2000 yılında 360 milyon euro, 2001'de ise 350 milyon euro tutarında yardımda bulunmuştur. FRY'ne petrol ve petrol ürünleri satışının yasaklanmasının uygulanması konusunda ortak bir davranış izlenmesine karar verilmiş ve üye ülkelerin AB tarafından uygulanan petrol ambargosuna katılma niyetini içtenlikle karşılamış ve üçüncü ülkeleri aynı davranışta bulunmaya davet etmiştir.⁴⁸¹

AB Konseyi, Kosova Krizi sırasında Makedonya ve Arnavutluk'un konumlarını hesaba katmış ve Milosevic rejimi tarafından Kosova'da yürütülen etnik temizlik kampanyasının bir sonucu olarak komşu devletlerin yükünün hızla arttığını, bu dönemde Kosova'dan gelen büyük miktarda mülteci ile ilişkilerinde yaptıkları fedakârlıkları nedeniyle minnettar olduklarını açıklamıştır. Konsey, iki ülke hükümetlerinin izlediği politikaların, bölgedeki barış ve istikrar için ve uluslararası toplumun, bütün mültecilerin güvenlik içinde Kosova'ya geri dönüşlerine olanak sağlayacak siyasal çözümü sağlamak için gösterdiği çabalara önemli katkı oluşturmaya devam ettiğini belirtmiştir.⁴⁸² Konsey, Kosova krizinin, en fazla etkilenen bölge ülkelerindeki ekonomik sonuçlarına ilişkin olarak mümkün olan en kısa sürede bir rapor sunarak, krizin getirdiği yükler nedeniyle, iki ülkeye gerekli olan ekonomik ve mali yardımı sağlamaya devam edeceği konusunda kararlılığını belirtmiştir.⁴⁸³

Kosova'daki savaş ve NATO'nun Mart-Haziran 1999 dönemlerindeki bombalama kampanyaları Balkanlarda politik ve ekonomik yansımaları söz konusu olmuştur. Avrupa'da istikrara bir tehdit algılanması ve bir mülteci krizinin yaşanması

⁴⁸⁰ UN Security Council Resolution 1551, 9 July 2004, s. 1.

⁴⁸¹ UN Security Council Resolution 1551, 9 July 2004, s. 1.

⁴⁸² UN Security Council Resolution 1551, 9 July 2004, s. 3.

⁴⁸³ UN Security Council Resolution 1551, 9 July 2004, s. 3.

Avrupa Birliği'ni Kosova Krizi konusunda harekete geçirmeye zorlamıştır.⁴⁸⁴ AB, Avrupa'da siyasal birliği sağlamanın yanında, güvenliğin ve istikrarın da sağlanması amacıyla bir takım girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimlerden biri de Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakti'dir. Avrupa'da güvenlik arayışlarının bir devamı da, AB ülkeleri ile Güneydoğu Avrupa ülkeleri ve bölgede yer almayan bazı ülkeler ile uluslararası güvenlik kuruluşları arasında imzalanan Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakti'dir.

Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakti ile Avrupa'da bir süreç başlatılmış, bölgede Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Antlaşması imzalanmış ve Güneydoğu Avrupa Barış Tugayı oluşturulmuş ve ayrıca, Güneydoğu Avrupa Savunma Bakanları Süreci başlatılmıştır. Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakti, AB'nin çağrısı üzerine, 10 Haziran 1999 tarihinde, Köln'de yapılan konferansta toplanan, AB Dışişleri Bakanları, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Macaristan, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovenya, Makedonya Cumhuriyeti, Türkiye. ABD, Kanada ve Japonya Dışişleri Bakanları, AGİT Başkanı, Avrupa Konseyi Temsilcisi, BM Temsilcileri, UNHCR, NATO, OECD, BAB, IMF, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Gelişme Bankası, Royamount Süreci Temsilcileri, BSEC, SECİ ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Pakti (South East Europe Cooperation Pact: SEECP) tarafından kabul edilmiştir.⁴⁸⁵

İstikrar Pakti, Güneydoğu Avrupa'da barış, demokrasi, insan hakları, ekonomik refahın geliştirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Paktın amaçları; gerginlik ve krizlerin önlenmesi, ülkeler arasında ikili ve çokuluslu anlaşmalar yapılması, mevcut veya potansiyel çatışmaların üstesinden gelinebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması; serbest ve hakkaniyete uygun seçim yapılması, ulusal azınlıklara mensup kişilerin hakları dâhil olmaz üzere temel özgürlükler ve insan haklarına saygının sağlanması; hukuk düzeninin, yargı bağımsızlığının ve basın özgürlüğünün sağlanması, yolsuzlukla mücadele edilmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesi, Helsinki Nihai Senedinde yer alan prensiplere uyulması, bölgede bulunan ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, AGİT'in güven ve güven arttırıcı tedbirlerini uygulaması için gerekli olan milli tedbir ve mekanizmaların oluşturulması; belgede bulunan ülkelerin çok uluslu ve etnik yapı farklılıklarının, ayrıca azınlıklarının korunması; makro politikalar, açık pazar ekonomisi,

⁴⁸⁴ UN Security Council Resolution 1551, 9 July 2004, s. 4.

⁴⁸⁵ ODMAN, s. 68.

dış ticaret, özelleştirme, özel sektör yatırımları, etkin ve şeffaf gümrük ve ticaret düzenlemeleri hazırlayarak pazar ekonomisinin oluşturulması; bölge ülkeleri ile diğer ülkeler arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi; organize suçlar, yolsuzluk, terörizm, suç ve yasa dışı faaliyetlerle mücadele edilmesi; savaş, iç çatışmalar, baskı ve zulümden kaynaklanan nüfus hareketlerinin engellenmesi, mültecilerin ve yerlerini terk etmek zorunda kalan kişilerin evlerine dönmelerinin sağlanması şeklinde tespit edilmiştir.⁴⁸⁶

İstikrar Paketi'nin 11. paragrafında, Güneydoğu Avrupa'da kalıcı barış ve istikrarın, FRY'nde demokratik prensipler ve değerlerin uygulanması ile sağlanabileceği vurgulanmış, ayrıca FRY'nin, İstikrar Paketi'nin tam ve eşit üyesi olduğu belirtilmiştir.⁴⁸⁷

İstikrar Paketi'nin amaçlarına ulaşması için çalışma masaları oluşturulmuştur. Çalışma masalarından birincisi, demokratikleşme ve insan hakları masası; ikincisi, ekonomik yapılanma, gelişme ve işbirliği masası, üçüncüsü ise güvenlik masasıdır. Bu çalışmaların AGİT Başkanı ile danışmalarda bulunulduktan sonra, AB tarafından atanacak olan bir Özel Koordinatör yönetiminde yürütüleceği, Özel Koordinatörün yapılan çalışmalar hakkında AGİT'e belirli aralıklarla gelişme raporları sunması öngörülmüştür. Bu çalışma masalarına, İstikrar Paketi'ne taraf olan ülkeler ile uluslararası kuruluş temsilcilerinin katılacağı hükme bağlanmıştır.⁴⁸⁸

Demokratikleşme ve İnsan Hakları ile ilgili Çalışma Masasının görev alanı; demokratikleşme, insan hakları, ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunması, serbest ve kitle iletişim araçları, sivil toplumun yapılandırılması, hukuk düzeni, hukukun uygulanması, kurumsal yapılanma, etkin ve iyi yönetim, sınır geçişleri ile ilgili ortak kuralların saptanması ve uygulanması ve mülteciler ile yerlerini terk eden kişilerin korunması ve bu kişilerle ilgili sorunlar şeklinde belirlenmiştir.⁴⁸⁹

2000 yılında AB üye ülkeleri, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Slovenya, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, AB Komisyonu, ODGP Yüksek Temsilcisi, BM Genel Sekreteri özel temsilciliği, Güneydoğu Avrupa İstikrar

⁴⁸⁶ ODMAN, s. 69.

⁴⁸⁷ ODMAN, s. 69.

⁴⁸⁸ ODMAN, s. 70.

⁴⁸⁹ ODMAN, s. 70.

Paktı Koordinatörlüğü ve Bosna-Hersek Yüksek Temsilciliğinin hazır bulunduğu Zagreb Zirvesi'nde Batı Balkanlar için istikrar ve ortaklık süreci başlatılmıştır.

AB'nin Yugoslavya Krizinin çözümüne yönelik çabaları, krize arabuluculuk etme konusunda hızlı hareket etmesi nedeniyle dikkat çekicidir. Buna ek olarak, bu dönemde, AB'nin ortak bir dış politika ve güvenlik politikası yönünde anlaşmaya vardığı Maastricht Antlaşmasının görüşmeleri devam ederken, Slovenya ile Federasyon arasında imzalanan Brioni Antlaşması, Avrupa'da siyasi işbirliğinin ilerlediğinin belirtisi gibi ve bir anlamda da AB'nin başarısı gibi görülmüştür.

AB'nin, Hırvatistan ve Bosna-Hersek savaşlarında etkili bir politika izlemede başarısız olması, ortak bir savunma ve dış politika geliştirilmesinin ardından ortaya çıkan Kosova krizinde bile krizle başa çıkmada yetersiz olması, ABD'nin askeri konulardaki üstünlüğünü bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bosna-Hersek ve Kosova'da barışın esas teminatçısı NATO ve ABD olmuştur. AB ülkeleri Bosna-Hersek ve Kosova kriziyle başa çıkma kapasitesine sahip olmalarına rağmen, askeri güç kullanma konusunda karar almada engellerle karşılaşmıştır. ABD'nin yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Dolayısıyla sorun bir kapasite meselesi değil, karar vermede etkili olacak egemen bir güce ihtiyaç duyma meselesidir.⁴⁹⁰

Kosova'daki çatışmalar Avrupa Birliği'nin çatışmaları önlemedeki kusurlarını ve askeri harekât yapma yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Avrupa'da barışı ve güvenliği tesis etmek Avrupa entegrasyonunun temelini oluşturduğundan AB, kriz yönetimindeki rolünü güçlendirme gereksinimi duymuştur. Bu bağlamda Kosova Krizi AB için bir tecrübe olmuştur. AB'nin siyasi yetersizliğinin vurgulandığı bu krizden sonra, daha uzun süre gerçekleşmeyeceği düşünülen Avrupa Savunma Kimliği'ne yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. AB, CFSP'ne güç kazandırmak amacıyla, yüksek düzeyde bir temsilci olarak Javier Solana'yı atamıştır ve bir politika planlama ve erken uyarı birimi oluşturmuştur.⁴⁹¹

BM'in olduğu gibi, AB'nin de Yugoslav savaşlarını sona erdirerek sürekli bir barışın sağlanmasında başarısız olmasının temel nedeni, kurum içerisinde anahtar konumda olan üye devletlerin ulusal çıkarlarının çatışmasıdır. Tarihsel miras ve siyasi

⁴⁹⁰ KENAR, s. 413.

⁴⁹¹ KENAR, s. 413.

olarak başka yöne yönelmeler, AB'nin ortak dış politika izlenmesi teşebbüslerini başarısızlığa uğratmıştır. Bu nedenle AB kısa süre içerisinde Alman-Fransız rekabeti nedeniyle kutuplara ayrılmış, Sırbistan ve Karadağ'a yönelik alınması gereken önlemler konusunda işlemez hale gelmiştir.⁴⁹²

AB'nin Yugoslavya krizindeki başarısızlığının diğer bir nedeni de, üye devletlerin Yugoslavya'ya yönelik ulusal çıkarlarını güncelleştirme döneminde ve aşamasında krizin ortaya çıkmış olmasıdır. Yugoslavya'nın Batı güvenliği için stratejik önemi, Soğuk Savaş dönemine oranla azaldığından, Yugoslavya'nın, bireysel olarak Avrupa devletleri için önemi belirsiz bir durumda kalmıştır. Bu dönemde Batı Avrupa, komünist tehditten siyasal bütünleşmeye yönelmiş: Yugoslavya, Maastricht ile SSCB arasında dağılma ve birleşme süreçleri arasında, krize yakalanmıştır. Böylece, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, bireysel olarak AT devletleri ulusal çıkarlarını yeniden düzenlemek durumundaydılar ve bu nedenle Yugoslavya'da askeri politika izlenmesi konusunda hızlı hareket edememişlerdir.⁴⁹³

B. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından ABD, o güne kadar ne kendisinin ne de SSCB'nin fazla etkili olamadığı Yugoslavya'da yeni gerçekler ve çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Güneydoğu Avrupa ülkeleri, Yugoslavya ve 1981 yılından itibaren Arnavutluk hariç, Varşova Paktı içinde yer aldıklarından, yaklaşık olarak 50 yıllık bir dönem için ABD açısından pek çekiciliği olmamıştır. O dönemde bağlantısız bir politika izleyen Yugoslavya'nın, 1961'den itibaren tecrit altında yaşayan Arnavutluk'un oluşturduğu alan, ABD'nin etkili olabileceği alandı. Bu alanda Avrupa güçleri olan İngiltere ve Fransa ile Rusya da etkili olmaya çalışmıştır. Ayrıca, Güneydoğu Avrupa sınırlarında yer alan ülkeler oldukları kadar, tarihi olarak da bölgenin gelişmesine katkıları olan Türkiye, Avusturya, Almanya ve İtalya gibi ülkeler de iki blok dışında kalan bu iki ülke ile ilgilenmeye çalışmışlardır.⁴⁹⁴

⁴⁹² KENAR, s. 414.

⁴⁹³ KENAR, s. 415.

⁴⁹⁴ BURNAZOVİĆ, Tufik, *Bosna Örneğinde ABD'nin Balkan Siyasetini Anlamak*, Çev. Emir Türkoğlu, Balkan Diplomasisi, Derleyen: Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s. 280.

ABD yönetimi 1991 başında, Yugoslavya'nın bütünlüğünün korunmasından yana bir politika izlemekteydi. Bu politika ABD'nin Avrupalı müttefiklerinin kaygılarına ve Yeni Dünya Düzeni söylemine uyulmasının gereği olduğu gibi, ABD'nin, Ante Markoviç'i, Yugoslavya'nın serbest pazar ekonomisine geçerek kapitalist dünya sistemiyle bütünleşmesinin güvencesi olarak görmesine dayanır. Kasım 1990'da ABD, Yugoslavya'ya yardımı, demokratikleşme yolunda ilerleme ve serbest piyasa ekonomisi için reformlar yapılması ve insan haklarına saygılı olunması koşullarına bağlamıştır. Ardından bu koşullu yardım, Hırvatistan temsilcisi Stepe Mesiç'in sırası geldiği halde Federal Devlet Başkanlığı'na seçilmemesi ve Kosova'daki insan hakları ihlallerinin sürmesi gerekçe gösterilerek, Mayıs 1991 'de askıya alınmıştır. Mayıs başında, Slovenya'nın Federasyonu terketmesini düşmanca bir hareket sayacağını, bu durumda Slovenya'nın bütün yurtdışı hesaplarına el koyarak Yugoslavya'nın dış borcundan Slovenya'yı sorumlu tutacağını açıklamakla, Sırbistan, karşı tutumunun bağımsızlık taraftarları lehine yorumlanmaması uyarısında bulunmuştur.⁴⁹⁵

ABD'nin Avrupa'lı ülkeler ile birlikte, Yugoslavya'nın birlik ve beraberliğinden yana tavır almalarının bir nedeni de, Yugoslavya'nın 16 milyar dolarlık dış borcunun, ülkenin bölünmesi halinde kim tarafından ve nasıl ödeneceği idi. Bağımsızlık ilan etme kararı alan Slovenya, borcun cumhuriyetler arasında uygun biçimde bölünmesini talep etmişti; ancak, alacaklı devletlerden başka, Dünya Bankası, IMF vb. uluslararası finans kuruluşları, alacaklarını tahsil edebilmek için, ekonomileri en azından kısa vadede oldukça hassaslaşacak olan cumhuriyetlere yeni borçlar vermek istemiyordu. Böylece, "bir ve beraber Yugoslavya" adına borçlu olan Federal Hükümete düşen 3,2 milyar doların tahsili meselesi de ortadan kalkacaktı.⁴⁹⁶

Yugoslavya'nın dağılması, Batılıların bu bölgede etkin rol almalarının en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Belgrad yönetiminin doğrudan denetimi altında olan JNA'nın Slovenya'ya, Hırvatistan'a ve daha sonra Bosna-Hersek'e saldırmasıyla eski Yugoslavya'nın varlığını yitirmesi sürecinde yaşanan Yugoslavya Krizinin ortaya çıkmasını takip eden sürede, ABD, bu bölge ile olan ilgisini net olarak ortaya koymamıştır. Dönemin ABD Başkanı George Bush Yugoslavya'nın AB'nin ilgi alanında olduğunu açıklamıştır. ABD Avrupa'daki gelişmeleri daha çok Avrupa devletlerinin

⁴⁹⁵ BORA, s. 194–195.

⁴⁹⁶ BORA, s. 195.

inisiyatifine bırakmıştır. Nitekim bu dönemde Alman Dışişleri Bakanı Genscher de “her Avrupa Sorunu için bir Avrupa çözümü vardır” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu yüzden Yugoslavya Sorunu Avrupa'ya bırakılmıştır. Ancak Avrupa'nın arabuluculuğu başarısız olunca, ABD kriz ile yakından ilgilenmeye başlamışsa da çok geç kalmıştır.⁴⁹⁷

Bosna-Hersek'te yaşanan savaşta siviller kitleler halinde hayatlarını kaybettikten, soykırım uygulanması ve bir o kadar da maddi zarara uğranıldıktan sonra Clinton yönetimi bu ülke ve bütün bölge ile ilgili ABD politikasının yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını duymuştur. Clinton, ABD Devlet Başkanlığı seçimleri için Demokrat Parti adayı olarak seçimlere katıldığında, seçim kampanyalarında, seçilmesi durumunda öncelik vereceği sekiz konudan birinin Bosna-Hersek Sorunu olduğunu duyurmuş ve bu duyuru Kasım 1991 seçimlerinde George Bush karşısında galibiyet elde etmesine katkıda bulunmuştur. Zira Bush, ABD'nin Balkanlarda askeri müdahalede bulunmasına karşı çıkmaktaydı.⁴⁹⁸

Başkanlık seçimlerini kazanan Clinton, bu sözünü derhal uygulamaya koymamıştır. Zira o dönemde ABD Ordusunun Genelkurmay Başkanı Pael, Bosna-Hersek'e askeri müdahale yapılmasına karşıydı ve ABD'nin diğer yetkilileri arasında da bu konuda görüş birliği yoktu. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan Warren Christopher'ın bu konu ile ilgili daha dikkatli tutumu, o dönemde ABD'nin BM temsilcisi olan Albright'ın tutumuyla tamamen tersti. Ancak zamanla, müdahale taraftarlarının haklı olduğu ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü 1975 yılında Avrupa'da güvenlik ve işbirliği ile ilgili imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nden 16 yıl geçmesinin ardından Yugoslavya Krizi Avrupa'nın temellerini sarsabileceğinin sinyallerini veriyordu. Bunun üzerine ABD, çevredeki diğer ülkelerin de çatışmaya bulaşabileceğinden gittikçe daha çok endişe duymaya başlamıştır. Bu endişe en çok Türkiye ve Yunanistan'a karşı duyuluyordu, çünkü bu iki ülkenin çatışmaya karışmaları ile NATO büyük bir darbe alabilirdi. Böyle bir durum süper güç konumunu yitiren, yalnız kalan ve dünyadaki gelişmeler üzerindeki çok düşük etkisi olan Rusya'yı cesaretlendirip kendisine bir pay alabilmek amacıyla çatışma içine sürükleyebilirdi.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ BURNAZOVİĆ, s. 280.

⁴⁹⁸ BURNAZOVİĆ, s. 281.

⁴⁹⁹ BURNAZOVİĆ, s. 282.

İslam ülkelerinden ABD'ne gelen uyarılarda, Bosna-Hersek'te Müslümanlar üzerinde işlenen soykırım karşısında, Batı dünyasının ilgisiz kalmasına bir tepki olarak, bölgede aşırı İslamcı akımların gittikçe şiddetlendiği vurgulanmaktaydı. ABD, Srebrenica katliamından sonra krizin çözümü için daha çok ilgi duymaya başlamıştır. Zira Srebrenica, II. Dünya Savaşından bu yana, bir ulusun sayı olarak en çok katledildiği yerd. ABD yetkilileri, ancak Srebrenica katliamından sonra, 1995 yılında, ABD'nin NATO içindeki üstünlüğünü göstermek ve Clinton'un konumunu güçlendirmek için Bosna-Hersek'e ABD askerlerinin gönderilmesinin riskli olmadığını ABD Kongresine kanıtlamaya çalışmışlardır.⁵⁰⁰

ABD bu girişimiyle Avrupa'da, kendisi olmadan karar alma sürecinin bittiği mesajını vermiştir. ABD, Avrupa'da olduğu gibi Balkanlarda da üstün bir güç olduğunun itiraf edilmesi gerektiğini, Avrupalıların Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki savaşta dört yıl içerisinde yaptıkları yetersiz kalırken, kendisinin Balkanları yönetebileceğini belirtmiştir. ABD yönetimi, Avrupa kıtasının güneydoğusunda artık sürekli olarak bulunmayı kararlaştırdığını da vurgulamıştır.⁵⁰¹

ABD baştan beri Makedonya ile de ilgilenmiştir. Her şeyden önce, Makedonya'ya yönelik olası bir Sırp veya diğer komşu ülkelerinin saldırısını engellemek amacıyla ABD, kendi askeri gözlemcilerini Makedonya'ya göndermiştir. ABD askerlerinin Bosna-Hersek'te, Hırvatistan'da, Kosova'da ve gözlemcileri sayesinde Makedonya'da bulunmaları, bu ülkeyi Balkanlarda güçlü bir konuma getirmiştir.⁵⁰²

30 Mayıs 1992'de, ABD Başkanı Bush, Sırbistan ve Karadağ hükümetlerinin hareketleri ve politikaları ile ABD'nin ulusal güvenliğine, dış politikasına ve ekonomisine tehdit oluşturduğunu belirterek, FRY'nin ABD'de bulunan mülk ve alacaklarını bloke etmiş ve FRY ile ticareti ve diğer ticari işlemleri yasaklamıştır.⁵⁰³

9 Haziran 1998'de Başkan Clinton, FRY'nin ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin Kosova'ya yönelik eylemlerinin ve politikalarının ABD'nin ulusal güvenlik ve dış politikasına olağanüstü bir tehdit oluşturduğunu belirterek bu tehditle meşgul olmak için acil durum ilan etmiştir.

⁵⁰⁰ BURNAZOVİĆ, s. 283.

⁵⁰¹ KENAR, s. 488.

⁵⁰² BURNAZOVİĆ, s. 289.

⁵⁰³ KENAR, s. 489.

Yeni Amerikan stratejisi konusunda yapılan Amerikan çalışmalarının ve özellikle ABD varlığı için yeni bir unsur bulmaya çalışan çalışmaların tümünde esas olarak, Balkanlar referans gösterilmektedir. Bu, Doğu-Batı hareket hattında, Balkanlar, Ortadoğu, Akdeniz, Körfez ve Orta Asya ile bağlantı bakımından önemi vurgulamaktadır. Bu görüş sadece Avrupa çevresindeki barışın da vazgeçilmez olduğu ve bunun sadece Amerikan stratejik eylemleri ile kazanılabileceği inancını güçlendirmektedir. Bu bakımdan Başkan Clinton pek çok kez Kosova'nın Amerikan politikası için hayati çıkar temsil ettiğini vurgulamıştır. Amerikan stratejik eylemlerinin bu unsurları bir yana ayrıca krizin tırmanmasından dolayı ortaya çıkacak diğer tehditlere de yarayacağını göstermektedir. Kosova'daki krizin tırmanması durumunda, bu kriz sadece Arnavutluk, Makedonya, Karadağ ve Bosna-Hersek gibi yakın komşularda dalgalı bir etki yaratmayacak; iki NATO müttefiki olan Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkileri de etkileyecekti. NATO'nun güney kanadındaki ilişkilerdeki bu son derece hassas karışım, çatışmaların daha fazla tırmanması için son derece zengin bir zemin bulabilir ki, bu ABD'nin en son isteyeceği bir şeydir.⁵⁰⁴

Amerikan politikasının gelecek için yaptığı vurgu, NATO'nun sadece üyelerinin güvenliğini sağlayan bir kuruluş olması değil, barışın korunması ve barışın tesisine yönelik yeni işlevler kazanmasıdır. Bununla uyumlu olarak, Kosova krizi bu tür faaliyetleri ve kuruluşun bu tür görevleri başarma gücünü denemek için önemli bir fırsattı. Olası bir eyleme yönelik teknik ve lojistik sorunlar bir yana, kuruluş içindeki uyumun korunması, özellikle genişleme sorunu gündeme geldiğinde belirginleşmiştir. Fakat daha sonra ABD ile Avrupalılar arasındaki ilişkiler önemli sorun olmuş; evrensel düzeyde ve Avrupa çapında meydana gelen bütün değişikliklere rağmen Amerikan politikası hala lider güç olarak kalmış ve amaçlarını NATO vasıtasıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Amerikan askeri gücü olmaksızın böyle bir operasyon imkânsız olduğundan, ABD ile Avrupa arasındaki bağlantıyı devam ettirme ihtiyacı üzerine vurgulanmıştır. Bu bakımdan NATO etkili bir eylem unsuru olarak daha fazla değer kazanmış ve Amerikan politikası NATO'daki lider rolünü yeniden teyit ettirmiştir.⁵⁰⁵

Yeni dünya düzeninde tek kutuplu bir unsur olarak görülen NATO, muhtemelen yeni ilişkilerin ve NATO'nun amaçlarının yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir.

⁵⁰⁴ KENAR, s. 491.

⁵⁰⁵ KENAR, s. 491.

NATO'nun varlığı ve etkisi Soğuk Savaş sonrası dönemdeki ilişkilerde zorunlu olmuştur ve NATO'yu temel bir unsur olarak gören böyle bir görüş, aynı zamanda global politika alanında yeni ilişkilerin tasarlanması gerektiğini ileri sürer. Tartışılması gereken, NATO eylemlerinde özgür olmalı, düzeltici ve diğer devlet politikaları tarafından benimsenmeli ve yeni dünya düzenindeki yerine oturtulması gerektiği meselesidir.⁵⁰⁶

C. RUSYA

Rusya'nın dış politikası, Bosna-Hersek'e ve Kosova'ya NATO müdahalesi yapıldığı dönemde büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Rusya'nın, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Balkanlara yönelik izlediği dış politikanın, esasında bölgeye yönelik bir strateji olmadığını, arkasında küresel düzeyde ele alınması gereken ve iç politikayı etkilemesi hesaplanan beklentilerin rol oynadığını söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, Balkanlar ve Kosova Savaşı esnasında Sırbistan Rusya için bir amaç değil, daha çok bir araç olarak işlev görmüştür. Bu durum, yüzyıllardır Balkanlardaki Slav kardeşlerini korumaya kararlı olan Rusya'nın imajının, ulusal çıkarlarla tezatlığını bir kez daha göstermesi bakımından büyük öneme sahip bir unsurdur.⁵⁰⁷

Rusya Federasyonu'nun Yugoslavya sorununa yönelik tutumu öz olarak SSCB'nin tutumundan farklı değildir. Başlangıçta Rusya da Yugoslavya'da yaşanan olayları bu ülkenin iç meselesi olarak yorumlamış ve kendisi için önem arz eden hususun Yugoslavya'nın birliği olduğunun altını çizmiştir. Sovyet liderleri de Yugoslavya'nın kısmen dahi olsa parçalanmasının zincirleme bir etkiye neden olacağını ve bundan etkilenecek devletlerden birinin de SSCB olacağını düşünüyordu. Rusya, Şubat 1992'de Yugoslavya'nın parçalanmasını da bu çerçevede karşılamış, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in bağımsızlıklarının uluslararası toplum tarafından tanınmasını eleştirmekle birlikte, durumun çaresizliği karşısında kendisi de kısa bir süre sonra bu sürece katılmak zorunda kalmıştır. 1994 yılına kadar olan süre içinde Rusya, Batılı devletlerin Balkanlar konusundaki inisiyatiflerinin neredeyse tamamını desteklemiş ve tarihi müttefiki olan Sırlara uygulamada destek vermekten kaçınmıştır. Rusya, Temmuz

⁵⁰⁶ KENAR, s. 491.

⁵⁰⁷ OĞUZ, C. Cem, *Rusya'nın Balkan Politikası ve Balkanlardaki Gelişmelerin Rus Siyasetine Etkileri: 1991–2000*, Balkan Diplomasisi, Derleyen: Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 266–267.

1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin Sırbistan'a ambargo uygulanması yönündeki kararını bile veto etmemiştir.⁵⁰⁸

Bu dönemde Rusya'nın Balkan politikası, ülkenin ABD'ne bağımlılığı sebebiyle inisiyatiften yoksun Batı güdümlü bir politika olarak nitelendirilerek ülke içindeki siyasi çevreler tarafından eleştirilmiş, muhalifler tarafından Amerikan hayranlığına esir edilmekle suçlanmıştır. Rusya'nın bahsedilen dönemde Batı yanlısı bir politika izlediği gerçektir, nitekim Irak'a uygulanan BM ambargosuna ve Libya'ya uygulanan ambargoya destek vermiştir. Bu dönemde Rusya Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev'in Batı dünyası ile bütünleşme ve Avrupa güvenlik şemsiyesi içinde yer alma konusundaki iyimserliği, Rusya'nın bu politikasındaki mantığı ve Yugoslavya sorunundaki Batı yanlısı tutumu açıklığa kavuşturan önemli bir unsurdur. Diğer yandan bir başka yoruma göre de, Ağustos 1991'de SSCB'ndeki radikaller Gorbachev'e karşı bir darbe girişiminde bulunurken, Slobodan Milosevic darbecileri desteklemiş ve Boris Yeltsin bu durumu asla affetmemiştir.⁵⁰⁹

Rusya'nın Yugoslavya Sorunu'na yönelik izlediği Batı yanlısı tutumunu değiştirmesinin ilk belirtileri 1994 yılında görülmeye başlanmıştır. BM'in Saray Bosna'daki Sırp mevzilerine hava saldırısı düzenleme tehdidi Rusya'nın büyük tepkisini çekmiştir. Bu dönüşümdeki nedenleri iç politikadaki gelişmelerde aramak gerekir. Gorbachev gibi Yeltsin'in de şanssızlığı, reformlara karşı ülke içinde oluşan muhalif koalisyonun, dış politikayı, iktidarı yıpratmak için bir araç olarak kullanması olmuştur. Ülke içindeki muhalefeti dengelemek, hatta gücünü kırmak isteyen Yeltsin de, dış politikada sert bir tutum takınmıştır. Nitekim 1991 yılından itibaren Rusya'daki Yeltsin karşıtı muhalefet, iktidarı, Yugoslavya meselesindeki pasif tutumu ve Rusya'nın tarihi müttefiki Sırp'ları yalnız bıraktığı gerekçesiyle sert bir biçimde eleştirmeye başlamıştır. 1993 yılındaki parlamento seçimlerinde milliyetçi ve komünist adayların büyük oy farkıyla Duma'ya girmeleri, Yeltsin tarafından halkın bir uyarısı olarak algılanmıştır. Muhaliflerin seçim kampanyalarında kullandığı dış politika sloganının halk tarafından destek görmesi, Yeltsin'i zoraki bir politika değişikliğine itmiştir. Rusya Federasyonu içerisindeki etnik ve dini çatışmalar, Rus halkının Yugoslavya Sorununa hassasiyetini arttırmış, eski Yugoslavya'da parçalanmayı arttıracak her teşebbüs, Rus vatandaşlarının

⁵⁰⁸ OĞUZ, s. 268–269.

⁵⁰⁹ OĞUZ, s. 270.

hayalinde kendi toprakları ve devletinin geleceği ile ilgili benzerlik kurmasına neden olmuştur.⁵¹⁰

Rusya, gerek tarihsel perspektifte, gerekse de Yugoslavya savaşlarında Ortodoks ve Slav kardeşlerini destekleyen bir tutum takınmakla birlikte, Rusya'nın çıkarları söz konusu olduğunda Slav ve Ortodoks dayanışması gözardı edilebilecek bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Kosova Savaşı Rus kamuoyunda Rusya'nın tarihi rolünü tartışmaya açan bir unsur olmuştur. NATO'nun Kosova'ya müdahale edeceğinin belirginleşmeye başladığı dönemde Sırbistan'a destek vermek ve Amerikan kontrollü hareketin önüne bir engel çekmek için bir dış politika parametresi olarak kullanılmıştır.⁵¹¹

Bosna-Hersek savaşı sırasındaki iç sorunların neden olduğu pasifliğin ve dağınıklığın aksine, Kosova müdahalesine Rusya'nın gösterdiği tepki çok daha sistematik olmuştur. Bu süreçte NATO'nun genişlemesinin engellenememesi büyük rol oynamıştır. Bu radikal çıkışta, Gorbachev'e verilen, iki Almanya'nın birleşmesine onay vermesi halinde NATO'nun asla doğuya doğru genişlemeyeceği sözünün bir süre sonra unutulmasına duyulan tepki büyük rol oynamıştır. Ruslar, Clinton yönetiminin, NATO'nun demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini teşvik edecek bir Teşkilata dönüştürüleceği, NATO'nun askeri yönünün ve savunma amaçlı karakterini koruduğu ve Rusya'nın Avrupa güvenlik meselelerinde tam üye olarak yer alacağı güvencelerini vermesine rağmen, NATO'nun Balkanlarda artan askeri varlığından gittikçe daha fazla rahatsız olmaya başlamışlardır. Sonuç olarak NATO'nun genişlemesi Rus politikasının bütün düzeylerinde dış politikadaki en tartışmalı konuyu oluşturmaya başlamıştır.⁵¹²

Rusya Dışişleri Bakanlığı'na Kozirev'in yerine Yevgeny Primakov'un atanması Rusya'nın NATO karşıtlığını hızlandırmıştır. Primakov, Rus dış politikasının öncelikli amacının Rusya'nın toprak bütünlüğünü kuvvetlendirecek dış şartların oluşumunun hızlandırılması, bu bağlamda Bağımsız Devletler Topluluğu ile Yugoslavya'daki çatışmaların sona erdirilerek istikrarın sağlanması olduğunu ifade etmiştir. Nisan 1998'de Primakov, Kosova'nın Yugoslavya'dan koparılmasına ve bölgeye yabancı güçlerin konuşlandırılmasına Rusya'nın kesinlikle karşı çıktığının, sorunun çözümü için

⁵¹⁰ OĞUZ, s. 271.

⁵¹¹ OĞUZ, S. 274.

⁵¹² OĞUZ, s. 275.

BM çatısı altında arayışlara gidilmesi gerektiğinin altını çizerek, Rusya'nın NATO'nun yerine AGİT'in Avrupa meselelerinde daha etkin bir rol oynamasına öncelik verilmesi söylemini daha fazla kullanmaya başlamıştır. Rusya'nın NATO ile ilişkileri özellikle Kosova'ya müdahaleden sonra o derece bozulmuştur ki, Rusya Kozirev'in NATO ile Mart 1994'te imzaladığı Pfp Antlaşmasını dondurduğunu dahi ilan etmiştir.⁵¹³

Rusya'nın Balkan halkları ve devletleriyle geleneksel bağlantıları çok eskiye dayanır. Öncelikle Slav kültürü Balkanlardan gelmektedir, Ortodoks dini Rusya ve pek çok Balkan halkı tarafından paylaşılmaktadır ve Balkan Slavları Rusya'nın baş düşmanı olarak görülen Türkiye ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı savaşmışlardır. Balkanlarda Rusya, sıcak denizlere tek çıkış olarak kalan Akdenize çıkış sağlamak için Karadeniz boğazını kontrol altına almak için savaşmıştır.⁵¹⁴

SSCB'nin kurulmasıyla ve yeni devletin çevresinde güvenli bir alan oluşturulmasıyla, Balkan devletleri de izolasyon kapsamı içine alınmışlardır. İlişkiler fevkalade az gelişmişti ve Yugoslavya ve SSCB arasındaki diplomatik ilişkiler 1940'dan sonra kurulabilmiştir.

Rusya'daki bütün siyasi odaklar, NATO'nun Sırbistan'a saldırısını, Amerikan-Rus ilişkilerine doğrudan bir darbe ve Rus politikasına bir tehdit olarak gömüşlerdir. Liberal Rus politikacılar olarak adlandırılanlar, Amerika karşıtı söylemlerle ve mevcut Rus liderlerden memnuniyetsizlik şeklinde dile getirilen büyük kitlelerin huzursuzluğu karşısında böyle bir davranışı desteklemek zorunda kaldılar. Bir bakıma Rus ordusu Slav kardeşi Sırbistan'a sempati duyarak, Yeltsin üzerindeki baskısını bertaraf etmeye; ciddi ekonomik durumunu geliştirmek için, en azından bir bakıma Soğuk Savaş sonrası şartlarına rağmen Yeltsin'in ordunun hala zorunlu olduğunu ve belirgin bir konum işgal etmesini sağlamasını gerçekleştirmesine izin vermeyi düşünmüşlerdir. Rus iddialarına göre Sırbistan'da bir operasyona girişmek, Vietnam gibi sonuçlanabilir, yeni bir soğuk savaşa veya Üçüncü Dünya Savaşına yol açabilirdi.⁵¹⁵

Rusya'nın, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Balkanlara yönelik izlediği dış politikanın, iç politikayı etkilemesi hesaplanan beklentilerin belirlediğini söylemek mümkündür. Rusya tarihsel bağlantılar nedeniyle öteden beri olduğu gibi Yugoslavya

⁵¹³ OĞUZ, s. 276.

⁵¹⁴ KENAR, s. 496.

⁵¹⁵ KENAR, s. 499.

Krizinde de Sırbistan'ı açıkça desteklemiş olmakla beraber, bu kriz sırasında Sırbistan Rusya için bir amaç değil, daha çok bir araç olarak işlev görmüştür. Başlangıçta Rusya Yugoslavya'da yaşanan olayları bu ülkenin iç meselesi olarak yorumlamış ve kendisi için öncelikli konunun Yugoslavya'nın birliği olduğunu belirtmiş, Yugoslavya'nın kısmen dahi olsa parçalanmasının zincirleme bir etkiye neden olacağını ve bundan etkilenecek devletlerden birinin de Rusya olacağını düşünmüştür. Rusya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in bağımsızlıklarının uluslararası toplum tarafından tanınmasını eleştirmekle birlikte, durumun çaresizliği karşısında kendisi de kısa bir süre sonra bu sürece katılmıştır. 1994 yılına kadar olan süre içinde Rusya, Batılı devletlerin Balkanlar konusundaki inisiyatiflerinin neredeyse tamamını desteklemiş ve tarihi müttefiki olan Sırlara uygulamada destek vermekten kalınmış ve Temmuz 1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan Sırbistan'a ambargo uygulanması kararını bile veto etmemiştir.⁵¹⁶

Bununla beraber Rusya, iç politikada meydana gelen gelişmeler nedeniyle; yönetimin Yugoslavya krizindeki pasif tutumu ve tarihi müttefiki Sırları yalnız bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmesinin ardından Rusya, başta BM olmak üzere, uluslararası kurumların karar alma mekanizmalarını Sırp yanlısı bir tutumla etkilemeye çalışmış, söz konusu kurumların Sırlar aleyhine ağır yaptırım kararları almalarını engellemenin yollarını aramıştır.⁵¹⁷

D. TÜRKİYE

Yugoslavya Krizi, başta Bosna-Hersek'teki savaş olmak üzere, Türkiye'nin Soğuk savaş sonrası dönemde ilgisini yoğunlaştırdığı başlıca dış politika konularından biri olmuştur. Yugoslavya Sorunu sadece yeni dönemdeki Türk dış politikasının önemli bir ilgi alanını oluşturmakla kalmamış, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dış politikasının biçimlenmesine de katkıda bulunmuştur. Diğer yandan, Yugoslavya Federasyonundan bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetlerden özellikle Bosna-Hersek ve Makedonya'nın, Türkiye'nin Balkanlarda izlediği dış politikanın köşe taşları olmaları nedeniyle,

⁵¹⁶ KENAR, s. 505.

⁵¹⁷ KENAR, s. 505.

Yugoslavya'nın dağılması Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlara yönelik dış politikası açısından da belirleyici olmuştur.⁵¹⁸

Sosyalist sistemin çökmesi, özellikle de SSCB'nin dağılması ve Yugoslavya'daki çatışmalar Türkiye'ye uluslararası alanda oyuna katılması fırsatını vermiştir. Ekonomik alanda önemli ilerleme kaydetmiş olan, yıllardan beri Avrupa'nın kapısını çalan Türkiye, yeni şartlar altında bölgesel bir güç olarak hareket etmek için, eski SSCB cumhuriyetlerinde, Karadeniz bölgesinde olduğu kadar, Balkanlardaki faaliyetleri için de ideal bir fırsat yakalamıştır.⁵¹⁹

Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Balkanlar'da kurulan yeni devletlerin ortaya çıkmasından sonra bu bölge, iki kutuplu döneme göre Türkiye'nin etkisine açık bir bölge haline gelmiştir. Bağımsızlıkları konusunda aşırı hassas olan bu devletler için, NATO üyesi ve ABD ile yakın ilişki içindeki Türkiye, ortak bağların da etkisiyle bu ülkelere çekici gelmiştir. Dolayısıyla, 1990 sonrasında Türkiye ile eski Yugoslavya cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler de, diğer eski Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi savunma ve güvenlik konularında yoğunlaşmıştır.⁵²⁰

Türkiye'nin Balkanlara yönelik dış politikasını etkileyen unsurlara bakacak olursak bunlar: ABD'nin Balkanlara ilişkin politikası; Türk-Amerikan ilişkilerinin niteliği; Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı izlediği politika; Türkiye'nin yaşadığı terör sorunu; Balkanlar'da oluşturulmaya çalışılan Slav-Ortodoks mihveri; Türkiye'nin güncel savunma ve güvenlik ihtiyacı ve Balkanlarda yaşayan halklar ile Türk halkı arasındaki ortak bağlardır.⁵²¹

Türkiye ve ABD arasındaki yoğun ve yakın ilişki Balkanlara da yansımış, Balkanlar'da ortaya çıkan yeni devletlerin Türkiye üzerinden ABD'ne ulaşmak istemeleri, ABD'nin de Türkiye ile Balkanlar arasındaki ortak tarihsel, kültürel ve dinsel bağlar üzerinden bu coğrafyada öne çıkmak istemesi Türkiye ile ABD'ni Balkanlar'da birbirine yakınlaştırmıştır. Türkiye 1980'lerden itibaren karşı karşıya kaldığı terör

⁵¹⁸ KUT, Şule, *Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993*, Türk Dış Politikasının Analizi, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 1994, s. 159-179.

⁵¹⁹ KENAR, s. 500.

⁵²⁰ ÖZTÜRK, Osman Metin, *Türk Dış Politikasında Balkanlar*, Balkan Diplomasisi, Derleyen: Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s.21.

⁵²¹ ÖZTÜRK, s. 22.

nedeniyle, Balkan ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmakta ve bu devletlerin teröre destek vermelerini engellemeye çalışmaktadır.⁵²²

Türkiye'nin Balkanlara yönelik politikasını etkileyen diğer önemli bir unsur da, iki coğrafyada yaşayan insanlar arasındaki ortak değerler ve akrabalık bağlarıdır. Balkanlar'da hemen her ülkede sayıları değişmekle birlikte Türk azınlık mevcuttur, Müslüman bir nüfus vardır. Bu tespitler ışığında Türkiye'nin Balkanlar politikası, 1990 sonrasında, Balkanlar'da kalıcı bir bansın sağlanması, bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerde demokrasilerin güçlendirilmesi, bu devletlerin serbest pazar ekonomisine geçişlerinin ve Batılı uluslararası kuruluşlara üyeliklerinin desteklenmesi doğrultusunda olmuştur.⁵²³

Türkiye, Bosna-Hersek ve Kosova'daki çatışmaların barışçıl yollarla sona erdirilmesi ve Balkanlarda yaşayan Türklerin ve Müslümanların her türlü haklarının korunması için gerekli her türlü yola başvurmuştur. Bu amaca yönelik olarak, diplomatik, siyasi ve ekonomik olarak bir dizi girişimde bulunmuştur. Türkiye, Bosna-Hersek'e yönelik Dayton Barış Antlaşması'nın ortaya çıkmasında ve Kosova'da barışın sağlanmasında aktif rol üstlenmiştir. Bu çerçevede, Bosna-Hersek ve Kosova'da halen sürmekte olan barışı koruma faaliyetlerine katılmıştır.⁵²⁴

Makedonya bağımsızlığını ilan ettiğinde, Türkiye, Makedonya'nın güvenliğine saygılı davranma konusunda garanti vermiş; ancak bundan kısa süre sonra da, Makedonya'ya tarafından tehdit unsuru olarak görülen Arnavutluk ile askeri işbirliği antlaşması imzalamıştır. Türkiye, Bulgaristan'ı kendisi ile ilişkiler geliştirmeye ikna etmeye çalışmış; Türk azınlık vasıtasıyla kanalize edilen yatırımlarda bulunmuştur. Türkiye, Kosova ve Sancak'taki gelişmeleri dikkatli bir şekilde izleyerek, Sırbistan'ı Balkanların herhangi bir yerinde Bosna-Hersek'teki duruma benzer bir durumun olmaması konusunda pek çok kez uyarmıştır.

Bununla beraber, Türkiye'nin davranışları kısa sürede engellenmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin ekonomik politikası, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde diğer İslam ülkeleri ve özellikle İran ile rekabet ediyordu. İslamın laik ve radikal kesimleri arasındaki bu çatışma Bosna-Hersek'e de yansımıştır. Fakat sadece Türkiye değil, diğer

⁵²² ÖZTÜRK, s. 25.

⁵²³ ÖZTÜRK, s. 28.

⁵²⁴ ÖZTÜRK, s. 28.

İslam ülkeleri de Bosna-Hersek'e maddi yardımda bulunmuşlar ve hatta İslam ülkelerinden savaşçılar, Bosna-Hersek ordusu ile birlikte savaşmışlardır.

Türkiye üyesi olduğu NATO'yu desteklemiş ve eylem güçlerinin hazırlanmasını önermiştir. Çok insani amaçlı kuruluş da Kosovalı Arnavutlara yardımda bulunmuştur. Türkiye askeri güçlerini KFOR kullanımına vermiş ve en azından sembolik olarak Balkanlara dönme şansı elde ettiği için memnun olmuştur.

SONUÇ

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ve bir bölgesel örgüt olarak AGİT'in barışçı yollarla çözüm noktasında Kosova Krizi'nin çözümünde oynadığı rolün ele alındığı bu çalışmada, ilk olarak uluslararası alanda kabul edilen yargısal çözüm yollarından hakemlik ve uluslararası mahkemeler ile diplomatik yollar olan görüşme, dostça girişim, arabuluculuk ve uzlaştırma konuları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise AGİT'in bir konferanslar sürecinden kurumsallaşmasına giden süreçte yapılan toplantı ve zirveler, toplantılarda ele alınan konular ve kararlar açıklanmış, AGİT'in bir teşkilat olarak sahip olduğu işlevsel organları ve kurumsal yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

AGİT, güvenlik boyutu ile ilgili olarak, kuvvet kullanma veya kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınma; sınırların dokunulmazlığı, devletlerin ülkesel bütünlüğü, uyuşmazlıkların barışçı şekilde çözümlenmesi, iç işlerine müdahale etmeme, insan haklarına saygı, halkların eşit hakları ve self-determinasyonu, devletlerarasında işbirliği, milletlerarası yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirme gibi ana ilkeleri güvenlik ve işbirliğini hedefleyen uluslararası bir teşkilattir. AGİT, hedeflemiş olduğu bu ilkeler doğrultusunda yapmış olduğu zirve toplantıların hemen hepsinde ısrarlı bir şekilde uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü konusunda kararlar almıştır. Bu hali ile AGİT teşkilatın yapısının ve kurumlarının gelişimi ile Soğuk Savaş dönemi sonrası uluslararası uyuşmazlıkların barışçı çözümü noktasında en önemli bölgesel güvenlik mekanizmalarından birisi haline gelmiştir. Kapsamlı ve işbirliğine dayalı güvenlik kavramı çerçevesinde, temel işlevi çatışmaların önlenmesi alanında ortaya çıkan AGİT, bu bağlamda, erken uyarı, çatışmaların önlenmesi, kriz idaresi ve çatışma sonrası rehabilitasyon gibi bir çatışmanın tüm safhalarında önleyici diplomasi araçlarına başvurmaktadır. Bu nitelikleriyle AGİT demokrasi ve istikrar içinde tüm bölgenin refah düzeyinin artırılması ve işbirliğinin geliştirilmesi için özel bir role sahiptir.

AGİT bünyesinde uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü konusunda bir zorunlu mekanizma oluşturulmasına ilişkin ilk girişim 1973 yılında Cenevre'de İsviçre'nin sunmuş olduğu bir tasarı ile başlamıştır. Daha sonra 1975 Helsinki Son Senet ile bu konu ile ilgili çalışmaların sürdürülmesi kararı alınmıştır.

AGİT yapılan toplantı ve zirvelerde uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü konusunda almış olduğu kararlar doğrultusunda, bu çözüm yollarını somutlaştırmak ve üye devletlerin zorunlu olarak başvuracağı yöntemler olarak oluşturma çabaları somutlaştırılmış ve değişik yıllarda yapılan toplantılarda mekanizmalar belirlenmiştir. AGİT çerçevesinde uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları konusundaki çalışmaların ilki 1978 yılında Montreux'de, ikincisi 1984 yılında Atina'da, üçüncüsü 1991 yılında Valetta'da ve dördüncüsü de 1992 yılında Cenevre'de gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, Valetta Mekanizması, Uzlaştırma ve Hakemlik Sözleşmesi Mekanizması, Seçimlik Uzlaştırma Komisyonu Mekanizması ve Yönlendirilmiş Uzlaştırma Mekanizması olmak üzere dört ana mekanizma oluşturulmuştur.

AGİT çerçevesinde oluşturulan barışçı çözüm mekanizmalarının işleyiş zamanları ve koşulları göz önüne alındığında, bu mekanizmaların AGİT dışındaki barışçı çözüm yollarına göre ikame edici bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Zira AGİT devletleri başka barışçı çözüm yollarını kabul ettikleri durumlarda, bu çözüm yolları üstün tutularak öncelikle bu mekanizmalar ile uyuşmazlığın çözümünü arayacaklardır. Diğer mekanizmalar ile çözüm yolu bulunamadığı takdirde, AGİT mekanizmaları devreye girebilecektir. AGİT barışçı çözüm yöntemleri uyuşmazlığın çözümü için başvurulduğu zaman hangi mekanizmanın devreye gireceği ve mekanizmaların arasındaki ilişki tarafların sözleşmelere taraf olmaları ve mekanizma hükümlerine göre değişiklik göstermektedir. AGİT devletleri arasındaki bir uyuşmazlığın, AGİT barışçı çözüm yolları çerçevesinde üçüncü kişilerin müdahale edeceği zorunlu yollara sunulması ancak AGİT dışı barışçı çözüm yolları çerçevesinde ele alınan ya da incelenmekte olan bir uyuşmazlık olmaması ya da taraflarca öncelik tanınan bir yola sunulma olanağının bulunmaması durumunda mümkündür.

AGİT'in barışçı çözüm yollarının genel olarak hukuksal yaptırım uygulanmasını sağlamaktan uzak nitelikleri karşısında öğretilerde beklentilerin karşılanmadığı görüşü egemendir. Ancak, teşkilat bünyesinde kurulan yeni birimler ve hızla gelişen yapısı ile siyasal gerçekler göz önünde tutulduğu zaman AGİT çerçevesinde barışçı çözüm yolları konusunda önemli bir yol katettiği görülmektedir.

Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Balkanlar'da patlak veren ve sonrasında çatışmaya dönüşen uyuşmazlıkların çözümünde ve bölgenin rehabilitasyonu çalışmalarında uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasını temel

amaç edinmiş diğer uluslararası kuruluşlar olan BM, NATO ve AB'nin yanında AGİT de çalışmaları ile önemli bir rol oynamıştır.

Kosova'da ortaya çıkan kriz bölgenin sahip olduğu tarihi, siyasal rejimi, sosyal ve kültürel yapısı ile doğrudan ilgilidir. Özellikle, bölgede yaşayan halk arasındaki etnik, dinî ve kültürel farklılıklar ile tarihten kaynaklanan çeşitli sorunlar Kosova Krizi'nin patlak vermesine zemin hazırlamış, ayrıca bölgede Tito tarafından uygulanan baskıcı rejim de, sorunun ortaya çıkmasına ve gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur.

Kosova Krizi'nin tarihsel gelişimi itibariyle, krizin başlangıcını Osmanlı Dönemi Kosova savaşlarına kadar götürmek mümkün görünmektedir. Ancak somut uyuşmazlıklar Yugoslavya Krallığı'ndan başlamak üzere günümüze kadar devam etmiştir. Krallık'ta hâkimiyetlerini pekiştiren Sırp'ların diğer etnik gruplarda bulunan insanlara adaletsiz davranışları ve özellikle Kosovalı Arnavutlara olan baskıları artarak devam etmiş, milliyetçilik düşüncesi yerleşmiş ve ayrılıklar derinleşmiştir. I. Dünya savaşından sonra Sırp'ların, Arnavutları bölgeden arındırma planları çerçevesinde baskıları giderek artmıştır. Arnavutlar bu baskılar neticesinde zorunlu olarak göç etmişler sahip oldukları toprakları Sırp ve Karadağlılara bırakmak zorunda kalmışlardır. II. Dünya Savaşı ile taraflar arasındaki düşmanlık kalıcı hale gelmiş ve kronik bir çatışma ortamı meydana gelmiştir. Tito'nun kurmuş olduğu Yugoslavya Cumhuriyeti'nde sosyalizm fikri altında her ne kadar etnik ayırım yapılmaksızın tek ülke görüntüsü verilmek istenmişse de, özerk bölge halinde olan Kosova'daki milliyetçi akımların bölgeyi çatışma ortamına götürmesine engel olunamamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ise Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte Kosovalı Arnavutlar bağımsızlık düşüncesi ile mücadele etmişler de, Sırbistan'ın Kosova'nın otonomisini kaldırdığını açıklaması üzerine, Kosovalı Arnavutlar azınlık durumunda kalmıştır. Sırp'ların, Arnavutlar üzerinde zaten var olan baskılarını artırarak, bölgede yaşayan sivil halka yönelik katliam derecesine varan eylemleri, dünya kamuoyunda oldukça geniş yankı uyandırmış ve uyuşmazlığın çözümü için uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasını temel amaç edinmiş uluslararası kuruluşlar olan BM, NATO, AB ve AGİT'in girişimleri olmuştur.

Ancak barışın sağlanması ve sürdürülmesinde güçlüklerle karşılaşılmasında, söz konusu bu uluslararası kuruluşlar, uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümü noktasında yetersiz kalmışlardır. Bu noktada yapılan girişimler sonuçsuz kalmış ve çatışmalar

devam etmiştir. Çatışmaların sona erdirilmesi için bölgeye müdahalede bulunulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Dünya barışının sağlanması ve sürdürülmesinden sorumlu evrensel örgüt olan BM, uluslararası toplum tarafından Yugoslavya Krizine müdahale etmesi yönünde büyük baskı ile karşı karşıya kalmış ve daha çok önemli dramatik olaylar yaşanmasından sonra müdahalede bulunmuştur. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ortaya çıkan bu krizin barışçıl yollarla çözülememesi ve geniş çaplı bir savaşa dönüşmesinin barışın sağlanması ve sürdürülmesinde güçlüklerle karşılaşılmasında, uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasını temel amaç edinmiş uluslararası kuruluşlar olan BM, NATO, AB ve AGİT'in fonksiyonlarını yeterince yerine getiremedikleri, bu kuruluşlar içerisinde yer almakla beraber, kendi ulusal çıkarlarını ön plana çıkaran çeşitli devletlerin Kosova Krizi'ne yönelik olarak izledikleri bireysel politikalarının bu kuruluşların politikalarını etkileyerek, Kosova Krizi'ne yönelik zamanında ve etkili bir politika izlenmesini engellediği veya geciktirdiği görülmüştür.

BM'in kendi adına veya BM'nin izniyle Yugoslavya savaşlarına müdahale edecek bir askeri gücün oluşturulamaması ve de bölgeye askeri müdahalede bulunabilmesi konusunda Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan Fransa, İngiltere'nin ve Rusya'nın ulusal çıkarları ve siyasal tercihleri nedeniyle, BM bölgesel savunma örgütü olan NATO'ya uzun süre yetki vermemiştir. Bu durum BM'in Kosova Krizine yönelik izlediği politikanın en büyük eksiği olmuştur. NATO, Yugoslavya'da BM sorumluluğunda yerine getirilen barışı koruma faaliyetlerine katılmış, İttifakın lojistik merkezleri ve komuta ve kontrol sislerini BM'e tahsis etmiş; ayrıca, BM tarafından alınan kararlar uyarınca uygulanan yaptırımların izlenmesi ve BM'e rapor edilmesi görevini üstlenmiştir.

AGİT, siyasi bir örgüt olduğundan, askeri kapasitesi ve görevleri kapsamında askeri faaliyetler bulunmadığından, Yugoslavya savaşları sırasında daha çok diğer kuruluşların eylemlerine yardımcı faaliyetlerde bulunmuş ve AGİT üyesi devletler aynı zamanda BM, AB veya NATO üyesi olduklarından AGİT'in Yugoslavya Krizi'ne yaklaşımı diğer kuruluşlardan daha farklı olmamıştır. Bununla beraber AGİT, Yugoslavya savaşlarının sona ermesinden sonra bölgede barışın kurulmasında ve barış antlaşmalarının uygulanmasında önemli görevler yapmış ve bu görevleri ilgili barış antlaşmalarında da belirtilmiştir. Bu bağlamda AGİT'in bölgedeki görevleri genel olarak

demokratikleşme; hukuk kuralları; siyasal ilişkiler; seçimlerin izlenmesi; halkla ilişkiler ve medya alanlarında odaklanmıştır. AGİT'in bölgedeki görevi hala devam etmektedir.

Yugoslavya Krizi AGİT'in kurumsal yapı ve görevleri bakımından dönüşüme uğramasına yol açmış ve 1994 yılında Budapeşte'de yapılan zirve toplantısının ardından daha önce bir konferanslar dizisi olan ve AGİT olarak anılan AGİT, 1995 yılından itibaren kurumsallaşmış ve ortaya çıkan krizlerin çözümünde daha etkin bir rol oynayabilmek için "Bakanlar Konseyi", "Yüksek Konsey", "Çatışma Önleme Merkezi", "Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu: Özgür Seçimler Bürosu", "Parlamenteler Meclisi", Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri", Sürekli Konsey", "Sekretarya" Uzlaşma ve Hakem Mahkemesi, Acil Uzman Yardım ve İşbirliği Müdahale Timleri gibi sürekli kurumlar oluşturulmuş ve ayrıca Avrupa'da barışı ve güvenliğine yönelik tehditler ve riskler yeniden tanımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKŞİN, Şule; Melek Fırat, *İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar*, OBİV yayınları, İstanbul, 1993.
- AKTAN, Gündüz, *Avrupa Birliği'nin Bizde ve Onlarda Yarattığı Kimlik Krizi*, Foreign Policy, Sayı 6., Yaz 1999.
- ALPAR, Erol, *Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümlemesi*, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Ocak 1990, Sayı: 324, Yıl:109.
- ALPAR, Erol, *Uluslararası Uyuşmazlıklarda Zorlama Yollarına Başvurma*, *Stratejik Etüdler Bülteni*, Ağustos 1990, Sayı: 85, Yıl:24.
- ALPAR, Erol, *Uluslararası Hakemlik*, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl:10, 1991. s. 177–191.
- ALGAN, Bülent; Refik Tiryaki, *Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği*, Avrasya Dosyası, BM Özel, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002.
- ALKAN, Necmettin, *Kosova Meselesinin Tarihi, Kültürel ve Siyasi Altyapısı*, Avrasya Etüdüleri, Sayı:21. Kış 2002.
- ALPKAYA, Gökçen, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, *Kavram Yayınları*, İstanbul, 1996.
- ALPKAYA, Gökçen, *NATO Müdahalesi Üzerine*, AÜSBF Yayınları, Tartışma Metinleri 15, Haziran 1999.
- ARIBOĞAN, Deniz Ülke, *Uluslararası Barış Ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler Ve Temel Sorunları*, Avrasya Dosyası, BM Özel, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, s. 128–148.

- ALSAN, M. Zeki, *Yeni Devletler Hukuku C II.*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1951.
- AYDIN, Mustafa, *Barış Çalışmaları ve Çatışmaların Çözümü*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara Çalışmaları, No:10, Ankara, Ağustos 2001.
- BABUNA, Aydın, *Kosova Sorunu Üzerine*, Dış Politika Dergisi, Sayı: 1-2, Cilt: 8, 1997.
- BALCI, Ali, *Kosova: Arnavut Sorununun Kilit Bölgesi, Dünya Çatışma Bölgeleri*, Editörler; Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- BELİK, Mahmut R., *Harp Salahiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yolu İle Halli Usulleri*, C.I, İstanbul Fakülteler Matbaası, 1956.
- BİLGE, Suat, *Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar İle Çözülmesi*, AÜSBFD, Cilt.17., Sayı.2, Nejat Bengül'e Armağan, Haziran 1962.
- BORA, Tanıl, *Milliyetçiliğin Provokasyonu, Yugoslavya*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995.
- BOROMBAEVA, Elvira, *Maastricht Antlaşması, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve AGSK AB'nin Güvenlik Konseptinin Gelişim Süreci*, 2023 Dergisi, Sayı 5, Ankara, Eylül 2001.
- BOZKURT, Enver, , M.Akif KÜTÜKÇÜ; Yasin POYRAZ; *Bozkurt-Lotus Davası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- BOZKURT, Enver, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*, Nobel Yayın Dağıtım, İkinci Baskı, Ankara, Nisan 1999.
- BOZKURT, Enver; Mehmet Özcan; Arif Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mart 2001.

- BOZKURT, Enver, *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Kasım 2003.
- BURNAZOVİC, Tufik, *Bosna Örneğinde ABD'nin Balkan Siyasetini Anlamak*, Çev. Emir Türkoğlu, Balkan Diplomasisi, Derleyen: Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.
- ÇAKMAK, Haydar, *Avrupa Güvenliği*, Akçağ Yayınları/496, Ekonomik-Sosyal Araştırmalar/8, Ankara, 2003.
- ÇALIŞ, Şaban, H., Birol AKGÜN, Önder KUTLU (Editörler), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.
- ÇAYHAN, B.Esra, *Avrupa Güvenlik Savunma Politikası ve Türkiye*, Akdeniz İİBF Dergisi, Sayı 3, 2002.
- ÇELİK, F.Edip, *Milletlerarası Hukuk*, 2B., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- DEDEOĞLU, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.
- DEDEOĞLU, Beril, - Mesut Hakkı CAŞIN,, “Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİT İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Avrasya Dosyası Avrupa Birliği Özel*, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt:5, Sayı 4, Ankara, Kış 1999.
- DECAUX, Emmanuel, AGİK, Çev. Gökçen Tunalı ALPKAYA, İletişim Yayınları, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 1993.
- DÖNMEZ, Oğuz, “*Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*”, BM Türk Derneği Yıllığı, Ankara 1986.
- EMİROĞLU, Hüseyin, Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu, Orient Yayınları, Ankara, 2006.

- GNESOTTO, Nicole, *AB Güvelik ve Savunma Politikası*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005
- GÖNLÜBOL, Mehmet, *Uluslararası Politika*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1978.
- GÜNDÜZ, Aslan, *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, Beta Yayınları, 4. Bası, İstanbul, 2000.
- GÜRKAYNAK, Muharrem, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- İÇLİ, Tülin Günşen & Fatih Karaosmanoğlu (Editörler), *Uluslararası Polislik ve Türkiye*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2003.
- KARAKOÇ, Jülide, ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde Nato'nun Kosova'ya Müdahalesi, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 8, Sayı:1, Ankara 2006, 227–242.
- KARATAY, Osman, *Kosova, Kanlı Ova*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- KARAOSMAOĞLU, Ali L., “*İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler: İşçilere Karışmama İlkesi Açısından Yetki Sorununun İncelenmesi*”, Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul, 1981.
- KARAOSMANOĞLU, Fatih, “21. Yüzyılda İnsan Hakları Bağlamında AGİT ile Türkiye'nin İç Güvenlik Etkileşimi”, Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde 1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu: Terör, Etkileri Çözüm Önerileri Bildirileri, Elazığ, 27–28–29 Mart 2000.
- KARAOSMANOĞLU, Fatih *Human Rights, The OSCE Process, Law and Foreign Policy: The Case of Turkey*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.

- KARAOSMANOĞLU, Fatih, *İnsan Hakları Amaçlı Türk Dış Politikası: Bir Faktör Olarak AGİT İnsan Hakları Normları*, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası (Derleyen: İdris Bal), Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- KARLUK, Rıdvan, *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasi Kuruluşlar*, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.
- KAISER, Karl / SCHWARZ, Hans-Peter, *Yeni Yüzyılda Dünya Politikası*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2005.
- KENAR, Nesrin, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005.
- KUT, Şule "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990–1993", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 159–179.
- KUT, Şule "Kosova: Milliyetçiliğin Kördüğümü", *Foreign Policy*, Güz 1998, Sayı 3, s. 53–64.
- MALCOLM, Noel, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, Çev. Özden Arıkan, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999.
- MENGİLER, Özgür, *Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü*, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- MERAY, Seha L; *Devletler Hukukuna Giriş*, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, C. II, Ankara, 1975, s. 136.
- MERAY, Seha L., *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, 2. Baskı, Ankara, 1979.
- Metro Collins Cobuild Essential Dictionary, Metro Kitap Yayın Pazarlama, İstanbul, 1994.

- MINTCHEV, Emil “Kosova Krizi Sonrası: Sofya’dan Bir Bakış”, Avrasya Dosyası Avrupa Birliği Özel, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt:5, Sayı 4, Ankara, Kış 1999.
- ODMAN, Tevfik, Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözülmesi ve Barışı Destekleme Operasyonları, Çağ Üniversitesi Yayınları No: 6, Birinci Baskı, Mersin, 2002.
- ÖZGEN, Nesligül, “Transformation of OSCE and its role in European Security After Cold War”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, III. Kitap, İkinci Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, IV. Kitap, Birinci Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.
- PAZARCI, Hüseyin, “AGİK Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları”, Edip F. Çelik’e Armağan: Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- POYRAZ, Yasin, “*Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yollarından Diplomatik Yollar*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995.
- ŞAHİN, Mustafa, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 31, Sayı 4, Aralık 1998.
- TARAKÇI, Nejat, *Uluslararası Güvenlik Sorunları; Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi*, Çantay Yayınları, İstanbul, 2005.
- TAŞDEMİR, Fatma; Pınar YÜRÜR, *Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme*, Gazi Üni.İİBF Dergisi, 1. Cilt, 3. Sayı, 1999, s. 135-152.

- TAŞDEMİR, Hakan, Eski Yugoslavya’da Sivillere Karşı Gerçekleştirilen Eylemler, GÜİİBF Dergisi, Cilt.2, Sayı:3, Kış 2000.
- TUNÇ, Çiğdem, *Değişen Dünya Düzeni, Değişen Barış Gücü Misyonları, Türkiye’nin Katkısı*, Avrasya Dosyası, BM Özel, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt:8, Sayı 1, Ankara, İlkbahar 2002, s. 258–272.
- TÜRKOĞLU, Emir, “Arnavut Gruplar Arasında Kıyasıya Mücadele, Kosova’yı Kim Öldürüyor?”, Stratejik Analiz, Sayı:9, Ankara, Ocak 2001.
- Türk Hukuk Lügati, 3. Baskı Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.
- OĞUZ, Cem "Rusya'nın Balkan Politikası ve Balkanlardaki Gelişmelerin Rus Siyasetine Etkileri: 1991–2000", Balkan Diplomasisi, Derleyen: Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 266–267.
- ÖZTÜRK, Osman Metin, "Türk Dış Politikasında Balkanlar", Balkan Diplomasisi, Derleyen: Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.
- VAROL, Mehmet Ziya, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği”, 2023 Dergisi, Sayı 5, Ankara, Eylül 2001.

ÖZGEÇMİŞ

Havva KARADEMİR 1982 yılında Ankara’da doğmuştur. Okul eğitimini Ankara’da çeşitli okullarda tamamlamıştır. 1999 yılında Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne girmiştir. 2003 yılında Hukuk Fakültesinden mezun olmuş ve aynı yıl Ankara Barosuna kayıtlı olarak stajını tamamlamıştır. Halen Ankara Barosu’na kayıtlı olarak serbest avukatlık yapmaktadır.

Ankara Barosu tarafından Adli Yardım, Ceza Muhakemeleri Kanunu ve Avrupa İnsan Hakları Bireysel Başvuruları hakkında verilen eğitim seminerlerine katılmıştır. Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü programında eğitim almaktadır. Türk Patent Enstitüsü tarafından verilen Marka Vekilliği belgesi bulunmaktadır.

Hukuk alanında faaliyet gösteren çeşitli sivil toplum örgütlerinde aktif görevlerde bulunmaktadır.